

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

56. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2009/3

Tartalom

Ajánló

BÁNKESZI Katalin: A régi könyvek és a digitális technika együttélése

Cikkek

- KEVEHÁZI Katalin: **Mi újság a MOKKA háza táján? 3. A régi nyomtatványok és kéziratok adatbázisa** 111
- MARTON János: **Tizenkét futam az európai tudományometriai mezőnyben. Élettudományok** 118
- DRÓTOS László – KÖRÖS Kata – TERNAI Zita: **Adattármustra. Régi könyv és régi irodalom** 123

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

- GORRAIZ, Juan – SCHLOEGL, Christian: **Gyógyszerészeti folyóiratok bibliometriai elemzése: Scopus kontra Web of Science** (Ref.: Bánhegyi Zsolt) 141
- SHOHAM, Snunith – YABLONKA, Israela: **Monumentális könyvtári épületek az internet korában: a közkönyvtárak jövője** (Ref.: Papp István) 143
- EVANS, Gwynneth – SAVARD, Réjean: **Napirenden a kanadai könyvtárak: teljesítmények és irányok** (Ref.: Papp István) 146
- TONTA, Yaşar: **Könyvtárak és múzeumok a „kilapított Földön”: virtuálissá válnak a közgyűjtemények?** (Ref.: Dancs Szabolcs) 152
- LOR, Peter Johan: **Az észak–dél választóvonal áthidalása az afrikai tudományos kommunikációban** (Ref.: Papp István) (e)

EU-információ

- A mindenki számára hozzáférhető információs társadalom felé • Az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetősége • Web-hozzáférhetőség • Az új *Biztonságosabb internetet* program • Cselekvési terv az elektronikus aláírásról és az elektronikus azonosításról az egységes piacon a határokon átívelő közszolgáltatások nyújtásának megkönnyítése érdekében • Europeana • Magyarország EU-elnöksége • A magyar elnökség programja • Trió elnökség • Internet-ajánló
(Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes) 156

(e) = A TMT e-változatában érhető el.

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 56 • 2009/3

Summaries

KEVEHÁZI, K.: **Update on the Hungarian National Shared Catalogue. 3. The catalogue of early prints and manuscripts** 111

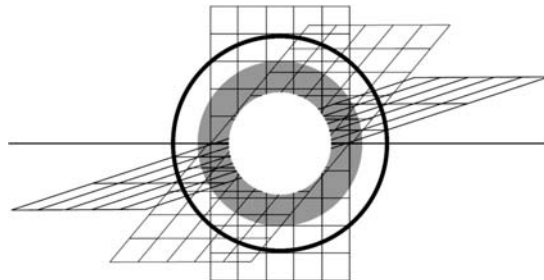
This paper is the third part of the series on the Hungarian National Shared Catalogue published in Scientific and Technical Information. The Hungarian National Shared Catalogue - Early Prints project (MOKKA-R) was launched in 2005. The project aims to build the Hungarian catalogue of early prints originating from the Carpathian Basin, as well as set up a manuscript database. The paper explains why these two types of documents should be catalogued in separate databases and gives a detailed description of the main features of the BODZA database applications framework developed at the University of Szeged, offering both the searching and cataloguing interface of the database. MOKKA-R currently contains nearly 150,000 records. The paper presents the structure and content of the database and gives a summary of the activities and further plans of the MOKKA-R.

MARTON, J.: **Twelve heats in the European scientometric field. Life sciences** 118

12 life science fields (6 from the clinical sciences and 6 from the basic sciences) were chosen for the evaluation of the scientific performance of European countries on the basis of citations received by journal articles published during 7 years. The country ranks were identical to the list of citations received in all science fields by the publications of 11 years. In the fields of pharmacology and pharmacy, the rank list of the 10 most cited scientists selected from the 30 most cited ones was compared to the ranks of the 10 most active producers of publications, and also to the ranks of scientists with the highest citation/article scores. It was shown that the extremely high publication activity works against the scientific niveau expressed in mean article citedness.

DRÓTOS, L. – KŐRÖS, K. – TERNAI, Z.: **Scrutiny of Hungarian databases. Early prints (anti-quarians) and early literature** 123

In the series "Scrutiny of Hungarian databases" independent experts evaluate various Hungarian online content services from the point of views of their use by library.

Keveházi Katalin

Mi újság a MOKKA háza táján? 3. A régi nyomtatványok és kéziratok adatbázisa

Három évvel ezelőtt alakult meg a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) muzeális dokumentumokkal foglalkozó tagozata, a MOKKA-R, amely a régi nyomtatványok magyarországi adatbázisának kezelésén túl feladatának tekinti a kéziratok katalógusának kialakítását is. A MOKKA-sorozat harmadik részeként megjelenő tanulmány magyarázatot ad arra, miért célszerű külön kezelni a fenti dokumentumokat, valamint részletesen ismerteti a kereső-, és feldolgozó felületet is tartalmazó Bodza-keretrendszer működését és lehetőségeit. A dolgozat második részében ismerteti a közel 150 ezer rekordot tartalmazó adatbázis szerkezetét és tartalmát, végül beszámol a MOKKA-R tagozat eddigi tevékenységéről, együttműködéseiről, valamint ismerteti annak további terveit.

Szervezet

A Magyar Országos Közös Katalógus Régi Nyomtatványok Tagozata (MOKKA-R) a MOKKA Egyesület tagozataként alakult meg 2005 novemberében. Működése a MOKKA Egyesülethez hasonló, szabályzatai annak megfelelő dokumentumaival összhangban készültek.

A MOKKA-R szakmai tanácsadó szervezet. Célja a Kárpát-medencei könyvtárainak és azok használóinak dokumentum- és információellátását nagymértékben javító közhasznú tevékenység ellátása, különösen a MOKKA-R adatbázisainak működtetése, a régi nyomtatványok és kéziratok közös katalógizálási rendszerének előkészítése, megszervezése és működtetése¹, valamint a kulturális örökség védelméről szóló törvényben² és a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról szóló rendeletben³ meghatározott feladatok elősegítése. Gyűjtőkörébe tartozik minden nyomdatechnikai eljárással készült és kéziratot tartalmazó dokumentum, amely 1851 előtt keletkezett, és valamely könyvtár állományában megtalálható.

A MOKKA-R Tagozat megalakulásakor 17 törzskönyvtár, 5 partnerkönyvtár, 5 részt vevő könyvtár alkotta a tagságot⁴. Ez a szám azóta gyarapodott⁵, a tagok száma jelenleg 40.

A MOKKA-R – a MOKKA részeként – saját költségvetéssel nem rendelkezik. A szükséges fejlesztéseket⁶ és a programszervező⁷ munkadíját a

Nemzeti Könyvtár biztosítja, az egyéb költségeket lehetőség szerint pályázati keretből fizetjük.

A MOKKA-R-nek megalakulása óta működik hivatalos honlapja⁸, ahol megtalálhatók a működésével kapcsolatos dokumentumok, a tagozat legfontosabb szabályzatai, az érvényes, muzeális dokumentumokkal kapcsolatos jogszabályok, a tisztviselők és a tagkönyvtárak adatai és elérhetősége. Természetesen innen érhető el a MOKKA-R adatbázisa is. A hatékonyabb kommunikáció érdekében a tagozat levelezőlistát működtet⁹.

Miért külön tagozat?

A MOKKA-R tagozatban részt vevő könyvtárak nagyobbik része a MOKKA-nak is tagja, az általuk feldolgozott teljes állomány – beleértve az 1851 előtt megjelent nyomtatványokat is – a Magyar Országos Közös Katalógus természetes része.

Ezeknek a dokumentumoknak a feldolgozása azonban speciális szakismereteket kíván, amelyek – bár a régi könyves könyvtárosképzés beindulása óta sokat javult a helyzet – nem magától értetődően vannak meg minden könyvtárban. Ezt a tényt támasztották alá a *Könyvtári Intézetben* 2003-ban, a muzeális dokumentumok mennyiségéről, feltártóságáról készült felmérés eredményei is¹⁰, és ez a vizsgálat nem terjedt ki a középiskolai könyvtárakra, ahol jó esetben van alkalmazásban egy-egy könyvtáros. A válaszoló könyvtárak (59) túlnyomó részében készül ugyan elektronikus katalógus, de ezeknek csak alig a harmadában vonták be a feldolgozásba a régi nyomtatványokat is.

A MOKKA-R szakmai segítséget kíván és tud nyújtani úgy egy-egy dokumentum muzeális voltának megállapításában, mint konkrét címleírási kérdésekben, valamint az egy-egy helyen elkészült rekordok betöltésének módjában. Az együttműködésnek az is része, hogy megfelelő szervezéssel segítsen abban, hogy egy-egy feldolgozatlan állomány felmérését és feldolgozását szakismeretekkel és tapasztalattal rendelkező szakemberek segítsék az ilyen munkaerővel nem rendelkező intézményekben is. Tapasztalataink azt mutatják, hogy minderre nagy igény mutatkozik. Az egyesület természetesen nem tud mindenhova munkatársakat küldeni, de régi könyves könyvtárosszolgálatokat már több alkalommal sikerült megnyernünk ilyen feladatra.

A MOKKA-R katalógusa azért különleges, mert – egyéb, nyomtatásban megjelent bibliográfiák anyaga mellett – a magyar nemzeti bibliográfia megfelelő korszakának anyagát is tartalmazza: ezek a rekordok a feldolgozás során jó segítséget jelentenek az azonosításhoz. Ez azt is jelenti, hogy e katalógusban olyan rekordok is találhatóak, amelyekhez soha nem fog példányadat tartozni, hiszen már egyetlen példányuk sem ismert.

Főleg kisebb intézmények esetében jellemző az, hogy a régi dokumentumok feldolgozása az integrált könyvtári rendszer hiánya miatt nem indulhatott még el. Már a tagozat létrehozása előtt, a tervezés éveiben világos volt, hogy ahhoz, hogy a régi nyomtatványok megbízható országos nyilvántartása létrejöhessen, a feldolgozást nemcsak szakmailag, hanem katalógizáló eszközzel is támogatni szükséges. Ez igazán akkor segítség az intézményeknek, ha az az adatbázishoz szervesen kapcsolódik, nem kerül sokba, és egyszerű a használata.

A régi nyomtatványok esetében nem elegendő a művek bibliográfiai azonosítása: a feltáráshoz elengedhetetlen része az egyes példányokhoz tartozó egyedi jellemzők leírása is. Olyan adatbázist kellett tehát kialakítani, amelyben nincs a MOKKA-éhoz hasonló duplumszűrés, ami miatt ezek a példányspecifikus jellemzők elvesznének. A muzeális dokumentumok országos lelőhely-nyilvántartásán szintén nem lehetett volna megvalósítani a MOKKA korábbi működése mellett.

A MOKKA-R feladata a kéziratok adatbázisának kezelése is. E dokumentumtípus már nem is tartozik a MOKKA gyűjtőkörébe, a leírásához a nyomtatványokétól eltérő szabványt kell használni. Célzerűnek látszott azonban, hogy a kéziratok szá-

mára kialakított adatbázis a régi nyomtatványokéval közös legyen.

Művelődéstörténeti oka is van annak, hogy a muzeális dokumentumok kezelését külön adatbázisban látszott szükségesnek kezelni. A Kárpát-medencében található, illetve keletkezett 1851 előtt kiadott dokumentumok közös egységnek tekinthetők. Ennek megfelelően – ahogyan a művelődéstörténeti kutatások esetében is történik – a tagozat együttműködési keretei határon túli intézményekre is kiterjednek. Indokolt, hogy a nyomdászati-, olvasás-, és könyvtártörténeti kutatások mellé oda lehessen tenni egy, a jelenlegi gyűjtemények anyagát tartalmazó katalógust, a MOKKA-R által kezelt adatbázist is. Az adatbázist magát beillesztettük a Bodza szakértői rendszerébe¹¹, amely a Kárpát-medence koraújkori olvasás-, és könyvtörténetének kutatásához, megismeréséhez nélkülözhetetlen levéltári forrásokat (könyvjegyzékeket), az egykori tulajdonosokkal kapcsolatos adatokat, a hozzájuk kapcsolódó bibliográfiai hivatkozásokat tartalmazza¹². A ma fellelhető dokumentumok leírása és példányadatai ezt egészítik ki. A ma meglévő kötetek leírásaiban megtalálható példányspecifikus adatok (pl. possessorbejegyzések) az olvasás-, és könyvtártörténeti dokumentumokkal együtt értékes új eredményekkel szolgálhatnak a könyvtártörténet számára (pl. akár könyvtárak egykori állományát is rekonstruálni tudjuk a segítségükkel).

A MOKKA-R működése

Az adatbázis: Bodza-keretrendszer

Az adatbázis jelenleg a *Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára* szerverén található¹³. Ehhez tehát nem egy meglévő integrált könyvtári rendszert választottunk, hanem a Bodza-keretrendszert. A választást a következők indokolják:

Kompatibilitás a kutatási eredményekkel

A Bodza nemcsak arra bizonyult alkalmasnak, hogy a rendszerben tárolt különféle dokumentumokat (szövegek, bibliográfiai adatok, képek) tárolni, megjeleníteni, keresni tudja, és ezeket egymással, vagy a rendszeren kívül tárolt további dokumentumokkal összekapcsolja, hanem arra is, hogy bibliográfiai leírásokat és példányinformációkat fogadjon be és kezeljen, és ezeket az imént felsorolt forrásokkal összekapcsoljon. A legkézenfekvőbb talán az egyes művek leírásának és cím-

lapfotójának, vagy digitalizált változatának összekötése, de elképzelhető bármilyen további kapcsolat (pl. a dokumentummal kapcsolatos szakirodalommal, a possessorbejegyzésben szereplő tulajdonos további könyveinek leírásával, vagy a possessor könyvjegyzékének szövegével stb.) is. További nagy előnye, hogy az adatbázisban való kereséseket külső, a Z39.50-es szabvány segítségével lekérdezhető adatbázisokra is ki lehet terjeszteni. Ez lehetőséget ad arra, hogy olyan katalógusok lekérdezése történjen meg, amelyek például a nem Magyarországon megjelent művek azonosításában, feldolgozásában segíthetnek.

Rugalmasság

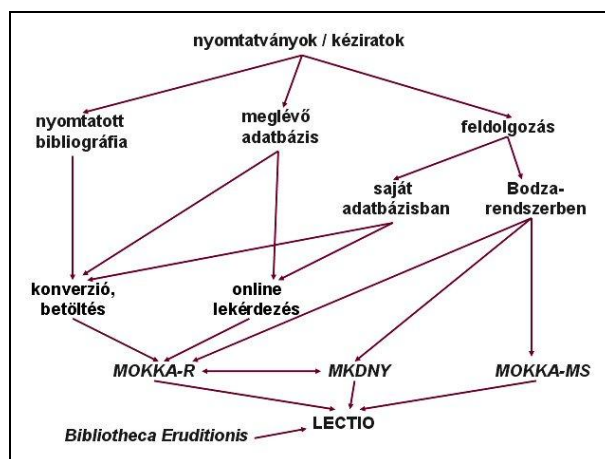
Az adatok tárolása XML-ben történik. Ez a rugalmas struktúra alkalmas szinte bármilyen más formátumban rögzített adatot (USMARC, HUNMARC, MASTER, különféle szövegformátumok stb.) befogadni, ugyanakkor szükség esetén szinte bármilyen formátumú exportot lehetővé tesz. Ez azért nagyon fontos tulajdonság, mert például a régi könyvekről készült bibliográfiai leírások a legkevésbé sem mondhatók egységesnek, sem adatformátumuk, sem tartalmuk alapján. A rekordok sokféleségét meg nem szünteti, de azokat egységesen kezelhetővé, és a konverziókat veszteségmentessé teszi a különféle eredetű állományok adatait egységes, MARC alapon strukturált XML-lé alakító megoldás. A Bodza-rendszer ugyanígy képes a kéziratok feldolgozásánál használt nemzetközi adatcsere-formátum, a MASTER szabvány alapján készült leírások kezelésére is.

A feldolgozás lehetősége

A feldolgozatlan muzeális állományok egy része megfelelő eszköz hiányában maradt feldolgozatlanul. A MOKKA-R adatbázisa a katalógus mellett – ugyanazon a felületen – olyan feldolgozó eszköz is, amely sem különösebb anyagi ráfordítást nem igényel, sem a rendszerbe állítása, menedzselése nem okoz gondot. A működtetéséhez mindössze egy böngésző és egy JAVA motor szükséges. Szükség esetén – internetkapcsolat hiányában – offline is működtethető, a bevitt adatokat később, egy lépésben is be lehet tölteni az adatbázisba. A keretrendszerben lehetőség van mind az adatoknak előre definiált, de tetszőlegesen bővíthető úrlapon való rögzítésére, mind MARC formátumú szerkesztésére.

A MOKKA-R adatbázisrendszere: a LECTIO

Az egyesület adatbázisa tehát két nagy egységet foglal magába: a régi nyomtatványokét (MOKKA-R) és a régi kéziratokét (MOKKA-MS). A MOKKA-R elsősorban a Kárpát-medencei régi könyves állományt tartalmazó közös katalógus. Ehhez tartozik a muzeális dokumentumok törvény előírta bejelentését lehetővé tevő, és a nyilvántartást megvalósító, egyelőre – jobb híján – *Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartásának (MKDNY)* kereszttel adatbázis is. Ennek elsődleges célja az intézmények tulajdonában ma megtalálható dokumentumok regisztrációja, a lelőhely-nyilvántartás. E két katalógusrész azonban nem független egymástól, ugyanis a MOKKA-R katalógusában feldolgozott példányok – a dupla munkát elkerülendő – a nyilvántartásban is megjelennek, és fordítva (1. ábra).

1. ábra A MOKKA-R működése

Az adatbázis tartalma

Bibliográfiai rekordok

A tagintézmények egy részének rekordjait betöltöttük az adatbázisba, más részüket a rendszer online, Z39.50 fölött kérdezi le. Fontos megemlíteni, hogy a MOKKA-R ilyen módon eléri a *Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA)* és a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)* állományát is. Néhány intézmény anyagának feldolgozása pedig a rendszer katalógizáló eszközének használatával történik.

A MOKKA-R katalógusának fontos részei a nyomtatott bibliográfiák anyagai. Betöltötték az *Országos Széchényi Könyvtár* antikvakatalógusának¹⁴, a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*¹⁵ és a *Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára*¹⁶ katalógusainak anyagát, valamint a *Magyar Nemzeti Bibli-*

ográfiának a megfelelő időkorbe tartozó részét¹⁷. Az utóbbi – amellet, hogy így adatbázis-szerűen az interneten is elérhetővé vált – nagy segítséget jelenthet a feldolgozás során az egyes művek, kiadások, példányok azonosításában, akár arra is lehetőséget nyújt, hogy az egyes azonosított tételek bibliográfiai adatait használva készüljenek – saját példányadatokkal – új rekordok.

A MOKKA-MS adatbázis kialakítását szintén a megjelent nyomtatott katalógusok anyagának feltöltésével kezdtük el: a magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusaival¹⁸.

Authority rekordok

Az adatok feltöltésekor a rekordok besorolási adatai – ha vannak ilyenek – indexelődnek, de jelenleg még nem rekordként kerülnek az adatbázisba. Az index azonban lehetővé teszi ezeknek az adatoknak a böngészését, és a készülő bibliográfiai rekordba való beemelését. A rendszer képes az ennél a jelenlegi eljárásnál szigorúbb authority-szűrésre, a besorolási adatok fájlban való kezelésére, és ezeknek a bibliográfiai rekordokkal való összekapcsolására is. Ezt először – már a közeljövőben – szerzői névalakoknál szeretnénk alkalmazni, amihez szükség volt arra, hogy a magyarországi szerzők megfelelő módon egységesített névalakjai kerülhessenek alkalmazandó névformaként az adatbázisba. A *Régi Magyarországi Szerzők (RMSZ)*¹⁹ új kiadásának megjelenése oldotta meg ezt a kérdést: az ebben szereplő névalakokból készülnek el a MOKKA-R authority fájljai, és a fájlrendszer kialakítása után ezek használatát szeretnénk kötelezővé tenni.

Példányokkal kapcsolatos adatok

A MOKKA-R-ben tehát nincs duplumszűrés, a leírások példányspecifikus adatai (a kötésre, possessorbejegyzésre, hiányokra, vagy más egyedi jellemzőkre vonatkozó megjegyzések) nem veszhetnek el. Ez azt jelenti, hogy egy-egy mű azonos kiadásáról több leírás is található esetleg a katalógusban, amelyek akár eléggé el is térhetnek egymástól a leírás pontosságát, mélységét illetően. Hogy az összetartozó leírások valóban összetartozzanak, a bibliográfiai rekord kötelezően kitöltendő mezői közé soroltuk a bibliográfiai azonosító számot/jelzetet tartalmazót.

Lelőhelyadatok: minden példányleíráshoz hozzárendelődik a leírás forrása. A feldolgozás során lehetőség van arra is, hogy további példányadato-

kat (pl. jelzet, intézményen belüli lelőhely) rendeljünk hozzá a rekordhoz.

Az OPAC

A keresőfelület a lehető legegyszerűbb. A keresést megelőzően kiválasztható, hogy mely forrás(ok)ban szeretnénk azt lefuttatni, tetszőleges számút, akár csak egyet, vagy az összeset kiválasztva. A kereséshez több szempont is megadható, legördülő menüből lehet a megfelelőket kiválasztani. Az indexelt mezők esetében böngészőlistából is kiválaszthatók és beemelhetők a keresni kívánt adatok. Az egy lapon megjelenő találatok száma beállítható, és lehetőség van a halmaz elemeinek különböző szempontok (szerző, cím, dokumentumtípus, megjelenési év, forrás) szerinti rendezésére, csoportosítására, összegzésére, sőt ábrázolására is. A találati halmaz letölthető többféle formátumban, de e-mailben is el lehet küldeni. A megjeleníteni kívánt találat többféle formátumban (MARC, címkés, úrlapos, és többféle XML) megtekinthető.

A fent leírt lehetőségek érvényesek akkor is, ha a keresést nem csupán a MOKKA-R adatbázisban, hanem annak teljes környezetében, az ERUDITIO-ban hajtjuk végre.

A katalógizáló felület

Ez az eszköz jelenleg elsősorban azok számára készült el, akik az MKDNY-be szeretnék dokumentumot bejelenteni. Nekik is van lehetőségük arra, hogy adataikat egyben töltsük fel, a még fel nem dolgozott állományokat azonban célszerűbb egyenesen a nyilvántartásban leírni. Minden bejelentő egyedi azonosítót kaphat, ezzel jogosultságot az általa bejelenteni kívánt dokumentumok rekordjainak szerkesztésére. Kiszámú dokumentum bejelentésekor a regisztrációtól is eltekintünk – az anonim bejelentőknek természetesen csak az éppen leírt rekord szerkesztésére van jogosultságuk. Minden bejelentőnek módja van arra, hogy már meglévő leírásokat másoljon le és lásson el saját példányának adataival. Tizenhárom intézmény több mint két és félezer rekordja került ilyen módon az adatbázisba²⁰.

A szerkesztőfelület html alapú úrlap, amelyen a kötelező adatok megadásához szükséges mezőket előre definiáltuk. A mezők száma megadott listából szükség szerint bővíthető. Lehetőség van az indexelt adatok böngészésére és a beemelésére is. Szintén listából választhatók ki az intézményi, nyelvi és országkódok. Beállítható, hogy a mezők,

almezők szöveges, vagy MARC jelöléssel jelenjenek meg a html oldalon. Az adatok helyes megadásához rövid, példákkal illusztrált, magyar nyelvű segítség is készült minden adatelemhez.

Ugyanezen a felületen lehetőség van MARC formátumú rekordok készítésére is.

Mi történt eddig?

Az adatbázisban jelenleg nyomtatott bibliográfiákból, máshonnan betöltött vagy közös katalogizálással készült rekordokból, és online lekérdezéssel több mint 150 ezer leírás érhető el²¹. A MOKKA-R tagkönyvtárain kívül számos kisebb-nagyobb intézmény jelezte és jelzi adat-bejelentési készségét, és folyamatosan történik a jogosultságok kialakítása, az adatok betöltése.

Az elmúlt két évben pályázati úton sikerült forrást teremteni arra, hogy az országban több helyen tartsunk a MOKKA-R adatbázisainak használatát és a bejelentések gyakorlatát ismertető előadásokat, bemutatókat. Ezekon összesen 71 gyűjtemény képviselőivel volt módunk személyesen találkozni, és a felmerülő kérdéseket is megbeszélni²². Ezek a megbeszélések számos olyan tanulsággal is szolgáltak, amelyek az eddigi munkafelületek további funkcióinak kialakításában segítettek. Az adatbázis használatához a már említett segédeszközök mellett újabbak is készültek: a dokumentumok bejelentésének egyes rész műveleteit illusztráló animált bemutatók kerültek a honlapra²³.

A közös katalogizáláshoz természetesen nélkülözhetetlen a régi nyomtatványok leírása szabályainak közzététele. A MOKKA-R képviselői is részt vesznek egy, az ISBD(A) szabvány alapján készülő részletes, érthető, számos példával ellátott magyar nyelvű szabályzat elkészítésében. A munka elkészülte a közeli hónapokban várható, a továbbiakban pedig e szabályrendszer használatát fogjuk a MOKKA-R tagjainak javasolni.

Már említettem az OSZK-val, illetve az RMSZ szerzőivel történt megállapodást, amely lehetővé teszi a közeli jövőben az egységesített névalakokat tartalmazó authority fájlok kialakítását. A Régi Magyarországi Szerzők átadott adatai már be vannak töltve, és máris kereshetők az adatbázisban²⁴. Nagyon jól haladnak azok a munkák is, amelyek során a böngészőbe épített szerkesztőfelület készül az RMNY szerkesztősége számára a Bodzakeretrendszerben. Ennek segítségével a nemzeti

bibliográfia már kiadott köteteinek adatmódosításai, javításai, valamint az új tételek szerkesztése itt fognak készülni, az adatok pedig konverzió nélkül hozzáférhetők lesznek az adatbázisban.

Sikerült együttműködési megállapodást aláírnunk a *Corvinán* kívül még két integrált könyvtári rendszer, a *Huntéka* és a *SZIKLA* fejlesztőivel. Ennek nyomán az ezeket a rendszereket használó könyvtárak muzeális dokumentumairól készült rekordokat az üzemeltetők – az intézmények hozzájárulásával – átadják a MOKKA-R nyilvántartási rendszerének, illetve a továbbiakban időközönként frissítik az adatokat.

A MOKKA-R együttműködést alakított ki a *Szegedi Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékével*. A régi könyves képzésben részt vevő hallgatók számára előírt kötelező gyakorlatként a tanszék támogatja a MOKKA-R tagintézményeiben végzett munkát. Az elmúlt években több alkalommal dolgoztak hallgatók a *Kolozsvári Protestáns Teológia*, illetve az *Iparművészeti Múzeum Könyvtárában*.

Az elmúlt évben – hagyományteremtő céllal – a MOKKA-R éves közgyűléséhez kapcsolódóan szakmai tudományos konferenciát szerveztünk. Ezt afféle műhelynek tekintjük, és évről évre az éppen felmerülő szakmai újdonságokról, problémákról igyekszünk előadásokat szervezni. A 2007-ben tartott konferencia anyaga azóta nyomtatásban is megjelent²⁵.

Tervek

Az adatbázis egységesítése

A betöltések során nagyon heterogén állomány került az adatbázisba, s bár minden egyes új rekord fontos, meg kell próbálnunk valamiféle egységességre törekedni. Ennek első lépése lehet a szerzői nevek egységesítését szolgáló authority fájlok kialakítása. Ugyanilyen módon szeretnénk egységesíteni a magyarországi nyomdászok és nyomdahelyek névalakjait a *Clavis typographorum regionis Carpathicae* anyaga segítségével.

Együttműködés a CERL-lel

Folyamatos a szakmai együttműködés a *Consortium of European Research Libraries*-szel (CERL). A MOKKA-R kész arra, hogy a későbbiekben átadja a szerzők, nyomdahelyek, nyomdászok egységesített neveiből készült authority fájlo-

kat. Nagyon reméljük, hogy ezen az alapon sikerek lehetnek azok a tárgyalások, amelyek arra irányulnak, hogy a CERL a továbbiakban ne az egyes magyarországi könyvtáraktól, hanem a MOKKA-R-től vegye át a bibliográfiai leírásokat is. Nagyon fontos lenne, ha a CERL-hez való csatlakozás is ilyen keretekben történhetne. Állami támogatást szeretnénk kapni ahhoz, hogy a MOKKA-R tagkönyvtárai egy konzorciumként lehessenek tagok. Így azok a könyvtárak is használhatnák az adatbázist, amelyek jelenleg nem tudják ezt megtenni a magas tagdíj miatt. A CERL adatbázisa minden bizonnyal fontos adatokkal gyarapodna ilyen módon.

Kéziratok feldolgozása

Az OSZK Kézirattárával és a MTA-OSZK *Fragmenta Codicum Kutatócsoport*tal együtt dolgozunk a számukra kialakítandó adatbázis és feldolgozó felület kialakításán, amely a kéziratok MASTER szabvány alapú feldolgozását és tárolását teszi majd lehetővé. Ennek megvalósulásával lehetőség nyílik arra, hogy a MOKKA-R részt vegyen az ENRICH programban²⁶, és adatokat tudjon szolgáltatni a Manuscriptorium²⁷ adatbázisának.

Jegyzetek

- 1 Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok Tagozat Ügyrendje (<http://www.eruditio.hu/mokka-r/ugyrend4.htm>).
- 2 A 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.
- 3 22/2005. számú NKÖM rendelet A muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról.
- 4 Tagozati törzskönyvtárak: Magyar Állami Földtani Intézet; Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár; Országos Széchényi Könyvtár; Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Központi Könyvtár; Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum; Miskolci Egyetemi Könyvtár, Levéltár, Múzeum; Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár; Budapesti Corvinus Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár; Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára; Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára; ELTE Egyetemi Könyvtár; Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára; Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Információs Központ és Könyvtár; Országgyűlés Hivatala, Országgyűlési Könyvtár; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.
Tagozati partnerkönyvtárak: Somogyi-könyvtár, Szeged; Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom; Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár; Tiszántúli Reformá-

tus Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára; Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye.

- Tagozati részt vevő könyvtárak: Piarista Központi Könyvtár; Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára; Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár; József Attila Megyei Könyvtár, Főszékesegyházi Könyvtár.
- 5 2006-ban kérte felvételét: KSH Könyvtár és Levéltár; Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár; Széchényi István Városi Könyvtár Sopron; Evangélikus Országos Könyvtár; Római Katolikus Hittudományi Főiskola Gyulafehérvár; Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Általános Iskola és Kollégium Könyvtára Csurgó.
2007-ben kérte felvételét: Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Győr; Magyar Országos Levéltár Könyvtára Budapest; Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára, Kolozsvár.
 - 6 A MOKKA-R rendszerfejlesztője *Zawiasa Robert* (Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár).
 - 7 A programszervező *Hegyi Ádám* (Szegedi Tudományegyetem, Könyvtártudományi Tanszék).
 - 8 <http://www.eruditio.hu/mokka-r/> – <http://www3.mokka.hu/?q=mokka-r/nyitolap>
 - 9 mokka-r@listserv.iif.hu
 - 10 A felmérés eredményeinek részletes elemzését I. Hegyi Ádám: A MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok) fejlesztéséről. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 2. sz. 2005.
 - 11 A keretrendszer a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárban, az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával készült. Fejlesztője *Zawiasa Robert* (SZTE Egyetemi Könyvtár). Részletesebb leírását I.: RÁCZ Ágnes: Hol tartunk a Humán Szakirodalmi Adatbázis megvalósításában? = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 4. sz. 2005.
 - 12 Bibliotheca Eruditionis: Régi Magyarországi Nyomtatványok és Olvasmányok adatbank (1500-1700) (<http://www.eruditio.hu/lectio>)
 - 13 Rendszerkönyvtáros : *Sándor Ákos* (SZTE Egyetemi Könyvtár).
 - 14 Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa: nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok. Szerk. Soltész Zoltánné, Velenczei Katalin, W. Salgó Ágnes. Budapest, OSZK, 1990.
 - 15 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa. Szerk. Klinda Mária. Budapest, FSZEK-OSZK, 2001.
 - 16 A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa. Összeáll. Móró Mária Anna. Budapest, Tarsoly, 2001.
 - 17 Régi magyarországi nyomtatványok 1-3. kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár; Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I-III.; Apponyi Sándor: Hungarica: Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2004.
 - 18 Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai = Catalogi manuscritorum, quae in

bibliothetics ecclesiasticis Hungariae asservantur. Budapest, OSZK.: A Curgói Református Gimnázium, valamint a Kecskeméti, Kiskunhalasi és Kunszentmiklósi Református Egyházközségek könyvtárainak kéziratkatalógusa (1999), Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye (Budapest) kéziratkatalógusa (1982), Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Pápa) kéziratkatalógusa (1987), Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa (1986), Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményének katalógusa (1991), Az Evangélikus Országos Levéltár (Budapest) kéziratkatalógusa (1993), Győri Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa (1991), Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa (1989), Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára kéziratkatalógusa (2000), Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa (1981), Tiszáninneri Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Sárospatak) kéziratkatalógusa (1986), Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa (1999).

- ¹⁹ Régi magyarországi szerzők. 1., A kezdetektől 1700-ig. Szerk. Wix Györgyné, P. Vásárhelyi Judit. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2007.
- ²⁰ Apor Vilmos Katolikus Főiskola Könyvtára; Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Kiskunfélegyházi Részlege Szakkönyvtára; Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Szakkönyvtára; Ceglédi Városi Könyvtár, Cegléd, Deák Ferenc Megyei Könyvtár; Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Könyvtára; Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár; Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtára; Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára; Tűzoltó Múzeum Szakkönyvtára; Váci Egyházmegyei Könyvtár; Iparművészeti Múzeum Batthyány-gyűjteménye.
- ²¹ 2008-12-07-én pontosan 152 907 (137 141 könyves, 15 766 kéziratos) rekord.
- ²² Ebben a programban részt vett *Mészáros Zoltán* (SZTE Egyetemi Könyvtár) is.
- ²³ <http://www.eruditio.hu/mokka-r/sugo.htm>
- ²⁴ Egyelőre a LECTIO (<http://www.eruditio.hu/lectio>) külön „fiókjában”.
- ²⁵ A MOKKA-R Egyesület 2007. december 17-i felolvasóülésének anyaga. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei 1.) Szerk. Monok István, Nyerges Judit. Budapest, Argumentum, 2008.
- ²⁶ European Networking Resources and Information Concerning Cultural Heritage: a kéziratok virtuális gyűjteményének megvalósítását célzó EU-projekt: <http://enrich.manuscriptorium.com/>
- ²⁷ http://www.manuscriptorium.com/Site/ENG/default_eng.asp

Irodalom

FARKAS Gábor Farkas: Számítógépes adatbázisok az Egyetemi Könyvtár legrégebbi állományából. = Iskolakultúra, 7. köt. 5. sz. 1997. p. 48–56.

HEGYI Ádám: A MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomatványok) fejlesztéséről. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 2. sz. 2005. p. 256–267.

HEGYI Ádám: A MOKKA-R fejlesztése. <https://nws.niif.hu/ncd2005/docs/ahu/083.pdf>

HEGYI Ádám: Der Verbundkatalog der alten Drucke in Ungarn.

http://www.konyvtar.elte.hu/hirek/rendezvenyek/2004/digit_konf/ha_ea.htm

KEVEHÁZI Katalin – VARGA András: Régi könyvek számítógépes feldolgozása a JATE Központi Könyvtárban. = Iskolakultúra, 7. köt. 5. sz. 1997. p. 57–62.

KEVEHÁZI Katalin : MOKKA (Teil: alte Drucke) und Eruditio – ein Datenbank für alte Drucke und ein Expertensystem.

http://www.konyvtar.elte.hu/hirek/rendezvenyek/2004/digit_konf/kek.htm

Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomatványok Tagozat Ügyrendje

<http://www.eruditio.hu/mokka-r/ugyrend4.htm>

A MOKKA-R Egyesület 2007. december 17-i felolvasóülésének anyaga. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei 1.) Szerk. Monok István, Nyerges Judit. Budapest, Argumentum, 2008.

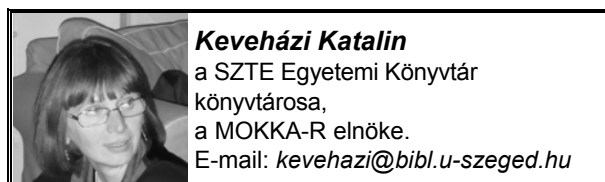
MONOK István: A művelődéstörténeti kutatásokról. = Magyar Tudomány, 2006. 7. sz. p. 818.

MONOK István: A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980–1995. (Esettanulmány). = Könyvtári Figyelő, 42. köt. 1. sz. 1996. p. 23–29.

MONOK István: Az 1851 előtti kéziratok és régi könyvek közös katalógusa. = Könyvtári Levelező/Lap, 2004. július, p. 3–5.

RÁCZ Ágnes: Hol tartunk a Humán Szakirodalmi Adatbázis megvalósításában? = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 4. sz. 2005. p. 751–760.

Beérkezett: 2009. I. 23-án.

Marton János

Tizenkét futam az európai tudománymetriai mezőnyben. Élettudományok*

„Sehol sem nyilvánul meg a lángész világosabban, mint a bölcs önmérsékletben.”

Johann Wolfgang Goethe

Az élettudomány hat klinikai és hat alaptudományi szakterületén hasonlítottuk össze az európai országokat a hét év alatt közölt folyóiratcikkek idézettsége alapján. A kapott rangsor azonos volt a teljes „science” szakterületen elért idézettségi eredmények szerintivel. A farmakológia 30 legidézettebb szerzője közül az első tízet rangsorolva összehasonlítottuk a fenti harmincas listában a legtöbb cikket publikálók, illetve a legmagasabb átlagos idézettséggel rendelkezők tízes listáival. Bebizonyosodott, hogy a rendkívül magas publikációs aktivitás ellene hat a magas átlagos idézettségnek.

Bevezetés

Mintegy három évtizede adták ki a jelszót a tudósoknak: *Publish or perish* (publikálj, vagy pusztulj). Ezzel a természetes közlési hajlamra – mert mint köztudott, a tudósok mindig is szerettek írni – rátelepedett egy hatalmas publikációs készlet: a karrierlépcsőért, kutatástámogatásért folyamodó pályázatok fő értékelési eleme a publikációs lista lett. Milyen színvonalú folyóiratban, milyen idézettségi visszhanggal, hány közleménye jelent meg a pályázónak? Kik adták ki az obskurus jelszót? Nem más, mint a fenntartó hatóság, illetve a pénzeszsák száját szorító szponzorok, akik ilyen módon „objektív adatokra” hivatkozva, vagy nem hivatkozva adják, vagy nem adják a támogatást. Az eredmény mindenesetre olyan cikközön lett, hogy annak áttekintése még a gépi adatbázisok segítségével is lehetetlen. Emiatt mára már inkább a *publish and perish* a találó megfogalmazás. Mintha feledésbe merültek volna Goethe látnoki szavai.

Mivel a tudománymetriai értékelések érvényessége statisztikai, e vizsgálatok valóságközeliségének kedvez a cikkáradat (könnyebb „statisztikai mennyiségeket” találni), az értékelés problémái mindazonáltal nem fogytak, hanem sokasodtak. Mit mond a cikkszám, mit mond az impaktfaktor, mit mond az idézettség? [1, 2, 3, 4] A több- (sok) szerzős cikkből mennyi jusson az egyes szerzőkre? [5] Hogyan hasonlítsuk össze a különböző szakterületeket, amelyek idézési esélye eltérő? [6, 7]

Anyag és módszer

A *Lab Times* folyóirat 12 élettudományi (hat klinikai és hat alapkutatási) szakterület magfolyóirataiban követte nyomon a hét év cikkeit és azok idézettségét. [8] Közreadta a legtöbb idézetet szerzett európai országok húszas listáit és a legidézettebb 30 szerzőt. (Nagy-Britannia három országgént szerepel: Anglia, Wales, Skócia.) Ezen adatok segítségével állítottuk össze táblázatainkat.

Eredmények és megvitatás

Az 1. táblázatban az első 20 között legalább egyszer szerepelt országok rangsorát mutatjuk be. A rangsort az egyes szakterületek 20-as listáin elért helyezési számok összege alapján állítottuk össze. 24 ország került be legalább egyszer az első húsz közé. Ha egy ország nem került be valamely szakterületen, akkor itt 25 pontos helyezési számot kapott. Ezt a táblázatban Q-val jelöltük a szemléletesség kedvéért. Érdekes módon, ha egy ország bekerült, akkor legalább négyszer szerepelt a 12 szakterület valamelyikében. Szakadék választja el tehát a legjobb húsz közé egyáltalán bejutó országokat a többiektől. Az első hat szakterület klinikai,

* A cikk az *Informatio Medica* 2008. évi konferencián elhangzott előadásra épül.

a második hat alapkutató. Az egyes országokra nézve nincs jelentős különbség az egyik, vagy másik csoportban való helyezések tekintetében.

Anglia az első, jóllehet lakosságszámban csak hatodik. Mi lehet Anglia titka? *Siegfried Bär*: Professzorok és alattvalók c. könyvéből [9] vett idézetünk Németországról szól ugyan, de következtetni lehet a lemaradás okaira. „*Sajnos, a ráköltött pénz az egyetlen, amivel a németek az alap kutatásban kitüntették magukat. Minden más elképzelhető és általam hozzáférhető mérce szerint a német tudomány másodosztályú.*”

Bär szerint a német felsőoktatás professzorcentrikussága és a kutatószervezés éppen ennek következtében való kezdetlegessége a lemaradás fő oka. Mivel Magyarország gyakorlatilag ugyanabban a cipőben jár, vigyázó szemünket nem árt Londonra vetni.

Egy új, 11 évre vonatkozó felmérés szerint [10] Magyarország a természettudományi és az alkalmazott tudományi (science) szakterületek egészét tekintve a 14. helyen áll az EU-országok között az idézetek száma alapján. Érdekes, hogy e lista rangsora és az 1. táblázat rangsora szinte teljesen azonos. A magyar helyezések különbsége abból adódik a két felmérésben, hogy az 1. táblázatban nem csak EU-tagországok szerepelnek.

1. táblázat

Európai országok helyezései a hét éves idézetszámok alapján

	Ország	Endocrinol. metab.	Renal research	Dermatology	Pharmacol. pharm.	Pathology	Virus research	Plant science	Evolution biology	Human genetics	Developmental biol.	Immunology	Physiology	ÖSSZES
1	England	1	3	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	17
2	Germany	2	3	1	2	1	3	1	3	2	2	2	2	22
3	France	4	4	3	3	3	2	3	2	3	3	3	3	36
4	Italy	3	2	4	4	4	4	7	9	4	5	4	4	54
5	Netherlands	6	6	5	5	5	5	5	8	5	4	5	5	63
6	Spain	8	6	8	6	6	6	4	5	7	8	8	11	83
7	Sweden	5	7	7	8	9	8	8	4	6	9	7	6	84
8	Switzerland	12	8	6	7	7	7	6	7	9	6	6	8	89
9	Scotland	10	11	12	10	10	9	10	6	8	7	11	9	113
10	Belgium	11	9	11	9	12	10	9	10	10	10	9	10	120
11	Denmark	7	10	10	11	14	14	12	11	13	12	10	7	131
12	Finland	9	12	13	12	8	12	15	12	11	13	14	13	144
13	Austria	14	13	9	14	11	13	13	13	14	14	13	14	155
14	Israel	13	16	15	13	18	11	11	16	12	11	12	12	160
15	Norway	16	15	19	20	13	16	19	15	15	16	15	15	194
16	Ireland	20	14	17	18	15	17	Q	20	18	15	16	20	215
17	Poland	15	17	18	15	19	19	17	Q	19	20	17	16	217
18	Greece	19	19	20	19	16	18	Q	Q	Q	19	18	Q	248
19	Hungary	17	20	Q	17	Q	20	18	Q	Q	Q	20	17	254
20	Turkey	18	18	14	16	Q	Q	Q	Q	Q	17	Q	Q	258
21	Russia	Q	Q	Q	Q	Q	15	20	14	17	Q	Q	19	260
22	Wales	Q	Q	16	Q	Q	Q	14	18	16	Q	Q	Q	264
23	Czech R.	Q	Q	Q	Q	Q	Q	16	17	Q	Q	19	18	270
24	Portugal	Q	Q	Q	Q	17	Q	Q	19	20	18	Q	Q	274

Reprezentatívnak lehet tehát tekinteni a tizenkét élettudományi szakterület összesítésével készült adatainkat. A kívülálló Svájc, Izrael, Norvégia, a külön számított Skócia rendre megelőz bennünket. Az egyetlen Írország az, amely az 1. táblázatban előttünk, az EU-táblázatban pedig utánunk helyeződik. Az említett országok mindegyike kisebb hazánknál. Figyelmeztetés ez a körülmény. Nem lenne helyes elütni a dolgot azzal, hogy de hiszen Törökország, sőt Oroszország is mögöttünk van.

Felvetődhet, hogy mennyire reális, pontosabban mennyire igazságos az idézettség alapján való összevetés. Lehetséges a cikkszámok alapján, vagy az átlagos idézettség alapján is összehasonlítani a tudományos teljesítményt.

Szemléltessük ezt a farmakológia (*Pharmacologia and pharmacy*) szakterületen. A 2. táblázatban a szakterület legidézettebb első 10 szereplőjét találjuk. Örömmel fedezhetjük fel köztük a magyar kiválóságot, Szabó Csabát. A többi 11 mintaszakterület legidézettebb 30-30 kutatója között nincs magyar.

A 3. táblázat tartalmazza a 30 legidézettebb farmakológiai szerző közül a legtöbbet publikáló tízet. Csak hat szerepel közülük a legidézettebbek között. Be lehet tehát jutni sok cikkel a legidézettebbek közé, de nem feltétlenül. Csak az érdekesség kedvéért megadtuk e buzgó cikkírók havi aktivitását is. Nem túlzás az *elképesztő* jelző. Ide vezetett a mindenáron publikálásra való kényszerítés.

2. táblázat

Hét év cikkeinek idézettsége alapján az első 10 kutató

			Idézet	Cikk
1.	Erik de Clerq	Leuven	8542	688
2.	Vincenzo di Merzo	Naples	7202	167
3.	Renaud Capdeville	Basel	6882	80
4.	Csaba Szabó	Bp., Beverly Ma.	5402	405
5.	Geoffrey Burnstock	London	5386	258
6.	Jos. H. Beijnen	Amsterdam	5091	417
7.	Elisabeth Buchdunger	Basel	4897	58
8.	Franz Hoffmann	Munich	4387	214
9.	Gianni Tongoni	Milan	4385	137
10.	Michel Eichelbaum	Stuttgart	4355	148

3. táblázat

Hét év cikkeinek idézettsége alapján az első 30 kutatóból a cikkszámok alapján első 10

Helyezés	idézettség alapján		Idézet	Cikk	Cikk/hó
1.	Erik de Clerq	Leuven	8542	688	8,2
6.	Jos. H. Beijnen	Amsterdam	5091	417	5,0
4.	Csaba Szabó	Bp., Beverly	5402	405	4,8
	Jan Balzarini	Leuven	3523	382	4,5
5.	Geoffrey Burnstock	London	5386	258	3,0
	Salvatore Cuzzocrea	Messina	4103	256	3,0
	Jan H. Schellens	Amsterdam	3298	239	2,8
8.	Franz Hoffmann	Munich	4387	214	2,5
	Dick de Zeeuw	Groningen	4354	212	2,5
	Ivar Roots	Berlin	4260	212	2,5

4. táblázat

Hét év cikkeinek idézettsége alapján az első 30 kutatóból a cikkek átlagos idézettsége alapján első 10

Helyezés idézettség alapján			Idézet	Cikk	Idézet/cikk
3.	Renaud Capdeville	Basel	6882	80	86,0
7.	Elisabeth Buchdunger	Basel	4897	58	84,4
	John B. Davis	Harlow	2965	54	54,9
	Neil R. Poulter	London	3531	69	51,2
	Gunther Hartmann	Munich	3420	79	43,3
2.	Vincenzo di Merzo	Naples	7202	167	43,2
	Günther Schultz	Berlin	2994	75	39,9
	Amanda Proudfoot	Geneva	2897	75	38,6
	Michel Lazdunski	Valbonne	3967	104	38,1
9.	Gianni Tongoni	Milan	4385	137	32,0

A 30 legidézettebb farmakológiai szerző közül a legmagasabb átlagos idézettszámmal rendelkezők tízes rangsorát tartalmazza a 4. táblázat. Egyetlen egy közös tagja sincs e listának a legtöbbet publikáló listájával (3. táblázat)! Jogos tehát az a következtetés, hogy a publikációs tömegtermelők nem képesek magas átlagszínvonalat produkálni. A legidézettebbek közé könnyebben lehet bekerülni cikkzönnel, mint kevesebb, de jól idézett cikkel. Tetten értük eszerint a publikációs nyomás fő vadhajtasát: a cikkírás kifulladásig való hajszolása árt a tudományos színvonalnak, még ha egyes bibliometriai adatok nem is ezt sugallják. Goethe igazsága megint bebizonyosodott.

Ha csak egy mérőszámmal dolgozunk, megállapítható, hogy az elért összes idézettség alapján való összevetés reálisabb, mint a cikkszámok, vagy az átlagos idézettség szerinti összehasonlítás. A cikkszámok keveset mondanak a színvonalról, az átlagos idézettség pedig nem ad képet a tényleges aktivitásról.

A legigazságosabb a mindhárom rangsor alapján való összevetés lenne. Természetesen lehetőség és minden bizonnyal szükség is lenne a súlyozásra. A három komponenst úgy kellene összehozni, mint a borházasítók a *küvé* készítésekor: ők is azért mérlegelik, próbálgatják hosszasan a boralakotók arányát, hogy az elegy jobb italú legyen, mint bármely komponens magában. A tudományértékelésben az *igazságosság* mértéke a kiválóság foka, ehhez kell megtalálni a helyes arányokat. A

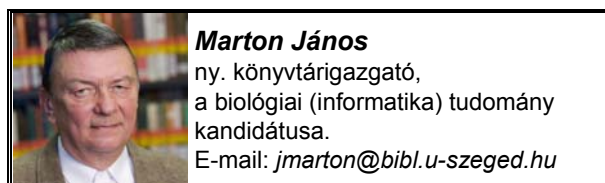
tisztelt olvasók is vehetik a fáradságot az arányok iránti javaslatételre, ha tetszik, bár ez bizonyosan nincs olyan élvezetes, mint a kiváló borok kóstogatása.

Irodalom

- [1] MARTON János – HULESCH Helga: Külföldi folyóiratcikkek a tudományos tevékenység értékelésében. = Orvosi Hetilap, 141. köt. 2000. p. 2659-2666.
- [2] MARTON János – VARRÓ András – VARRÓ Vince: Impakt faktor és tudományos teljesítmény. = Magyar Tudomány, 111. köt. 2004. p. 1395-1403.
- [3] MARTON János – PAP Komélia – HULESCH Helga: Impakt faktor és kutatási teljesítmény – az értékelés gyakorlata. = Magyar Tudomány, 166. köt. 2006. p. 92-98.
- [4] VINKLER Péter: A Garfield-tényező. = Magyar Tudomány, 164. köt. 2003. p. 1604-1610.
- [5] MARTON János – BÁLÓ Szilvia: Szerzői együttműködés, vagy „feliratkozás”? Impakt faktoros orvostudományi folyóiratcikkek tudományometriai elemzése a szerzőszám, az intézetek közti együttműködés és a színvonal szemszögéből. = Orvosi Hetilap, 148. köt. 2007. p. 559-562.
- [6] MARTON János: Causes of low and high citation potentials in science. Citation analysis of biochemistry and plant physiology journals. = Journal of the American Society for Information Science, 34. köt. 1983. p. 244-246.
- [7] MARTON János – JANKA Zoltán: Segíti-e az impact factor a tudományt? = Psychiatria Hungarica, 11. köt. 1996. p. 123-136.
- [8] Publication analysis. Cikksorozat. = Lab Times, 2006/1, 2, 3, 4. sz., 2007/1, 2, 4, 5. sz., 2008/1, 2, 3, 4. sz. (A 2007/3. számban nincs ilyen cikk.)

- [9] BÄR, Sigfried: Professzorok és alattvalók. A tudományos kutatás diszkrét bája. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996. 147 p. ISBN 963 05 8048 9
- [10] TOLNAI Márton – SCHUBERT András – WOLF György: Tudományunk mérhető teljesítménye az Essential Science Indicators mutatószámainak tükrében. = Magyar Tudomány, 169. köt. 2008. p. 989–997.

Beérkezett: 2009. II. 16-án.

Közösségi portállal ötvözött e-könyv: a txtr Reader

A CeBIT-en is látható volt a berlini Wispac cég „txtr Readers” nevű e-könyv-olvasójának prototípusa, amely bizonyos szempontból különbözik a konkurensaitól. A Sony Reader és az Amazon Kindle komoly vetélytársat is kapott.

Egyrészt jóval gyorsabban lehet a segítségével megtekinteni az elektronikus műveket, több funkciót is kínál a konkurensainél, és a szövegek gyűjtését ötvözi egy közösségi portállal.

A készülék legfontosabb része – hasonlóan a Sony Readerhez és az Amazon Kindle-hez – az E-Ink technológia és az azt támogató hatcolos kijelző, amelyen a tartalmak megtekintéséhez nincs szükség háttérlágításra. A képernyő kizárólag az e-könyvek lapozásakor, illetve a menüben való navigációkor fogyaszt áramot. Maga az eszköz első ránézésre aprónak és könnyűnek tűnik, a navigációs menüpontok száma alacsony. A kijelző szélén csupán két gomb és egy kereszt formájú „touchpad” található, ezekkel lehet lapozni, illetve a menüben vándorolni. A képernyő akár 180 fokban is elforgatható, képes megjeleníteni az álló és a fekvő tartalmakat, így a felhasználó mindig maga döntheti el, hogy a kezelőgombok a jobb vagy a bal oldalon legyenek.

A txtr Readers jóval gyorsabb a Sony modelljénél. A touchpades kezelés intuitív. Támogatja az UMTS és a GPRS technológiát, van Bluetooth-, MicroUSB- és WLAN-portja. Két készülék rövid távolságból egymással is kommunikálhat.

Az akkumulátor fedele alatt helyezhető el a SIM-kártya és a csomagban található 8 gigabájtos MicroSD memóriakártya. A WLAN-modul fontos része a txtr koncepciójának, hiszen a cél az, hogy a felhasználó mindig online lehessen, és ezáltal bármikor frissíthesse az e-könyveit. A berlini cég az Amazonnál már bevált szolgáltatáshoz hasonló online irodalmi bolt létrehozását tervezi. Az igazi újdonság a txtr esetében azonban a közösségi portál, ahol az emberek digitális tartalmakat gyűjthetnek és csereberélhetnek egymással. A honlapra feltöltött dokumentumokat, információkat, szövegrészeket később bárki bármikor letöltheti, továbbadhatja, akár az iPhone készülékére is.

A txtr Readers ősszel jelenik meg a piacon, és támogatni fogja az EPUB, a PDF, a TXT és az MS-Office formátumokat. Ez a kör azonban később tovább bővíülhet, mivel a fejlesztők egy nyílt platformot akarnak megvalósítani, amelyen a támogatott formátumok listája fokozatosan újakkal egészíthető ki. A txtr Readers várhatóan több mint 200 euróba kerül majd.

(SG.hu Hírlevél 2009. március 9. <http://www.sg.hu>)

(Sz. P.)

Adattármustra. Régi könyv és régi irodalom

A sorozat egyes számaiban független szakemberek értékelik a magyar nyelvű internetes könyvtári szempontból fontos tartalomszolgáltatásait megadott szempontok szerint; ezáltal az elmúlt századok irodalmával és könyvészetével foglalkozó információforrásokat. A bírálatok a használók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelések egyrészt segítséget nyújtanak a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt felhívják a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira, a jövőbeli minőségi javítások érdekében.

Digitális Klasszika. A 18-19. századi magyar irodalom adatbázisa

Honlap: <http://www.kiad.hu>
E-mail: szajbely@hung.u-szeged.hu
Fenntartó: Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék
Értékelés dátuma: 2009. január 11.
Értékelő: Ternai Zita

Általános értékelés

A *Digitális Klasszika* egy adatbázis és egy digitális szöveggyűjtemény a 19. századi magyar irodalom- és művelődéstörténet elfeledett forrásaival. Olyan szövegeket válogattak egybe, amelyek alapján jól feltérképezhető a század irodalom- és művelődés-szemlélete.

Egy OTKA-projekt keretében – 2002 és 2005 között – közös erővel hozták létre a *Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK) Klasszikus Magyar Irodalom Tanszékének* és a *SZTE Egyetemi Könyvtárának* munkatársai. Ez az összefogás az adatbázis szempontjából rendkívül előnyös, mert a tanszék részéről garantálva van a szakmaiság és a téma alapos ismerete, a könyvtár pedig gondoskodik a háttérrel és a dokumentumokról.

A fejlesztők célkitűzése többértű: bemutatni (válogatni, digitalizálni, a világhálón elérhetővé tenni) az irodalom- és művelődéstörténeti kutatás számára kiaknázatlan forrásokat, illetve nehezen hozzáférhető (többször kéziratos) szövegeket filológiai megmunkálva közreadni. Kiindulópontnak – nem

műfaji értelemben használva a kifejezést – a cikket választották. A formai szempontoknál közeg- és műfajfüggetlen válogatásra törekedtek, azaz a hordozó média típusa indifferens (lehet folyóirat, hírlap, könyv, könyvrészlet, röpirat), és tanulmányok, kötetelőszók, bevezetők, lexikoncikkek, folyóiratcikkek, hírlapi kritikák, hirdetési felhívások, ismertetők, tárcák mind helyet kaphatnak. Ennek eredményeként a 7000 körüli nyomtatott oldalnyi szöveg adatbázisba építve a kutatók szélesebb rétege számára vált elérhetővé és használhatóvá, és egyetemi oktatási segédletnek is kiváló. Mondhatnánk, hogy a számok alapján nem nagy az adatbázis, de ha arra gondolunk, hogy főleg elfeledett, kiaknázatlan forrásokról beszélünk, akkor máshogy értékelendő.

Egy Bibliotheca nevű menü alatt össze vannak gyűjtve a tanszéken gyakran használt és nehezen hozzáférhető (elsősorban szépirodalmi) kiadványok, ami azért nagyon hasznos, mert így mindenki számára elérhetővé válnak azok a textusok, amelyek csekély példányszámban lelhetőek fel, viszont a korszak ismeretéhez elengedhetetlenek. A legtöbb anyag digitalizálva, képfórmátumban olvasható, a többi szöveges formátumban, .doc vagy .pdf kiterjesztéssel. Az Elemzések menüben a felvilágosodás korának magyar irodalmáról írt tanulmányok, elemzésvázlatok színesítik a repertoárt.

A tesztelés során talált komolyabb hiányosságok:

1. Az adatbázis használatához nem helyeztek el a lényeges tudnivalókat összefoglaló súgót, így a felhasználó valószínűleg nem tudja teljes körűen igénybe venni a funkciókat. Az egyes keresési lehetőségekhez egymondatos kommentárokat olvashatunk, ami ugyan több a semminél,

de az a baj, hogy ugyanazokkal a szavakkal magyarázza el őket, mint amilyen nevet kapott egy-egy mező. A numerikus intervallum kereséséhez fűzött magyarázat például: a „numerikus adaton vett intervallum-keresés”. Az egérbe be van építve egy rövid, félsoros magyarázó funkció, de ezzel a lehetőséggel csak akkor tudunk élni, ha már az adott szóra álltunk, a hivatkozások pedig nincsenek kiemelve, így egyenként kellene minden kifejezésre fókuszálni az egérrel. Van egy tévesztés: rosszul állították be a magyarázó szöveget a Paratextusok böngészésénél. A paratextusok típusainak felsorolásánál is az abc-re vonatkozó szisztéma szerint magyaráz. Ha ráállok a dedikáció szóra, az egér kiírja, hogy: „Kattintson ide a(z) dedikáció kezdetű paratextusok megtekintéséhez!”. A keresőrendszer használata sok hibalehetőséget rejt magában, mert érzékeny a kis- és nagybetűkre, amiről ha nem tudunk, sok értékes találatról esünk el. (Például a *Muzeum-Múzeum, muzeum-múzeum* szópárok érdekessége, hogy a *Muzeum* szóra érkezik 18 találat, a *Múzeumra* 1, a kisbetűs változatokra egy sem.) Bár anynyi segítséget kapunk, hogy ha nem érkezik találat, mindig ugyanazt a sablont kiírva közli, hogy: „A kereső érzékeny a kis-nagy betűkre”, illetve „Ha nem biztos a keresendő szövegben, akkor inkább keressen annak egyik, biztos részére”. Ez az általános, semmitmondó leírás azonban egy adatbázis használati útmutatójához édeskevés.

2. A www.kiad.hu honlapon az olvasható, hogy folyamatosan bővül az adatbázis, de erről nincs további információ. Ami miatt nekem gyanús, hogy mégsem bővül manapság, hogy a honlapon a Projekt menüpont legalján – apró betűkkel megjelenítve – elérhető egy .pdf kiterjesztésű jegyzék, amelyben a feldolgozott cikkek listája szerepel időrendben. Ha folyamatos lenne a feldolgozás, nem valószínű, hogy ezt a listát is egyenként bővítgetnék. Egy viszonylag friss dátumot ugyan találtam, de az nem az adatbázishoz kapcsolódik. Az Elemzések menüben *Labádi Gergely* írása *Katona Józsefről* 2008. december 9-i.
3. Az adatbázis mérete is érdekes lenne, mert a felhasználó tudni szeretné, hogy egy ilyen átfogó nevet viselő, két évszázadot is felölelő tartalmú adatbázis alatt mire számítsion. A 7000 nyomtatott oldalnyi szöveg megjelölés kevés, jó lenne tudni a cikkek (legalább becsült) számát is. Az adatbázis hátránya, hogy a keresőben cikkekre/címekre nem tudok keresést kiadni keresőkifejezés nélkül – pedig egy ekkora

adatbázisban erre szükség lenne. A böngészés alatt abc-ben fel van ugyan tüntetve az összes cikk, de fáradtságos a betűkre egyenként kattintva megszámlálni, hogy az abc adott betűjéhez hány cikk tartozik, majd ezeket még össze is adogatni. Az előzőekben említett .pdf-es cikklista sincs sajnos megszámozva. A listából arra lehet következtetni, hogy 600 körüli cikk van az adatbázisban. Pontos adat kinyerésére nem volt mód, mert egy megjegyzésben szerepel, hogy „külön címnek számítanak azok a publikációk is, amelyek ugyan többrészesek, de külön lapszámban jelentek meg. Négy cím fölött azonban nem jelöltük külön mindegyiket”. Még egy kísérletet tettem: a dátum intervallum keresésénél beírtam a kiadás kezdete attribútumba, hogy 1700–2000-ig. Ekkor összesen 591 találatot kaptam, két kategóriában: periodikumban, illetve sorozatban. Megállapítható tehát, hogy a 600 körüli feldolgozott cikk lehet az adatbázis pillanatnyi nagysága.

4. Az egész 19. Századi Magyar Irodalom Adatbázisra (a hozzá tartozó www.kiad.hu honlapra nem vonatkozik) jellemző, hogy a szöveg és a hivatkozás nincs eltérően megjelölve. Ez legjobban az egyes találatok leírásánál hiányzik. Egy kezdő felhasználó nem biztos, hogy felismeri, hogy a teljes cikket is elolvashatja a bibliográfiai leírásoknál.
5. Sajnos elég sok helyesírási hibát találtam, amit egy helyesírás-ellenőr programmal könnyen csökkenteni lehetne, és egy magyar tanszéknel az ilyen jellegű hibák nem (lennének) megengedettek. Sok a következetlenség is, az adatbázis oldalain egyik helyen tegezve, a másik helyen magázva szólítanak meg, és néhol magyartalannak érzem a megfogalmazási módot.
6. A rendszer még fejlesztésre szorul: a találatok mentésére, küldésére nincs lehetőség. Igaz, hogy a hasonló jellegű oldalakhoz képest – ahol a találatok szintén új oldalon nyílnak – annyi előnye van, hogy a legfrissebb verziószámú (3.0.5) Mozillában a találatok URL-címei fel vannak tüntetve, így a későbbiekben is vissza lehet keresni, illetve elláthatjuk őket könyvjelzővel.

Összegzés:

A Digitális Klasszika hiánypótló adatbázis és szövegtár a kor irodalmi és művelődéstörténeti feltárásához. A mai időkben rá vagyunk kényszerítve, hogy újragondoljuk a ritka kiadványok sorsát. Az, hogy néhány szakértő összefogásának és fáradtságos munkájának köszönhetően ezeknek a nehezen hozzáférhető anyagoknak a digitalizálására sor került és újfajta nyilvánosságot kaptak, új teret

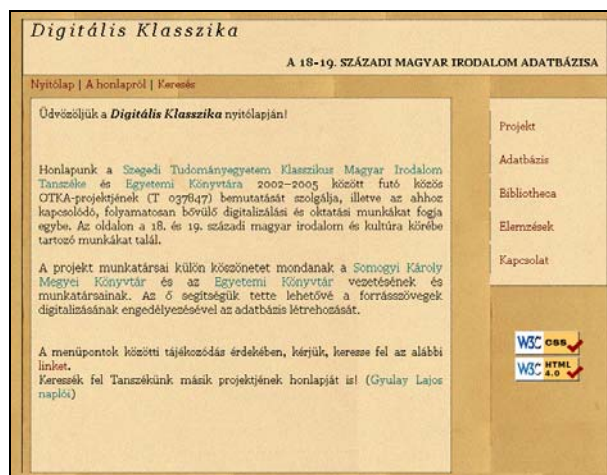
nyitott a kutatások és az oktatás számára. A minőségromlást megakadályozták, megoldották a dokumentumok tartós megőrzését is. Az anyagok feldolgozása és adatbázisba helyezése – a széles körű keresési feltételek megadásával – pillanatok alatt elérhetővé teszi az egyes dokumentumot.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A Honlapról nevű menüpont alatt tájékoztatnak a legfontosabb technikai igényekről. A képernyőhöz minimális beállításként high color (16 millió szín), illetve 800x600-as felbontás szükséges, de javasolt az 1024x768-as. Ajánlott szoftverek a Mozilla Firefox, Adobe Acrobat Reader és az Open Office vagy a Microsoft Office. Ez utóbbi miatt nem akadálymentes az adatbázis. Az praktikus, hogy az ingyenes verziójukat helyben le is töltheti, aki nem rendelkezik vele. A böngésző használatára vonatkozóan közlik, hogy: „Az általunk követett szabványt az Internet Explorer sajnos nem minden esetben értelmezi megfelelően, ezért kérjük, a technikai leírásnál ajánlott Mozilla Firefoxot használja.” Ez a kijelentés nem helytálló, mert több olyan hibát találtam, ami míg Mozilla alatt helytelenül jelenítődött meg, addig Explorerben rendben működött. A keresés eredménye megjelenítésénél Mozillában az egész jobb panel üres, csak sokkal lejjebb kezdődik a találati lista. Első alkalommal félre is vezetett, azt gondoltam, nincs találatom. Azután amikor a sarkokban megláttam a találatok számát, azt hittem, nagyon lassú a rendszer, sokat kell várni az eredményre. A digitalizálás technikai hátteréről azt lehet megtudni, hogy az egyes oldalakat az adatbázis (150–200 dpi felbontású, .jpg kiterjesztésű) képformátumban tárolja, s ehhez rendel hozzát az oldalak részletes leírását.
- A Digitális Klasszika megjelenése nem mutat egységes képet: a honlap és az adatbázis külleme nem kapcsolható egymáshoz. Az első jól illeszkedik a tárgykörhöz, a háttere régies, *Ányos Pál* kéziratos kötetének felhasználásával készült (1. ábra). Még az Elemzésekben elérhető .pdf anyagok háttere is régies papírra emlékeztet, nagyon ötletes. Az adatbázis megjelenése ezzel szemben túl modern a témához. Sok a felesleges grafika a gombok körül, ráadásul sok helyet is foglalnak el, így többször hosszán kell lefelé görgetni, hogy az összes keresési lehetőséget lássuk. Üde színfolt viszont, hogy a megjelenítést 10 téma közül ki lehet választani, vagyis az adatbázis kerete több színben is elérhető. Ami miatt nagyon tetszik, az nem is a sok variáció,

hanem a hozzá fűzött rendkívül humoros kommentárok. Például: „Téma neve: kék. Leírása: Megetette már a halait?” vagy „Téma neve: hideg. Leírása: Ha felzaklatta az olvasott szöveg, váltson át erre a színre!”. A betűk nagysága megfelelő, jól lehet olvasni mind a honlapon, mind a digitalizált szövegeknél – itt a képek jó felbontása miatt. Átgondolt a navigáció a honlapon, ám az adatbázisról ez nem mondható el. A legnagyobb hiányosság e téren, hogy nincs vizualizációs lehetőség a honlapon.

1. ábra A Digitális Klasszika nyitólapja

- Jó, hogy a keresőfelület bal oldalán állandóan látszanak a keresésre vonatkozó gombok. Ha kiválasztom valamelyik opciót, az eredmény, a látvány számomra egy kicsit nehézkes. Az egyszerű kereső felülete függőlegesen kb. két képernyőnyi helyet foglal el, pedig csak ötféle lehetőség közül választhatunk (2. ábra). Ez a megoldás áttekinthetatlenné teszi az oldalt, mert a feliratokat (feleslegesen) hatalmas betűkkel írták, ráadásul többször, különböző megfogalmazásban is szerepel ugyanaz. Például, ha kiválasztjuk a szerző böngészését, háromszor rágják egymás után a számba (hogy biztosak legyünk benne), szerzőre kívánunk böngészni (1. Böngészés >> Szerző >> 2. Szerző böngészése >> 3. Szerzők böngészése abc szerint). A rendszer előnyére válik, hogy a keresőkérdéseket félkövér betűkkel jelenítik meg. A találatok számozásánál viszont a számok már óriásiak a leírásokhoz képest, szinte elvonva a figyelmet a lényegről.
- A keresőúrlapon váltakozik a tegező és a magázó megszólítás. A leglátványosabb ott, ahol két egymást követő mondaton belül sem következetesek: „Válaszd ki a kívánt keresési lehetőséget!” Majd utána a felsorolt opcióknál: „Ezt a keresési

módot akkor használja, ha [...] szerint szeretne keresni.” Ez az oldal a helyesírási hibák sokaságára is jó példa. A harmadik opciónál a 'használj' szóból lemaradt a szóvégi 'a' betű, a második és a harmadik választási lehetőség leírásánál pedig a mondatzáró írásjel. Mivel az adatbázis nem sok leírást tartalmaz, igen rövid munkával korrigálni lehetne a teljes szöveget.

Egyszerű keresés

Kérlek válaszd ki a számodra megfelelő keresési sort!

- » szöveg típusú keresési tulajdonság
- » numerikus típusú keresési tulajdonság
- » dátum típusú keresési tulajdonság
- » kiadvány paratextusában való keresés
- » kiemelt nevekben való keresés

Szöveg típusú keresés

Keresés a(z) mezőben a(z)

Numerikus típusú keresés

Keresés a(z) mezőben a(z)

Dátum típusú keresés

Keresés a(z) - - mezőben a(z)

Keresés a kiadvány paratextusában

Keresés a(z) típusban a(z)

Keresés a kiemelt nevekben

Keresés a(z) típusban a(z)

2. ábra Az adatbázis keresőfelülete. A dizájn miatt a keresési opciók nem férnek el a képernyőn

- A keresőfelület új böngészőablakban nyílik meg, ami a legtöbbször előnyös. Az egyes találatok is újabb ablakban jelenítődnek meg. Egyszerű és összetett keresést is lehet végezni, illetve a böngészésnél 9 különböző módon nyerhetünk ki listákat az adatbázis tartalmából. Sajnos a kereső működésére vonatkozóan semminemű tájékoztatót nem kapunk, pedig nem mindig egyértelmű a használata. Bizonyos fogalmakat magyarázni illenék a felhasználóknak. Például az intervallum keresésnél miért van hat rubrika – lehetőségünk van ugyanis nemcsak évre, hanem óra, napra is keresni –, a dátumot milyen formátumban kéri a rendszer, vagy mit értenek kiemelt név alatt. Egy kicsit magyárosítani lehetne a megfogalmazást. Két példa: „Keresés a [...] attribútumon a [...] –tól [...] –ig terjedő intervallumban” vagy a „numerikus adaton vett intervallum-keresés”. Remek ötlet, hogy nemcsak az adatbázisban, hanem magán a honlapon is lehet keresést végezni a Keresés menüre kattintva. Ezzel a megoldással – egy egyszerű űrlapon – a Google segítségével vagy a weben vagy a www.kiad.hu domainen futtatja le az adott keresést; utóbbi esetben az adatbázis tartalma mellett a honlap oldalain is.
 - A belső utalók rendesen működnek, minden általam kipróbált hivatkozás jó helyre mutatott. Nincs a honlapon elhelyezve sajtóanyag, látogatói statisztika, pedig egy számláló nem sok programozást igényel, ellenben nagyon hasznos. Az utolsó frissítés időpontja vagy a jövőre vonatkozó tervek is lényegesek lennének.
 - A fenntartó szervezet – úgy gondolom – a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Klasszikus Magyar Irodalom Tanszéke. Ebben a formában nincs megjelölve az intézmény, de a kapcsolat menü alatt az ő levelezési címük szerepel. Kapcsolatteremtésre egy postacím, telefonszám és e-mail cím áll rendelkezésünkre. A projekt résztvevői is fel vannak tüntetve e-mail címekkel. Itt talán érdemes lenne megjelölni a titulusokat, mert könyvtárosok és oktatók egyaránt szerepelnek benne. A honlap szerkesztőjének postafiókjába is lehet észrevételt küldeni.
- **Kereső funkciók, találatok**
- A Digitális Klasszika keresőfelülete bárki számára ingyenesen hozzáférhető. Van egyszerű és összetett keresés, böngészés is. Sajnos sűgő hiányában nem mindenki számára lehet egyértelmű a használata, főleg a már említett nehézkes megfogalmazások miatt.
 - Az egyszerű keresés több részből áll. Lehet szöveg, numerikus vagy dátum típusú keresést vé-

gezni, illetve kereshetünk a kiadvány paratextusában vagy a kiemelt nevekben. Itt máris felmerül két kérdés. Ha feltételezzük, hogy nemcsak kutatók, egyetemi oktatók és magyar szakos hallgatók használják az adatbázist, hanem kíváncsiságból egy laikus is nézelődik, tisztában van-e azzal, mit jelent a paratextus vagy a kiemelt nevekben való keresés?

- Az egyszerű kereső felépítése mind az öt esetben azonos. Ki kell választani egy legördülő listából a keresés típusát: például a szöveg típusú keresésnél nyomdára, kiadóra, címre, kiadás helyére, szerkesztőre, szerzőre, alcímre vagy mellékletre lehet keresni, majd egy szabadszavas mezőbe beírni a keresőkifejezést. Hiányzik a kiadványra való keresés lehetősége. A szöveges keresésnél alapértelmezettként a nyomda van beállítva, ami szerintem nem logikus, mert nem arra szoktunk a legtöbbször keresni. Az sem világos, hogy miért ez a sorrend? A szerzőre keresés lehetősége csak a hatodik helyen áll, fontoságban előbb kellene lennie.
- A keresés során a rendszer az ékezetek között különbséget tesz, és automatikusan jobbra csonkol. Ha többszavas a keresőkérdésünk, csak akkor kapunk találatot, ha helyes sorrendben írtuk be a kifejezést. A százalékjel beírásával nagy mennyiségű találatot kapunk. Nem jöttem rá, pontosan hogyan is értelmezi a rendszer ezt a jelet. A szöveg típusú keresésnél a nyomdához írtam be, és 649 találat érkezett. Mivel a találati listán a megjelenítési formátumban nem szerepel a nyomda mező, nem tudtam valamennyit áttekinteni, de kizártnak tartom, hogy 649 különböző nyomda szerepelne (böngészésben nem lehet a nyomdákra listát kérni). A címekre is kiadtam keresőkérdésnek a %-ot, ott 1471 találatot kaptam. A numerikus típusú keresésnél a százalékjel beírva végzetes rendszerhibát idéztem elő, laikusok számára értelmezhetetlen üzenettel: „A következő hiba lépett fel: /www/webhosting/kiad.hu/adatbazis/modules/db/db_exec.php: sor: 29; pg_exec():... stb.”
- Az összetett keresés megoldása nem szokványos. Összetett alatt azt értik, hogy a keresés szisztémája ugyanúgy működik, mint az egyszerű keresésnél, de itt beépítették a Boole-operátorokat. Ha a logikai NEM-et szeretnénk választani, akkor rögtön az első legördülő mezőnél kell jelölnöm, hogy *Azokat* vagy *Nem azokat* az entitásokat keresem. A továbbiakban lehet megfogalmazni a keresőkérdést: *amelyekben van [...] attribútum* (itt egy legördülő listából választhatunk – az egyszerű keresésnél található összes típust szerepeltetve), és *annak értéke*

- [...] (ez szabadszavas mező). Ha ÉS illetve VAGY operátorokkal is szeretnénk bővíteni a keresőkérdésünket, az első alkérdés űrlapjának kitöltése után egy újabb legördülő mezőnél választhatom, hogy „A következő alkérdéssel <<ÉS>> / <<VAGY>> kapcsolatban áll”-jon-e, azaz túlbonyolították, és „programozói nyelven” fogalmazták meg (például: entitás, attribútum). Mire minden egyes alkérdés után újratölti az űrlapot a rendszer, hosszú idő telik el feleslegesen.
- A keresések eredménye lassan érkezik, még akkor is, ha kevés találatot kapunk. A találatok öt kategóriában szerepelhetnek, csoportonként újratekintő számozással. Ha létrehozhatnánk a keresőben egy szűrőt ennek az öt kategóriának (periodikum, kiadvány, sorozat, cikk, cikksorozat), talán gyorsulna a rendszer. Egyszerű, számozott találati listából dolgozhatunk. Sajnos a felhasználó nem választhatja ki, mi alapján legyenek rendezve a találatok. Nem jöttem rá, hogy a lista elemei milyen sorrend alapján követik egymást. Sem szerző, sem cím, sem kiadási ideje szerinti rendezést nem véltem felfedezni. Valószínű, hogy a találatok érkezési sorrendben jelennek meg (3. ábra).

Találati kategóriák száma: 2 Találatok száma: 553

A keresés eredménye

A keresés periodikumbeli eredményei

1. **Figyelmező**
Szerkesztők: Bayza József, et al.
Kiadási ideje: 1837. január 1 (1. évfolyam, 1. kötet 1. szám)
2. **Athenaeum**
Szerkesztők: Bayza József, et al.
Kiadási ideje: 1837. január 1 (1. évfolyam, 1. kötet 1. szám)
3. **Felső Magyar Országi Minerua**
Szerkesztő: ismeretlen
Kiadási ideje: 1825. április (1. évfolyam, 1. kötet 4. szám)
4. **Életképek**
Szerkesztő: Frankenburg Adolf

3. ábra A találati lista megjelenése Explorerben

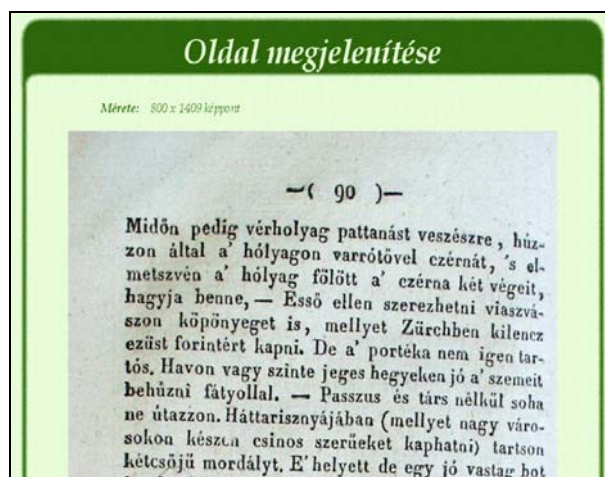
- Egy oldalon van az összes találat, bizonyos térközönként egy vissza gomb elhelyezése segíthetné a navigációt – gondoljunk például az 1471 találatra. A lista elemei általában a három-négy legfontosabb adatot tartalmazzák, a különböző kategóriákban más és más információkat. Nincs karakterkorlátozás, az egyes mezők adatai végig olvashatók. Egy kivételt vettem észre. A „Dugonics András. Irodalomtörténeti tanulmány” című kiadványnál a keresés kiadványbeli eredményeinél így szerepel: „Dugonics András. Irodalomtör-

téneti tan...” Ugyanez a cikkbeli előfordulásnál végig ki van írva.

4. ábra A cikkek bibliográfiai leírása

- Az egyes tételek új oldalon nyílnak. Ha bezárom az ablakot, a találati lista elejére ugrik a rendszer. Kellemetlen, ha egy többszáz oldalas lista végén jártunk, és nem jegyeztük meg a sorszámát: bizony újra keresgélhetjük, hol tartottunk. A rendszer másik gyengesége, hogy ha az egyes bibliográfiai leírásokban rákattintunk egy hivatkozásra, az rányílik. Ha bezárjuk, vele együtt eltűnik a leírás is. A dokumentumok formai feltárása jól strukturált, a bibliográfiai leírások tartalmazzák a legfontosabb adatokat (4. ábra). Az önálló kiadványok, sorozatok, periodikák besorolási adatai: cím, szerző, szerkesztő, a paratextusokhoz kapcsolódó személyek neve, a kiadó és a nyomda neve, a megjelenés helye és ideje. A cikkek besorolási adatai: cím, szerző, megjelenés ideje, tárgyszavak, a cikket befoglaló egység adatai: évfolyam, kötet, szám és az oldalak intervalluma. A periodikáknál a példányadatok mellett a további számok is fel vannak tüntetve és kattinthatók. A Digitális Klasszika legjobb tulajdonsága, hogy a feldolgozott cikkekre kattintva – ha már fel vannak töltve –, teljes szöveggel képformátumban, jó felbontásban (a méretének megadásával) olvashatóak. Mindez új ablakban nyílik, hogy az adatbázis bezárása után is tudjunk a szöveggel dolgozni (5. ábra). Egyik hátránya viszont, hogy a digitalizált szöveg mellé nincs mellékelve a forrása. A másik hátránya, hogy csak oldalanként lehet előre vagy hátra lapozni. Ha több oldalt szeretnénk átugrani, vissza kell térni a tétel megjelenítéséhez, mert ott minden oldal egyenként fel van tüntetve és rá lehet kattintani.

5. ábra Egy cikk részlete

- A böngészés funkció különböző szempontok szerinti lekérdezéseket tesz lehetővé, amelyekkel nagyon jó áttekintéseket kapunk. Az egyes menükre kattintva a böngészés sorrendjét választhatjuk ki ábécé, gyakoriság vagy néhány esetben típus szerint is. A Cikk ábécé szerinti böngészésénél az egyes betűkre kattintva tudjuk megjeleníteni a listákat. Emellett háromszor szerepel az „A Egyéb” kifejezés, amiből kettő azonos listát ad. Az egyik a névelővel kezdődőket, a másik az írásjelekkel kezdődőket. Az E betű mellett szereplő „Egyéb” is az utóbbi listához visz. Ugyanez a hiba jelentkezik a Kiemelt nevek böngészésénél is. A V betűt választva V. Henrik királlyal és V. Lászlóval kezdődik a névsor, de az ábécé előtt egy egyes (1) is van, ahol egyedül „14-dik Lajos” szerepel – ráadásul helytelenül leírva! A Böngészés >> Paratextus >> illusztráció-t választva az eredmény meglepő: „XXXXXXXXXX”. A Tárgyszó böngészésénél, ha gyakoriság szerinti listát kérünk, a fejléc félrevezető: „Cikkek böngészése ABC szerint”. Ha innen nyitjuk meg az egyes tételeket, nem jeleníthetők meg, hibaüzenet érkezik: „A kért cím: ?major=display&minor=browsesubjword nem teljesíthető!” Ha viszont ugyanezeket az ábécé szerinti böngészésből választjuk ki, hibátlanul működnek. A Periodikák böngészésénél vettem észre, hogy a Regélő Pesti Divatlap kétszer szerepel a listán; az egyik tévesen írva: „Divatlap”. Mivel a rendszer különbséget tesz a kis és a nagybetűk között, nem adja ki találatnak az utóbbit, ha követjük az adatbázis szabályait. Szerencsére csak egy félkész cikk van hozzá feldolgozva.
- A találati lista és a rekordok mentésére nincs lehetőség. A legegyszerűbb: szövegekijelölés, másolás, beillesztés Word-be lehetőség sem

Bibliotheca Eruditionis

Honlap: <http://www.eruditio.hu>
E-mail: kevehazi@bibl.u-szeged.hu,
bodza@bibl.u-szeged.hu
Fenntartó: OSZK, SZTE Egyetemi Könyvtár
Értékelés dátuma: 2009. január 18.
Értékelő: Kőrös Kata

Általános értékelés

A *Bibliotheca Eruditionis*, azaz *Régi Magyarországi Nyomtatványok és Olvasmányok adatbank (1500-1700)* az Oktatási Minisztérium által kiírt IKTA (*Infokommunikációs technológiák és alkalmazások*) pályázat keretében épül az Országos Széchényi Könyvtár és a Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár közreműködésével. A projekt célja egy hatalmas digitális tudásbázis létrehozása, amely összefoglalja a Kárpát-medence könyves információit és dokumentumait a XVI-XVIII. század közötti időszakról.

A program része a *Régi Magyarországi Virtuális Könyvtár*, amely a bibliográfiai adatokon kívül az egyes példányok leőhelyjegyzékét, kiadástörténetét, és a kiadások címlapjának, előszavának, ajánlásokkal ellátott oldalainak fotóit is tartalmazza, végső célként pedig elérhetővé kívánja tenni a magyar nemzeti bibliográfia XV-XVII. századi részét képező kötetek teljes digitalizált változatait.

Az adatbank másik alappillére az olvasmánytörténeti adatbázisrendszer, amely a SZTE kutatásai alapján az 1526 és 1750 közötti időszak magyar olvasmánykultúráját dolgozza fel. Az 1750 könyvbirtoklásról, könyvek leírásáról szóló levéltári forrás adatbázisa közel 60 000 beazonosítható műről és 200 000 könyvről tanúskodik. Az inventáriumok jellemző tulajdonságai alapján külön részadatbázisként építik a könyvjegyzékek, egyes könyvtételek, szerzők, tulajdonosok, a tulajdonosok iskolázására vonatkozó adatok nyilvántartásait. Továbbá ehhez kapcsolva építik a dokumentumok teljes szövegének és a legfontosabb fakszimiléknek adatbázisát, a beazonosított művek címleírását, és a forrásokhoz, tulajdonosokhoz, gyűjteményekhez és konkrét könyvekhez kapcsolódó szakirodalmi adatbázist.

A projekt a könyvtörténeti és olvasmánytörténeti adatbázisok összekapcsolásával egy igen össze-

tett rendszert valósít meg, amelyben könyvjegyzékek adatai, az MNB (RMNY, RMK) köteteiből a korszak teljes magyarországi könyvanyaga, az OSZK XVI. századi külföldi könyveit magában foglaló reprezentatív gyűjteménye (Antiqua), és a hálózaton elérhető régi könyvtárak és a régi könyvekre vonatkozó szakirodalom válik kereshetővé.

A program a SZTE Könyvtárban kidolgozott *Bodza*-keretrendszerben valósul meg, amelynek segítségével igényesen kialakított egységes felületen keresztül érhető el különböző források adatai.

A projekt részeként megvalósult a *Zrínyi-könyvtár* 3D-s rekonstrukciója is. *Zrínyi Miklós* költő könyvtárát Virtual Reality Modeling Language segítségével építették „újra” és tették nyilvánossá. A virtuális Zrínyi-könyvtár látványos formában szemlélteti az adatok későbbi felhasználásának egyik lehetőségét.

A nagyszabású projekt eredményeképpen egy olyan összetett adatbázisrendszer valósítható meg, amely további tudományos kutatások alapjául szolgálhat. A XVI-XVIII. századi magyarországi könyvkultúra alapvető kérdéseire adhat választ, arra, hogy ki, mikor, milyen könyvet birtokolt, milyen más könyvekkel együtt, milyenek voltak ezek a dokumentumok valójában, a megőrzött dokumentumok mely példányai hol találhatóak ma és hogyan hozzáférhetőek. Egyetlen adatbank segítségével feltérképezhetővé válna a magyar tudományosság kétszáz évnyi korszaka.

A tesztelés alapján néhány terület további fejlesztése javasolható.

- A projekt leírása szerint a készítők a középiskolai tanulóktól a tudományos kutatókig sokfajta felhasználói igény kielégítését tűzték ki célul. Ehhez azonban a rendszer jelenlegi állapotában szükség van a sűgő átalakítására, és a tudásbázis további információkkal való ellátására.
- A projektet bemutató szövegek nem egyértelműek. Nehéz megállapítani a kapcsolatot az egyes adatbázisok között. Megzavarhatja a felhasználót, hogy az egész projekt és az olvasmánytörténeti adatbázisok közös neve: *Bibliotheca Eruditionis*, és csak a keresőfelületre jutva láthatjuk, hogy a keresés más forrásokkal együtt lehetséges, az összefoglaló *Lectio* cím alatt.
- A tájékoztató szövegekben eltérő adatokat olvashatunk az egyes részadatbázisok tartalmára vonatkozóan. Az olvasmánytörténeti adatbázisok felépítése a program általános leírása és az adatbázis külön bemutatása alapján nem egyértelmű. Szerencsésebb volna a programra vonat-

kozó legfontosabb információkat már a főoldalon közölni, és tisztázni a félreérthető részeket.

- Átlagos felhasználó számára a súgó szaknyelvi szövege és az adatok körének magyarázat nélküli leírása problémát okozhat. Egy külön szakterületi és egy, a csak érdeklődő laikusok számára kialakított súgó megkönnyítené a kereső használatát. A források részletesebb és következetes bemutatása is ezt a célt szolgálhatná.
- A nem szakembereket segíthetné egy böngésző funkció kialakítása nevek, tárgyszavak, tipológia, vagy akár speciális régi könyves tulajdonságok alapján (különleges kötetek, díszítések, ajánlások stb.).
- Az adatbázishoz kapcsolt multimédiás anyagok könnyebb hozzáférése, vagy a kapcsolódó anyagok típusai szerinti keresés jobban felkeltethetné a laikus felhasználók érdeklődését.
- A projekt nyitóoldalának van angol nyelvű változata, de nem minden kapcsolódó oldal található meg angolul, például a kutatási beszámolók csak magyarul érhetők el. Az olvasmánytörténeti adatbázis nyomtatásban megjelent kutatási anyagainak bibliográfiai leírásában a címek német nyelvű fordítása része a leírásnak az angol nyelvű verzióban is, ugyanennek az adatbázisnak a keresési útmutatójában a magyar és az angol szöveg – megnehezítve a tájékozódást – egyszerre jelenik meg a képernyőn. Ráadásul ennél a résznél az indexelt adatok körét csak latinul olvashatjuk, mindenféle magyarázat nélkül. A Zrínyi-könyvtár honlapján pedig ellenkezőleg: a könyvtár történetét tárgyaló fejezetnél kívül szinte minden csak angol nyelven érhető el. Egy ilyen nagyszabású projektnél, amely külföldi kutatók érdeklődésére is számot tarthat, a teljes körű tájékoztatás érdekében egységes idegen nyelvű felületre, a beszámolóknál egy-egy angol nyelvű összefoglalóra, vagy legalább a címek fordítására lenne szükség.

Ezekről az inkább gyakorlati, és az adatbázisrendszer környezetét érintő kérdésektől eltekintve a rendszert egyedülállóan jól szerkesztett, hasznos gyűjteménynek tartom, amely valóban a művelődéstörténet e korszakának tanulmányozásához, tudományos kutatásához elengedhetetlen segédletté válhat.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A *Bibliotheca Eruditionis* projekt nyitóoldalán (7. ábra), az adatbank nevén és a munkálatokban részt vevő könyvtárak logóján kívül mindössze

négy menüpontot találunk. Az első a program leírását bemutató oldalra viszi; már a főoldalon választható ennek magyar, angol, német vagy francia nyelvű változata. A második könyvtörténeti adatbázisokkal rendelkező intézményeket sorol fel, de a négy közül (OSZK, SZTE, ELTE, KLTE) csak kettő vezet tovább adattárakhoz. A harmadik pontban *Olvasmánytörténeti adatbázis* címszó alatt *Eruditio adatbázis* és *Keresés az adatbázisban* pontokat találunk. Innen juthatunk az olvasmánytörténeti adatbázis saját oldalára. A negyedik pont pedig a Zrínyi-könyvtár 3D-s rekonstrukciójához vezet. Az *Eruditio adatbázis* alpontról továbblépve a SZTE olvasmánytörténeti kutatásairól olvashatunk egy rövid összefoglalót, megtekinthetjük a kutatással kapcsolatos nyomtatott kiadványok listáját, a részt vevő munkatársak nevét. Minden oldalról elérhetjük az oldal gondozójának e-mail címét, de arra vonatkozóan nem találtam információt, hogy kitől kaphatunk a teljes projektről vagy egyes részeiről bővebb tájékoztatást.

7. ábra A *Bibliotheca Eruditionis* projekt főoldala

- A főoldalon lévő *Keresés az adatbázisban* menüpont egyenesen a Bodza felületére viszi a látogatót, az olvasmánytörténeti adatbázis oldaláról ugyanilyen link vezet az adatbázisrendszert bemutató oldalra, ahonnan ténylegesen továbbléphetünk a keresőfelülethez. Az olvasmánytörténeti adatbázisokat bemutató oldalon az egyes részadatbázisok tartalmáról olvashatunk, és megtaláljuk az indexelt adattípusokat, valamint a kapcsolódási pontokat más részadatbázisokhoz.
- A keresőfelület felépítése egy nyomtatott könyv oldalaihoz hasonlít. A bal oldali keretben az éppen elvégzett művelet, míg a jobb oldalon az eredmény, a találati halmaz, vagy egy rekord részletes nézete jeleníthető meg. A navigáció a

keresőfelületen néhol bonyolult. Bizonyos összetartozó oldalak között, például a találati listában, vagy a lista és a részletes megjelenítés között nyilak segítségével navigálhatunk. Ilyenkor a korábbi oldal mindig visszaugrik a képernyő bal oldalára.

- A bal oldali lap alján kiválaszthatjuk a keresőfelület nyelvét, vagy választhatunk a súgó bővebb és szűkszavúbb változata között. A bővebb változat esetén a képernyő egyes elemei fölé mozgatva a kurzort, különböző információkat kapunk: rövidítések feloldását például forrásmegjelölésnél a találati listában, az egyes forrásokban szereplő tételek számát az adatbázisok neve fölött. A megoldás látványos, azonban a rendszer akadálymentes felhasználását mindenképpen nehezítheti.
- A súgót jelölő kérdőjel fölött megjelenő szövegből nyithatjuk meg a keresési útmutatót. Itt részletes, keresési példákkal és belső utalásokkal ellátott könyvtár-informatikai szaknyelvi szöveget találunk. Igaz, az egyes kifejezésekhez, szabványok nevéhez magyarázó oldalakat kapcsolnak, a linkek azonban néha egy-egy angol nyelvű oldalra, például a Wikipedia megfelelő szócikkére mutatnak. Vannak a felületnek olyan részei, amelyekről egyáltalán nem beszél a súgó, például a találatok kijelöléséről, letöltéséről vagy a megjelenítés módosításáról, pedig a *Beállítások* ablakra csak az igazán kísérletező kedvű felhasználó találhat rá.
- Alapértelmezetten a bal oldali keretben *Lectio – Olvasmánytörténeti források* cím alatt a legfontosabb tudományterületi adatbázisok listája jelenik meg. Az OSZK adatbázisai közül a *MOKKA – Régi Kéziratok (-1850)*, *MOKKA – Régi Nyomtatványok (-1850)*, *Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása, Régi Magyarországi Szerzők* adatai; a SZTE Könyvtárából pedig a *Bibliotheca Eruditionis*, és a *Bibliotheca Zriniana* adatbázisokat találjuk. A bal oldali keret fejléce mutatja, hogy éppen mely adatbázisban keresünk. Az egyes források mellett található házikó segítségével választhatjuk ki a speciálisan keresendő forrást. Erre kattintva a forrás kerül a fejlécebe. A fejlécben a forrás neve előtt megjelenő ablakocskából kiválaszthatjuk az összes kereshető forrást, az alapértelmezett *Lectio*t, vagy fastruktúrában a forrás fölérendelt pontjait. Az alapértelmezett listához a jobb sarokban található nagyobb házikó képelemre kattintva lehet visszatérni.
- Egy kérdőjel szerepel az összes forrás mellett. Rákattintva a jobb oldalon bemutató, magyarázó szövegnek kellene megjelenni. Van, ahol linket találunk az adott intézmény katalógusához,

máshol egy képet és a forrás nevét, legrosszabb esetben pedig csak az adott adatbázisrészben szereplő tételek száma jelenik meg.

- A lap alján a szögletes zárójelben szereplő anonim címkére kattintva egy *Beállítások* névvel ellátott felugró ablak jelenik meg. Feltehetően ez az adatok feltöltésére szolgáló bejelentkező felület. Itt állíthatjuk be a menüanimációt és az ablakok árnyékolását, egy külön gombbal pedig a megjelenítést teljesen leegyszerűsíthetjük.

Kereső funkciók, találatok

- A rendszerben a különböző források, adatbázisok adatai egyszerre és külön-külön is kereshetők. A tesztelés során az adatbázisrendszer olvasmánytörténeti adatbázisait, a *Bibliotheca Eruditionis* tettem alaposabb vizsgálat tárgyává.
- Több forrás kiválasztására a források neve mellett szereplő csillagok segítségével van lehetőség. Ha több adatbázisban szeretnénk keresni, a keresőmező mindig az adatbázisok listája alatt szerepel. Alapértelmezetten egy keresőmezőt találunk, azonban a keresőkérdés beírása után a képernyőre kattintva újabb mezők jelennek meg mindaddig, amíg az Enter megnyomásával, vagy a *Keresés* gombra kattintva el nem indítjuk a keresést.
- A keresés mindig azokban a mezőkben lehetséges, amely adattípusok az összes általunk kiválasztott forrásban szerepelnek, tehát ezek adattípusainak metszetéből választhatunk egy legördülő menü segítségével. Az összes olvasmánytörténeti forrás és a *Bibliotheca Eruditionis* részadatbázisainak metszete is a teljes szövegű keresés. A *Bibliotheca Eruditionis* kiválasztható forrásai: Feloldott kötetek, Könyvjegyzékek, Nyomdahely, Possessor, Szakirodalom, Szerző, ZAMK – egységesített nevek adatbázisok. Minden részadatbázisban a forrás jellegének megfelelő keresési lehetőségek állnak rendelkezésre.
- A könyvjegyzékek kereshetők KtF-szám, adattári hivatkozás, possessor, gyűjtemény helye és típusa, összeírás ideje, tipológia és a jegyzék helye szerint (8. ábra). A könyvjegyzékekből konkrétan beazonosítható kötetek kereshetők XML formátumban szerző, cím, megjelenés helye, éve, nyomdász, a dokumentum formátuma, tárgyszó, nyelv, possessor, hivatkozás és raktári jelzet alapján; MARC formátumban ezen túl egységes címalak, főcím, sorozatcím, dokumentumtípus, lelőhelykód, könyvtárkód, kiadás, kötetjelzés, ETO-szám, rekordkapcsolat, internet és utolsó módosítás szerint. A nyomdahely földrajzi név vagy tartomány szerint, a possessornév, nemzetiség, rang, foglalkozás, vallás, száрма-

zás, nem, dátum és iskolák szerint. A szerzők név szerint, az egységesített nevek között rendszó, név vagy névváltozat, évszám, születési hely vagy adattári forrás szerint. A szakirodalom pedig szerző, cím, megjelenés helye, éve, vagy hivatkozás szerint. Laikus felhasználó számára e sok keresési lehetőség közül némelyek használhatatlanok, hiszen a súgó semmit sem közöl arról, hogy a *hivatkozás*, *KtF-szám*, vagy *interneten* milyen keresőkérdést takar valójában, és nincs hozzáférés a lelőhelyek és könyvtárak speciális kódjaihoz sem. Az sem világos, hogy a rendszer milyen tárgyszavakkal dolgozik.

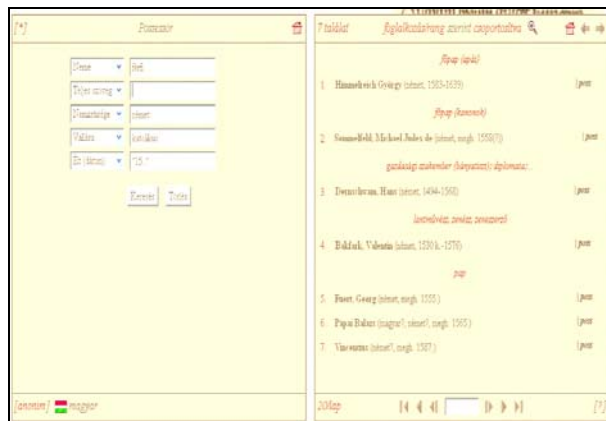
- A tesztelés alapján nem egyértelmű az egységesített nevek adatbázisának tartalma. Vannak olyan possessorok, akikre nem lehet rátalálni ezen a keresőfelületen keresztül. A keresést az olyan adattípusoknál, amelyeknek lehetnek névváltozataik (pl.: földrajzi nevek, személynevek), a program következtelenül végzi el. A possessorok adatbázisában *Bornemissza* és *Bornemisza Anna* keresésre is van eredményt, míg a könyvjegyzékeknél már csak *Bornemisza Annára* kapunk találatot.

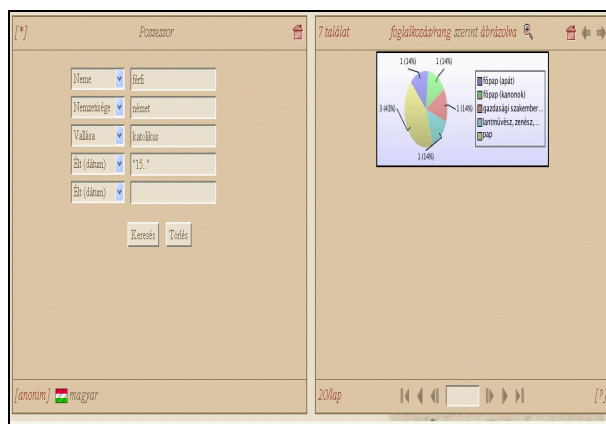
8. ábra A Könyvjegyzékek részadatbázis űrlapja

- A keresőkifejezések között alapértelmezett az ÉS kapcsolat. A beírt keresőkifejezések sorrendjét a rendszer nem veszi figyelembe. Pontos kifejezésre idézőjelek segítségével lehet keresni. A keresőrendszer nem támogatja az ékezetek nélküli keresést a jelentéssel bíró magyar ékezetes betűk esetében, de a különleges karakterek ékezetei elhagyhatók, továbbá a hosszú és a rövid ékezetek, és a kis- és a nagybetűk között nem tesz különbséget. A rendszer a kulcsszavas keresésen túl támogatja a POSIX reguláris kifejezések használatát. A helyettesítés, csonkolás, alternatív minták keresése ennek segítségével megoldható.

- A találati listákban alapértelmezetten a rekordok rövid leírása jelenik meg. A lista az adott forrás jellegének megfelelően különböző szempontok szerint rendezhető, csoportosítható, összesíthető vagy ábrázolható. A rendezésnél a kiválasztott adattípus betűrendjében kapjuk meg a listát, a csoportosítás kiemeli a választott adattípust (9. ábra), az összesítésnél csak ez a típus jelenik meg, valamint a hozzá sorolható rekordok száma, az ábrázolásnál pedig az adatok grafikonos megjelenítését kapjuk (10. ábra).

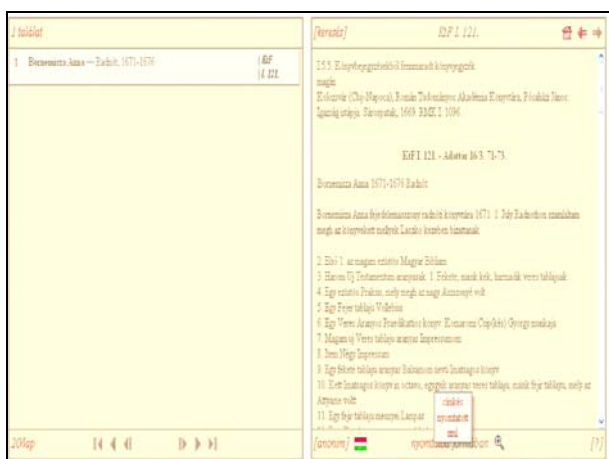
9. ábra Egy csoportosított találati lista

10. ábra A találati lista grafikonos ábrázolása

- Az ábrázolásnál azonban feltűnő, hogy a bizonytalan adatok bevitele nem egységes. Hol zárójelben, hol a nélkül kapcsolódik kérdőjel a nem biztos adathoz, ezeket az eltéréseket azonban a rendszer külön adatként regisztrálja. Ugyanez jellemző a több adatot tartalmazó mezőkre, például a több foglalkozással rendelkezők vagy a szerzetesek így nem a megfelelő csoportba kerülnek. (A szerzetesek például *szertetes (jezsuita)*; *szertetes*, *jezsuita*, *bencés szerzetes* formákban találhatók.)

- Ha túl sok találatot kaptunk, a navigációs nyíl segítségével visszatérhetünk az űrlap oldalára, amely megőrzi az előző keresőkérdést, így egyszerűen szűkíthetjük a keresendő források körét. A listából a rekordok sorszámára kattintva kijelölhetünk elemeket. Ha az összes találat száma fölé visszük a kurzort, kijelölhetjük az egész listát, vagy megfordíthatjuk a kijelölést, illetve választhatjuk a találatok letöltését.
- A letöltésnél öt formátum közül választhatunk: HTML, PDF, PostScript dokumentum, szöveges MARC UTF-8 kódolású dokumentum, vagy ISO-2709 MARC ANSEL kódolású dokumentum formájában letölthetjük, vagy postázhatjuk saját e-mail címünkre a listát.
- A listában az egyes tételekre kattintva kapjuk meg a rekordok részletes megjelenítését (11. ábra). A források típusától függően itt is több lehetőségünk van. Minden forrásnál kiválaszthatjuk a lap alján a címkés és az XML formátumot. Sok helyen MARC, MARCXML, a *Feloldott kötetek* MARC adatbázisában például *űrlap*, a könyvjegyzékeknél *nyomtatott* formátum is választható, vagy például az OSZK, vagy a FSZEK tételénél OAIDC formátum.

11. ábra Egy rekord részletes megjelenítése nyomtatott formátumban

- A *Könyvjegyzékek* részletes rekordjai *nyomtatott* nézetben a *Könyvjegyzékek Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat köteteiben megjelent teljes szöveget is tartalmazzák.
- Az egyes adatbázisok rekordjai között általában jó az átjárhatóság. A könyvjegyzékek leírásánál a possessorok nevére kattintva megkapjuk adatlapjukat, ahonnan a *kapcsolódó tételek* címszóval visszajuthatunk, vagy megkaphatjuk a további könyvjegyzékeket. A *Nyomdák* nevére kattint-

va a *Nyomdahelyek* adatbázisból kapunk adatlapot. A könyvjegyzékekről szóló szakirodalom vagy segédlet a tételek bal felső sarkában megjelenő *Keresés* címszó alól érhető el, a *Cikk-MOKKA (Szakirodalom)* vagy a könyvtételek feloldásához szükséges adatbázisok (*Bibliográfia*) segítségével.

- Bizonyos forrásoknál a részletes megjelenítésnél, általában a nyomtatott formátumban képek és URL címek is hozzáférhetővé válnak, vagy például a nyomdahelyeknél a MapQuest és a MultiMap segítségével térképes megjelenítés. A tételek egy része egészében vagy részleteiben elérhető valamilyen képformátumban a felületen keresztül. Arra vonatkozóan, hogy mely tételekhez kapcsolódik digitalizált anyag, a honlapon nem találtam információt. Az adatbázis készítői szerint körülbelül 10 000 – a konvertált változatokkal együtt 60 000 – kép érhető el az adatbázisrendszerből. Az OSZK Antiquakatalógusából származó tételekhez például legtöbbször kapcsolódik képanyag.

Tartalom, minőség

- A projekt alapját a SZTE Kárpát-medence XVI-XVIII. századi olvasási szokásait feltáró kutatások jelentik. Az adatbázisrendszer gyűjtőkörébe tehát elsősorban a régi könyvek és nyomtatványok, tehát az 1450 és 1850 között Magyarországon, illetve a Kárpát-medence területén megjelent dokumentumok adatai tartoznak. A projekt számos adatbázist fog össze, amelyek tartalma a keretrendszer segítségével a szemantikai összefüggések mentén kereshetővé válik.
- Az olvasmánytörténeti adatbázisokat körültekintő munkával építik. Ez az adatbázisrendszer hozzáférhetővé teszi a *Könyvtártörténeti Füzetekben* regisztrált könyvjegyzékek bibliográfiai adatait és nyomtatásban megjelent teljes szövegét, továbbá lehetővé teszi kereshetőségét a dokumentumtípusból fakadó sajátosságai alapján az indexelt adattípusok bonyolult kapcsolódási pontjait kihasználva.
- A *Bibliotheca Eruditionis* adatbázisai magas színvonalú kutatómunka eredményeként jöttek létre. Az alap kutatások eredménye az adatbázison keresztül hozzáférhetővé téve hasznos és jól kezelhető tudásanyagot nyújt, számos későbbi tudományos munka kiindulópontjául szolgálhat.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- A karakterek kódolása az adatbázisokban egységes, az UNICODE szabvány alapján történik.
- A projekt készítői a különböző adatbázisok összekapcsolásával metaadatokkal gazdagon ellá-

tott korpuszt hoztak létre. Mivel a rekordok formátumait az adatforrásként szolgáló intézmények határozzák meg, az adatbázisrendszer rekordjainak metaadatokkal való ellátottsága nem egyformán magas szintű. Nagy előnyt jelent azonban, hogy a legkevesebb metaadattal rendelkező tételek is elérhetők XML formátumban. Úgy vélem az adatbázis további használhatóságát növelné, ha minden intézmény rekordjaihoz tartozna az OAI protokollnak megfelelő változat.

Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai

Honlap: <http://www.arcanum.hu/oszk>
E-mail: arcanum@upcmail.hu
Fenntartó: Országos Széchényi Könyvtár és Arcanum Adatbázis Kft.
Értékelés dátuma: 2009. január 20.
Értékelő: Drótos László

Általános értékelés

Az „Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai” néven összefoglalt adattárszolgáltatás a régi könyvek, nyomtatványok és kéziratok legfontosabb információforrása a magyar weben. (Az adattárak egy része – a szintén semmitmondó – „Catalogus” név alatt is elérhető volt a www.arcanum.hu/catalogus oldalon, de ez jelenleg nem működik.) A szolgáltatás történetéről nincsen semmi információ a honlapon, így csak külön nyomozással lehet kideríteni, hogy a 2000 és 2005 között megjelent CD-ROM kiadványok anyaga kereshető itt (a 2007-ben kiadott „Kézirattár II.” CD sajnos már nem lett betöltve), és az archive.org mentéseiből valószínűsíthető, hogy a honlap 2002 elején jelent meg. A bal felső sarokban levő felirat szerint a szolgáltatást az Avignonet működteti, de ha a logóra kattintunk, már csak egy „Invalid Hostname” hibaüzenet jön. Valójában, ahogy az URL címből is látszik, a rendszer az Arcanum szerverén fut, amely a digitalizálást is végezte. Hogy az OSZK ellát-e még valamilyen szakmai felügyeletet a szolgáltatás felett, az nem derül ki a felhasználók számára. Jelenleg a következő adattárak érhetőek el (ebben a sorrendben):

- **eRMK – Elektronikus Régi Magyar Könyvtár** (Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár – magyar nyelvű nyomtatványok (RMK I. 1531–1711), magyarországi idegen nyelvű nyomtatványok (RMK II. 1473–1711); Sztripszky Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájá-

nak I–II. kötetéhez (1472–1711); Régi Magyarországi Nyomtatványok – a történelmi Magyarország területén bármely nyelven, ill. külföldön magyar nyelven megjelent kiadványok (RMNY I. 1473–1600, RMNY II. 1601–1635 és RMNY III. 1636–1655));

- **Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái** (az 1900-as évek elejéig élt magyar szerzők életrajza, művei és a róluk szóló szakirodalom, az 1891–1914 között megjelent 14 kötet anyaga);
- **Magyar Könyvészet: 1712–1920** (Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája – az ország területén megjelent nyomtatványok és a külföldön kiadott magyar vonatkozású kiadványok (1712–1860); Magyar Könyvészet – hazai, magyar nyelvű művek, illetve részben periodikumok (1860–1920) – az 1911–1920 közötti rész az idegen nyelvű nyomtatványokat is tartalmazza);
- **Magyar Könyvészet 1921–1944** (A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke (szerk.: Komjáthy Miklósné) – retrospektív nemzeti bibliográfia, pótlásokkal és javításokkal);
- **Kézirattár** (az OSZK Kézirattára cédulakatalógusainak digitális változata: Codices Latini Medii Aevii – középkori latin kódexek; Latin nyelvű kötetes kéziratok; Magyar nyelvű kötetes kéziratok; 1950 után beszerzett kötetes kéziratok; Analekta – vegyes iratok; Fondjegyzék; Levelestár);
- **Régi Nyomtatványok Tára** (Antiquakatalógus – az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött 16. századi nem magyar nyelvű, külföldi könyvek; Szabó Károly és Hellebrant Árpád: Régi Magyar Könyvtár III. – magyar szerzőktől külföldön megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, és az OSZK-ban az 1990-es években készített pótlások (RMK III. 1480–1711); Apponyi Sándor: Hungarica – a külföldi szerzők magyar vonatkozású művei, és az OSZK-ban a 2000-es évek első felében kiadott pótlások (15.-18. sz.)).

A szolgáltatás nagy előnye, hogy ha akarunk, akkor egyszerre kereshetünk valamennyi adatbázisban, de mindegyiknek van saját, egyedi keresőürlapja is. A kezelőfelület némi tanulást igényel a szokatlan megoldások miatt. Jó viszont, hogy gyors hálózati kapcsolat esetén a válaszidők nagyon rövidek. Néhány adattárban belső hivatkozások és könyvoldalakról készült képek is vannak.

A tesztelés során talált három komolyabb hiányosság a következő:

1. Nincs tájékoztatás a szolgáltatásról és az adatbázisok tartalmáról, így csak a „beavatottak” tudják, hogy valójában mit érdemes és mit nem érdemes itt keresni. Legalább az mnb.oszk.hu

oldalra lehetne tenni egy hivatkozást, ahol többek között ezekről a könyvészeti forrásokról is vannak szakszerű ismertetőik – ráadásul több nyelven is.

2. Az egyes részgyűjtemények speciális keresőlapjai nem egységesen lettek kialakítva, ugyanaz a funkció különbözőképpen szerepel rajtuk, és csak néhol látszik nyoma tudatos ergonómiai és esztétikai tervezésnek – a felület egyéb részei elég hevenyészett módon összerakott oldalak.
3. A rendszer évek óta magára hagyottnak tűnik, és egyre jobban szétesik. A belső ugrópontok és a beágyazott képek hivatkozásai sokszor hibásak, és időnként más hibajelenségek is felépnek. Ráadásul ezek visszajelzésére nincs is mód, mert bár a hibaüzenet a webmestert ajánlja, de nem ad erre szolgáló e-mail címet.

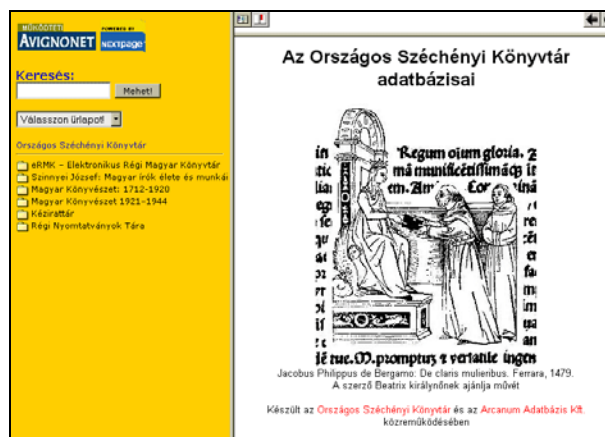
Összefoglalva: A www.arcanum.hu/oszk címen egy hatalmas és – nemzetközileg is – nagyon értékes adatbázis-gyűjtemény működik, de erről a nemzeti bibliográfiával foglalkozó szakemberek szűk körén kívül valószínűleg nem sokan tudnak, és még kevesebben tudják hatékonyan használni ezt a nem igazán barátságos felületet. Sajnos nincs statisztika a szerver forgalmáról, de feltételezhetően egy korszerűbb és legalább angolra is átváltható kezelőfelület, valamint tisztességes dokumentáció az elérhető tartalomról többszöröse növelné a használatot, hiszen a régi könyvekkel foglalkozó magyar könyvtárosok mellett hazai és külföldi könyvkereskedők, könyvgyűjtők, irodalmárok, történészek stb. számára is fantasztikus információforrások vannak itt. Bár egyes adattárak tartalma más rendszerekben is visszakereshető (pl. OSZK OPAC, MOKKA-R, MEK), de ha még néhány évig megmarad ez az adattárgyűjtemény is, akkor érdemes lenne pár napot rászánni, és a legsúlyosabb hiányokat és hibákat pótolni, illetve kijavítani, valamint továbblépési lehetőséget kínálni a könyvészeti adatok iránt érdeklődők számára olyan fontos hasonló honlapokra, mint a MOKKA-R, a *Bibliotheca Eruditionis*, az *ELTE Bibliotheca Antiqua Digitalis*, vagy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia*. Mert jelenlegi állapotában már nem igazán vet jó fényt a magyar könyvtárosok és informatikusok online szolgáltatások fejlesztésével kapcsolatos tudására.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A felhasználót egy, a kilencvenes évek honlapjaira jellemző, keretből álló nyitóoldal és egy

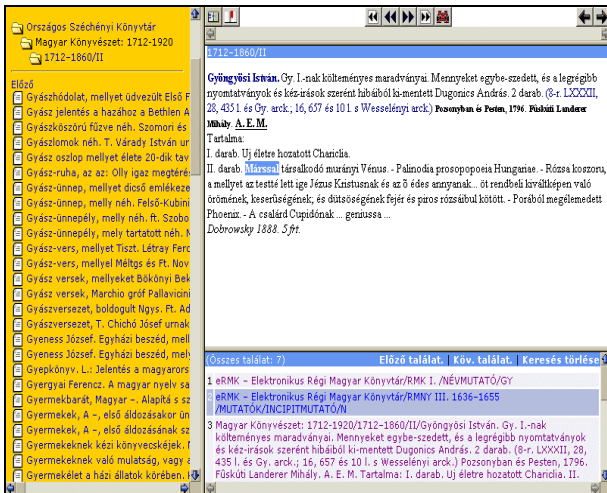
csúnyácska, fekete-fehérre konvertált fametszet fogadja. Utóbbiról pedig van szebb digitális másolat is az OSZK honlapján (www.oszk.hu/hun/kincsek/cimeliak/osnyom/osnyom_38_hu.htm), érdemes volna kicserélni, és stílszerű lenne a képen látható *Jacobus Philippus de Bergamo*-ról szóló szócikket hozzákapcsolni az *Apponyi: Hungarica* adattárból (12. ábra).

12. ábra A szolgáltatás főoldala

- A kezelőfelület egyéb elemeit feltehetően a honlap mögött futó NextPage LivePublish kereskedelmi szoftver lehetőségei is behatárolják. Mindenesre a három (söt keresés után négy) frame-ből álló oldalnak inkább több hátránya van, mint előnye. Egy ilyen keretes weboldal nehezen hivatkozható és nyomtatható, akadálymentesnek pedig egyáltalán nem nevezhető. Kétségtelen viszont, hogy ha megszokjuk a használatát és rájövünk, hogy a kereteket hogyan tudjuk szükség esetén átméretezni, akkor egy áttekinthető és könnyebben navigálható felületet kapunk, mintha külön ablakok között kellene váltogatnunk (13. ábra). Sajnos Firefox és Opera böngészőknél akkor is megjelennek a frame-ek görgetősávjai, amikor ezekre nincsen szükség, és ez rontja az összehatást. A könyvjelzőzés problémájára kapunk egy segítő ikont a felső navigációs sorban, erre kattintva az aktuális tételt fel tudjuk venni a kedvencek közé. Egy másik ikonnal pedig eltüntethetjük a találatokat mutató alsó keretet (ezt a „Keresés törlése” feliratra kattintva is meg tudjuk tenni – kivéve azt az esetet, amikor nincsen találat és mégis lapozni próbálunk a következőre, mert az ilyenkor megjelenő „Keresés törlése” szavakra hiába kattintgatunk). Ugyancsak fontos a bal felső sarokban levő „A tartalomjegyzék frissítése” ikon, mert ezzel tudjuk a bal oldali keretben levő hierarchikus listában megnézni, hogy

az éppen megjelenített találat melyik adattár melyik részéből származik. Ezt a tartalomjegyzéket a rendszer valamiért csak az első találatnál frissíti automatikusan, a többinél nekünk kell ezt megtennünk ennek a gombnak a nyomogatásával – de ügyetlen módon ilyenkor a tartalomlista közepén jelenik meg az aktuális találat, és nem az elején, úgyhogy még görgetnünk is kell néhányat. (Az ikonsor lebegő feliratait csak Explorerrel látszanak, a más böngészőket használóknak találgatniuk kell, hogy melyik gomb mire szolgál.)

13. ábra A találatok keretes megjelenítése

- A tartalomjegyzékben való navigálás megtanulása nehézségeket okozhat a rendszer használóinak. A legelső hierarchiaszint kivételével ugyanis nem a lista vége soraira kell kattintani, hanem az előtűk levő sárga mappakonokra: ezekkel lehet kinyitogatni és becsukogatni az egyes ágakat (bár becsukni időnként csak az eggyel magasabb szintű mappát lehet, ami további bonyoldalmakat okozhat). Bizonyos esetekben azonban a sárga mappák melletti szövegre is érdemes rákattintani, mert ilyenkor jelenik meg az eredeti nyomtatott kiadvány belső címlapja, sőt néha a bevezető szöveg is. Egy időben a tartalomjegyzéknek csak egy ága lehet nyitva; a legfelső szintre pedig az „Országos Széchényi Könyvtár” sor előtti mappa becsukásával tudunk visszatérni. Az esetenként 5-6 szintű és néha igen hosszú sorokból álló tartalomjegyzék áttekintése a keskeny keretben nem könnyű feladat, ilyenkor a felhasználó a keret tologatásával tölti az idejét, mert ha elég szélesre állítja, akkor meg a fő szöveget tartalmazó ablak lesz túl keskeny. A legrosszabb azonban az, hogy csak lapozni lehet ebben a tartalomjegyzékben, adott pontra ugrani

vagy nagyobb lépésekben haladni nem, márpedig egy több tízezer tételes lista végére százasaival ellapozni igazi türelemjáték. Ráadásul minden alkalommal le kell görgetni a lista aljára, mert a „Következő” felirat csak ott található meg, a lista elejére nem tette ki a rendszer tervezője. Még az a trükk sem igazán használható, hogy jobb egérgombbal egy külön ablakba kiemeljük a frame tartalmát, és az így megjelenő URL cím átírásával ugrunk a listában néhány ezer tétellel arrébb, mivel az URL-ben a számláló 16-os számrendszerű. Pedig a régies írásmód és a speciális karakterek miatt nagyon sokszor jobb volna böngészni, mint keresni.

- A karakterkódolással amúgy is sokféle baj van, már a nyitóoldalon is kalapos ű-k látszanak, és ezek – hullámos ő betűkkel együtt – más oldalakon és az adatrekordokban is megjelennek. A régies vagy nem magyar karakterek pedig a legkülönbözőbb módokon tűnnek fel a tartalomjegyzékben, az indexlistákban és az adatok között: sajnos gyakran nem jól. Hogy ezekre hogyan lehetne rákeresni, ahhoz nem kapunk tanácsokat.
- A keresőürlapok felülete nem egységes, nemcsak külalakilag (eltérő színvilág és betűméretek), hanem funkcionálisan sem: például a „szókerék”-nek nevezett indexlista megjelenítésére néhol egy ikon, máshol egy „index”, megint máshol pedig a „szólista” felirat szolgál. A teljes index rendszerint automatikusan megjelenik, kivéve a Magyar Könyvészet: 1712–1920 űrlapját, mert ott üres ez az indexablak. Az amúgy nagyon hasznos indexlista használata is külön kihívás egyébként. A hosszabb indexek lassú hálózaton sokáig töltődnek le, de erről a felhasználó nem értesül, így hiába próbálkozik. A lapozásra szolgáló két kis nyíl annyira apró, hogy alig lehet eltalálni az egérrel – érdemesebb a billentyűzet PageDown, PageUp, Home és End gombjait használni erre a célra. Ha az indexlista ablakába kattintunk és elkezdünk begépelni néhány betűt, akkor a lista adott pontjára tudunk ugrani. De hogy mit gépeltünk be, és mi van akkor, ha elgépeltünk egy betűt, illetve hogyan tudjuk az egészet újratekinteni, arról sehol nem értesülünk, így vakon kell próbálkoznunk. (Utóbbi esetben egyébként lapozni érdemes legalább egyet, és utána lehet újratekinteni a gépelést.) A listában levő szavak dupla kattintással vagy Enterrel emelhetők át a keresőmezőbe, de egyes űrlapokon ez Firefox alatt nem működik.
- Az adattárak egy részénél fekete-fehér képek is vannak, sőt a Magyar Könyvészet 1921–1944 kötetei csak TIFF képekként lettek beszkenelve, és csak a mutatók böngészhetők szöveggé.

Mivel a TIFF formátumot a böngészők nem támogatják, egy külön kiegészítőt (AlternaTIFF plug-in) kell telepítenünk, ehhez a rendszer ad is némi útbaigazítást. A többi kép JPG formátumú, de sokszor ezek sem jelennek meg, mert rosszak az útvonal-hivatkozások: az Analektakatalógusnak például hiányzik a címlapképe, az Antiquakatalógusnál pedig az összes képnek csak a „hült helye” látszik. A belső hivatkozásokkal a szöveges utalóknál is bajok vannak néhol, például az *Apponyi: Hungarica*-adattár Register részében valamennyi névindex egy „A linket nem lehet követni” hibaüzenetet ad, és a webmesterhez irányít, ám kapcsolati címet nem ad hozzá.

- A rendszer használói amúgy sem kapnak sok tájékoztatást. Az adattár felépítéséről csak a Szinnyi-féle lexikonnál van rendes ismertető. A keresés módjához pedig csak a „Logikai operátorok” űrlapnál van használható segítség, de az itt szereplő mintapéldáknak semmi közük az adattárak tényleges tartalmához. És még ez a kevés magyarázat és felirat is csak magyarul van (kivéve az egyes űrlapokon véletlenül angolul maradt Search és Cancel gombokat), így a magyarul nem tudó kutatók számára „fekete doboz” jelent ez a honlap – nyilván nem is használják, bármilyen hasznos is lenne nekik.

Keresőfunkciók, találatok

- A szolgáltatás használója első látásra zavarba ejtően sokféle keresési lehetőségből választhat. A kezdőlapra levő és valamennyi adattárban egyszerre kereső egysoros beviteli mező mellett egy lenyíló menüből további kilenc űrlapból választhat. Ezek neve és sorrendje azonban nem mindig egyezik meg azokkal az adattárakkal, amelyekben keresni lehet velük, így a bennfenteseken kívül mások nem fognak rájönni, hogy a „Petrik” nevű űrlapot kell választani a „Magyar Könyvészet: 1712–1920” adatai között való kereséshez. Teljesen érthetetlen az is, hogy az amúgy „Haladó keresés”-nek nevezett űrlapnak „Logikai operátorok” a neve a menüben; ez a szókapcsolat valószínűleg még értelmetlenebb egy nem informatikusnak, mint a valamiért angolul írt „Advanced search”, ami pedig az „Összetett keresés” feliratú űrlapot hívja be.
- A kezdőlap gyorskeresője egyébként ugyanúgy működik, mint a „Haladó keresés” (14. ábra), érdemes elolvasni annak a használati utasítását, mert a gyorskeresőhöz elfelejtettek illyet mellékelni. Az egyetlen különbség, hogy az előbbivel egyszerre lehet csak keresni az összes adattárban (függetlenül attól, hogy melyik tartalomjegyzéke van éppen nyitva), utóbbinál viszont kivá-

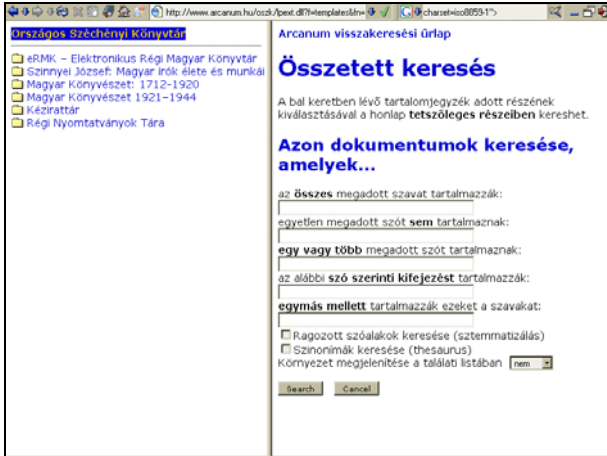
laszthatjuk a bennünket érdeklő adattárat, sőt annak alhalmazait, részfejezeteit is – továbbá kérhetünk szövegvörnyezetet is a találati listába, ami a gyorskeresőnél is hasznos opció volna. Mindkét keresőnél használhatunk AND, OR és NOT műveleteket, idézőjeleket és közelségi operátorokat a kifejezésekhez és a lazább szókapcsolatokhoz, továbbá ? és * jeleket egy vagy több karakter helyettesítéséhez, sőt szótó valamint szinonima szerinti kereséseket is, de utóbbiak csak angol szavakra működnek jól, a magyar szövegekben elég mulatságos eredményeket adnak. Lényegében ugyanezt tudja az „Összetett keresés” űrlap is (15. ábra), csak ott előre definiált beviteli mezők vannak ezekhez a műveletekhez, amelyek AND kapcsolatban állnak egymással, úgyhogy kevésbé rugalmas kombinációkat tesznek lehetővé, mint a gyors- vagy a haladó kereső. (Ezen az űrlapon van egy csúnya magyartalanság is, elég feltűnő helyen: „az összes megadott szavat tartalmazza”.)

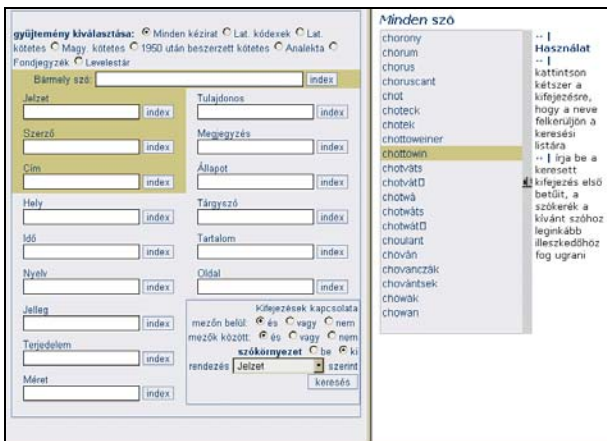
14. ábra A „Haladó keresés” űrlapja

- Az igazán komoly lehetőségek viszont az egyes adattárak saját űrlapjain vannak, ahol az illető adatbázisban található fontosabb mezőkre tudjuk szűkíteni a keresést, továbbá a mezőkön belüli és a mezők közötti logikai kapcsolatokról is rendelkezhetünk, valamint a találatok rendezési sorrendjét is beállíthatjuk (16. ábra). A szavakat begépelés helyett a szókerékből is kiválaszthatjuk, de fontos, hogy előtte mindig annak a mezőnek az indexlistáját töltsük be ebbe a narancssárga háttérű keretbe, amelyikben keresni akarunk. Egy mezőbe több szót is kiválaszthatunk dupla kattintásokkal ebből a listából, de egyes űrlapokon ilyenkor egy értelmetlen figyelmeztető ablak ugrik elő, amit egy újabb kattintással tudunk csak eltüntetni (17. ábra). Fontos, hogy ha több szót is választunk a szókerékből, akkor ezek

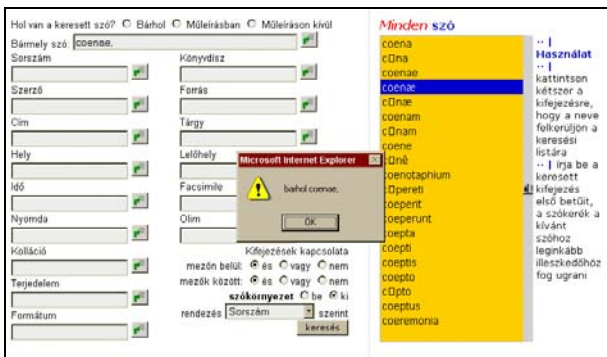
AND kapcsolatban lesznek egymással, és nem a logikusabb OR művelet érvényes közöttük, ha csak külön át nem állítjuk a „mezőn belül.” felírtú opciót „vagy”-ra. Sajnos egyetlen űrlapon sincs „től-ig” típusú keresésre lehetőség, pedig ez a numerikus mezőknél nagyon hasznos lenne, különösen az évszámnál.

15. ábra Az „Összetett keresés” űrlapja

16. ábra A kéziratok keresője

17. ábra Az eRMK keresője az „alert” ablakkal

- Az űrlapokról nincsen visszalépési lehetőség a nyitóoldalra, így vagy a böngésző vissza gombját kell erre használnunk, vagy mindenképpen keresnünk kell valamit, mert ilyenkor visszajön a kezdőoldal, az alsó keretben megjelenő találati listával kiegészülve. Sajnálatos módon a keresés elindítása után az űrlapok mindig törlődnek; csak akkor van rá esélyünk, hogy ne kelljen újra megfogalmazni esetleg egy bonyolult keresőfeltételt, ha úgy lépünk vissza a böngésző vissza gombjával az űrlapra, hogy előtte nem nézünk meg egyetlen találatot sem, de még ez a trükk sem működik a gyorskereső esetében, illetve ha Explorer-t használunk. Hogy mi volt az éppen látható találati listához tartozó keresőfeltétel, az sem íródik ki sehol; egyedül az ad némi támpontot, hogy belső keretben levő szövegben a program átszínezi az űrlapon beírt szavakat.
- A találati lista gyorsan megjelenik és a találatok száma is látszik (kár, hogy az alsó sorban betűhibás az „Összes találat” felirat). A lista csak 25 tételenként lapozható, ami indokolatlan korlátozás, és csak egyenként lehet megnézni a részletes találatokat – nincsen lehetőség több találat kijelölésére és egyidejű megtekintésére, kinyomtatására vagy lementésére. Zavaró lehet, hogy az utolsó megnézett tétel akkor is látszik a képernyőn, amikor sikertelen keresést hajtottunk végre, vagy rákattintottunk a „Keresés törlése” ikonra vagy felírtára – szerencsésebb lett volna ilyenkor üresre törölni a belső keretet.

Tartalom, minőség

- A OSZK adatbázisaiban kereshető információkat a legjobb szakemberek gyűjtötték és szerkesztették össze, gyakran több évtizedes munkával, úgyhogy a digitalizált források minőségére nem lehet semmi panasz. Természetesen azok a katalógusok és bibliográfiák, amelyek az 1800-as évek végén vagy az 1900-as évek elején készültek és jelentek meg, a mai tudásszintünk szerint hibás vagy hiányos információkat is tartalmazhatnak – erre a tényre illene felhívni a felhasználók figyelmét, hogy kellő forráskritikával kezeljék az itt megtalált információkat, illetve nézzék meg azokat a pótlásokat és javításokat is, amelyeket az OSZK munkatársai időközben hoztáttek egyes adattárakhoz.
- A kutatók számára az már nehezebben elfogadható, hogy láthatólag semmilyen utólagos minőségellenőrzés és javítás nem történt a digitalizált anyagban, pedig a gyakoribb hibákra való rákereséssel vagy a szókerék indexlistáinak átböngészésével a súlyosabb karakterfelismerési (pl. *gyáskköszörű* a *gyászkoszorú* helyett), gépelési

(pl. *elembetegségek* az *elmebetegségek* helyett), és kódolási (pl. felső indexbe tett ³ az áthúzott lengyel / betű helyett) hibák könnyen megtalálhatók.

- Hogy pontosan mi van az egyes adattárakban és ezek mekkorák, az nem könnyen deríthető ki. Egyeseknél a bevezetőből vagy a kiadói előszóból lehet tájékozódni a tartalomról és a terjedeletről, de ezek természetesen az eredeti kiadványra vonatkozó információk. Hogy a digitalizálás során a kiadvány mennyire teljesen és milyen adatmezőkre lett leképezve, vagy hogy ezek az adatmezők milyen arányban vannak kitöltve, és hogy hány rekord van az egyes adatbázisokban, azt nem tudjuk meg. A rekordok számáról némi fogalmat kaphatunk, ha egy * karaktert írunk be keresőkérdésnek. A gyorskereső ilyenkor 119 222 találatot ad, ami kevésnek tűnik, mert az egyes adattárak rekordszámait összeadva magasabb érték jön ki. Igaz, ezek külön-külön nem minden esetben határozhatók meg, mert amellett, hogy az eRMK 9342, a Kézirattár 56 790, a Régi Nyomtatványok Tára pedig 23 090 találatot ad a csillaggal való keresésre, a Szinnyi és a Magyar Könyvészet: 1712–1920 esetében kerek 10 000 találat van, ami nyilván nem a valós szám, hanem egy beállított felső korlát, a Magyar Könyvészet 1921–1944 adattárnál pedig egy „Keresési hiba” üzenet jelenik meg ilyenkor.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- A kezdőlap fejlécében csak egy *title* adat található, valamint a nyugat-európai iso-8859-1 kódtábla beállítása (a belső keretek és az űrlapok kódolása pedig vegyesen iso-8859-1, iso-8859-2 és windows-1252, ami elég kaotikus megjelenítést eredményez). Némi plusz metaadat csak az űrlapok forrásában található, de ezek a *Figyelő* c. folyóirat digitalizált anyagára vonatkoznak – nyilván

ván annak a sablonja lett átvéve, és a Szinnyi űrlapjánál még a *title* sor is ez marad: „Figyelő archívum :: Keresés”.

- A metaadatok hiányánál és hibáinál kellemetlenebb azonban, hogy nincs szabályos bibliográfiai leírás a digitalizált kiadványokról. Egyes adattáraknál ugyan megnézhetjük az eredeti belső címdalakat, másoknál viszont ezeket nem digitalizálták, vagy legalábbis nem tették hozzáférhetővé. De a címdalok amúgy sem pótolják azt a hiányosságot, hogy egy könyvtárosok által létrehozott és könyvészeti témájú internetes tartalomszolgáltatásnál a feldolgozott kiadványokról nem találhatók szabványos bibliográfiai adatok.

Beérkezett: 2009. I. 22-én.

Drótos László
az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár Osztályán főkönyvtáros.
A Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület elnökségi tagja.
E-mail: mekd1@iif.hu

Kőrös Kata
az ELTE BTK ötödéves Informatikus könyvtáros szakos hallgatója.
E-mail: koroskata@gmail.com

Ternai Zita
könyvtári informatikus.
E-mail: zita-6@freemail.hu

Könyvtárosok kitüntetése március 15-e alkalmából

Dr. Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést kapta,

Szabó Zsoltné, a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar Könyvtára főigazgatója
a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetést kapta,

Dr. Balogné Ábrányi Hedvig, a Magyar Numizmatikai Társaság irodavezetője, könyvtárvezető
A Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetést kapta,

Pobori Ágnes, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Észak-pesti Régiója igazgatója és
Weszelitsné dr. Lakos Katalin, a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet könyvtárvezetője
A Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt kitüntetést kapta.

Szívből gratulálunk!

A TMT szerkesztősége

Gyógyszerészeti folyóiratok bibliometriai elemzése: Scopus kontra Web of Science

A szerzők – két ausztriai kutató – azt vizsgálták, hogy a *Scopus* adatbázis mennyiben alkalmas bibliometriai elemzésre. A *Web of Science*-szel (WoS) való összehasonlító vizsgálat során arra voltak kíváncsiak, vajon a bibliometriai analízis eredménye eltér-e a Scopusnál és a WoS-nál, és ha igen, mennyiben.

David Adam [1] 2002-ben, *Nature*-beli cikkében még a WoS és kiadója, az *Institute for Scientific Information (ISI)* egyeduralmáról beszélt a tudománymetria és a hivatkozáselemzés terén. Fölvetette azonban, hogy az automata hivatkozási indexek miatt a monopolhelyzet megszűnhet, és vetélytársak akadhatnak. 2004 novemberében az *Elsevier* útjára bocsátotta tudományos elemzőeszközét, a Scopust mint „a világ legnagyobb indexelő–kivonatoló adatbázisát”. A Scopus kialakításában és hosszú ideig tartó alapos tesztelésében több mint 300, különféle szakterületről érkezett kutató – közöttük tucatnyi könyvtáros – vett részt. Mértékadó vélemények szerint az adatbázis lendületesen fejlődött az elmúlt két évben, felhasználóbarát felületével megbízható keresőeszközzé vált. Emellett azonban jól használható hivatkozáskeresőjével komoly vetélytársa lett az ISI-nek. Sőt, a Scopus új citációkövető szoftverét éppenséggel a rivális is átvette.

A két adatbázis összevetését egy sor tanulmány már elvégezte az elmúlt években. Nemrég az *Utrechti Egyetemen* készítették hármass összehasonlítást a Scopus, a WoS és a Google Scholar vizsgálatával funkcionalitás és lefedettség szempontjából. Alig van azonban olyan kutatási beszámoló, amely ezeket az adatbázisokat tudománymetriai hasznosság szempontjából elemezné.

A szerzők kiindulópontja az volt, hogy a Scopus hivatkozáskereső eszköze jó, ám bibliometriai elemzés céljára az ISI (illetve annak eszközrendszere, a *Journal Citation Reports*) (a JCR, a WoS

stb.) egyelőre utcahosszal vezet. A következő kérdésekre keresik a választ:

- Mennyire dolgozza fel a Scopus a magas JCR-impaktal rendelkező folyóiratokat?
- Alacsonyabb-e az impaktfaktor és a frissességi mutató¹ egy JCR-periodikánál, mint a Scopus-beli megfelelőjénél?
- Léteznek-e magas impaktú folyóiratok, amelyek nincsenek benne a JCR-ban?
- Mennyire megbízhatók az adatok a két adatbázisban?

Mivel a folyóirat-jellemzők – az impaktfaktor, vagy a frissességi mutató – tudományágak szerint változnak, a vizsgálatot egy tudományágra, a gyógyszerészetre szűkítették. Megjegyzendő továbbá, hogy a cikkelemzésbe csupán a tudományos cikk és szemle dokumentumtipusokat vonták be, hiszen, mint ismeretes, az említett jellemzőknek csak ezeknél van relevanciája.

Az impaktfaktor rangsora szerinti „top százás” folyóiratmintát a JCR 2005-i évfolyamából vették a „pharmacology & pharmacy” kategóriában szereplő listáról, és kiegészítették a 2003-as és 2004-es adatokkal, illetve a 2003, 2004, és 2005-ös cikkek 2005. évi hivatkozásaival. Mivel eltérően a JCR-től a Scopus nem ad statisztikai adatokat, egyéni keresésekkel kellett a Scopus megfelelő adatait összegyűjteni – ami azonban a kitűnő keresőfelület miatt nem volt túl nehéz munka. Amikor azt vizsgálták, vajon van-e olyan magas impaktfaktorú farmakológiai folyóirat, amely nincs benne a JCR-ben, a *Science Direct* és a *Subito* folyóiratlistáira támaszkodtak. Az adatgyűjtés 2006 novemberében történt.

¹ Immediacy index: gyakran használt, de az impaktfaktornál kevésbé elterjedt folyóirat-jellemző – magyarul talán frissességi indexnek, aktualitási mutatónak nevezhetjük –, amely a cikk publikálásának évében már megjelent hivatkozásoknak a jelzőszáma. (A ref.)

Adatbázisok összehasonlításánál gyakori nehézség, hogy eltérő tárgyi kategóriákat használnak: a WoS-ban gyógyszertan és gyógyszerészet (pharmacology & pharmacy) egy kategória, és a toxikológia külön szerepel, a Scopusban viszont ezeket egyetlen kategóriába tömörítették (pharmacology, toxicology and pharmaceuticals). A JCR farmakológialistájában 193 cím van, a Scopusban pedig az aktív címek száma 266. Ebből következik, hogy a Scopusban bővebb a JCR-folyóiratok szemlézettsége, mint fordítva. A szerzők váratlanul találták azt az eredményt, hogy a JCR farmakológiai periodikák 100-as listájának *mindegyike* megvolt a Scopusban.

Mivel a Scopusban több a folyóiratcím mint a Web of Science-ben, egy folyóiratnak elvileg ott több az esélye arra, hogy hivatkozást kapjon. Ezért a szerzők azt feltételezték, hogy az impaktfaktorok is magasabbnak kell lennie a Scopusban. Feltevésük be is igazolódott. A Scopusban 82 periodika impaktja magasabb; a JCR-ben 18-nak volt magasabb impaktja. Hasonlóképpen a frissességi mutató 78 esetben kapott magasabb értéket, mint a JCR-ben.

Az *impaktértékek* eltérése aránylag kicsi (átlagban 10,3%). Két folyóiratnál azonban kiugróan magas az eltérés – a *Review of Physiology, Biochemistry and Pharmacology* és az *AAPS PharmSci* esetében az eltérések 74, illetve 146%-osak. Az eltérés nemcsak a különböző hivatkozási gyakoriságból, hanem a cikkek számának nagy eltéréséből fakad. (Ez utóbbi körülményre, a két adatbázisban eltérő cikkszámra kicsit később még visszatérünk.)

A Scopus és a JCR impaktfaktorok százalékos különbségeinek átlagértéke hasonló a 2003-ban és a 2004-ben publikált cikkekre vonatkozó 2005. évi hivatkozások átlagához (2003: 10,5%; 2004: 14,4%). A Scopus és a JCR frissességi mutatói között nagyobb a különbség – a 2005-ben publikált cikkek 2005. évi hivatkozásainak különbsége átlagban 24,5%. Számításba kell venni azonban, hogy mivel a publikálás évében a hivatkozások száma általában alacsony, az apró eltérések is abszolút számokban magas százaléku hatásokat mutatnak.

A *cikkek számát* tekintve kisebb a különbség a két adatbázis között. A százalékos különbségek átlaga a kutatott három évben 1,6 és 2,1% között volt. A folyóiratok egyötödénél viszont a különbség 10%-nál is nagyobb volt. Minden évben van néhány periodika, amelyben a cikkek számának különbsé-

ge több mint 50%. Két, már említett folyóirat – *Review of Physiology, Biochemistry and Pharmacology* és az *AAPS PharmSci* – viselkedését vizsgálva az elsőnél, amely egy hibrid sorozat, a jelentős eltérés oka valószínűleg az, hogy a sorozat szabálytalan megjelenése miatt néhány kötet nem került indexelésre a WoS-ban az adott évben. Az *AAPS PharmSci* elektronikus folyóirat esetében – ahol a JCR 2003-as adata hibás (32 cikk 22 helyett) – feltehetően az évközi címváltozás okozta az erősebb eltérést.

A legtöbb lapnál a cikkszámolás eltérése a *dokumentumtípus* kategorizálásának a különbségéből ered. Több konferencia-előadást a Scopus például cikknek sorol be; a WoS ezeket föl sem veszi. Két másik periodikánál a Scopus cikknek sorol be véleményközlést; a WoS ezeket szerkesztői kommentárként kategorizálja. Konferenciakivonatokat ugyancsak cikk státuszt kapnak a Scopusban. Adatpontosság szempontjából mind a Scopusnál, mind a WoS-nál vannak problémák, a kutatások szerint árnyalatnyi a különbség a WoS javára.

A tanulmány összevetette a Scopusban meglévő, magas impaktú folyóiratokat is a JCR folyóirataival. Bár a Scopus a hivatkozási elemzéshez igen szofisztikált eszközöket kínál, de a JCR-hez hasonló hivatkozási statisztikát és rangsorolást nem találunk a Scopusban. A hiányzó adatokat az Elsevier adta meg a szerzőknek a *Science Direct* megfelelő adatai, a hivatkozási számok és a cikkszámok alapján.

A 81 farmakológiai folyóiratból tíz címet nem dolgoz fel a JCR 2005-ben. Erre a tíz folyóiraatra aránylag alacsony impaktot számoltak ki a szerzők. A *Science Direct*-ből mindössze egyetlen cím (*NeuroRX*: 2,261-es impakttal) kerülne be a JCR top 100-as listájába. A maradék 71 folyóirat *mindegyike* – némileg eltérő kategóriák alatt – szerepelt a JCR-ben, sőt, a 40 címből 31 volt a JCR 100-as listáján. Ez azt jelenti, hogy a JCR top 100-as gyógyszerészeti periodikáinak egyharmadát az Elsevier adja ki, és teljes szöveggel a *Science Direct* szolgáltatáson belül hozzáférhető! Négy folyóirat a legjobb 10-es listába is bejutott, a legjobb helyezését az 5. helyezett *Trends in Pharmacological Sciences*.

Összegzésként kijelenthető, hogy a választott diszciplína, a gyógyszertan magas impaktfaktorú folyóiratainak a lefedettsége jó mindkét adatbázisban. A szerzők magasabb impaktértéket és frissességi mutatót kalkuláltak a Scopusban. A

Scopus tömegesebb számú forrása nagyobb számú hivatkozást generál. Ez végül is megerősíti, hogy a Scopus az *újabb tudományos szakirodalom* legnagyobb multidiszciplináris adatbázisa. (A Web of Science régebbi állománya sokkal messzebbre nyúlik vissza az időben.)

A bevezetésben felvetett kérdéssel kapcsolatban a tanulmány egyértelműen arra a következtetésre jut, hogy a Scopus alkalmas bibliometriai elemzéshez. A vizsgálatok gyakorlati haszna növelhető lenne, ha a Scopus is – a JCR-hez hasonlóan – hozzáadná saját bibliometriai „infrastrukturáját” a citációs adatbázisához.

Irodalom

[1] Adam, David: The counting house. = *Nature*, 415=6873. sz. 2002. p. 726–729.

/GORRAIZ, Juan – SCHLOEGL, Christian: A bibliometric analysis of pharmacology and pharmacy journals: Scopus versus Web of Science. = *Journal of Information Science*, 34. köt. 5. sz. 2008. p. 715–725./

(Bánhegyi Zsolt)

Monumentális könyvtári épületek az internet korában: a közkönyvtárak jövője

Hasonlóan a legősibb időkhez, manapság is monumentális épületeket emelnek a könyvtárak elhelyezésére. Nagy belmagasságú és grandiózus architektúrájú épületeket a 19. században és a 20. század elején kezdtek emelni a nemzeti könyvtárak számára, majd *Andrew Carnegie* iparmágnás és emberbarát támogatásával, a közkönyvtáraknak is. A kritikusok szerint fölöslegesek a luxusépületek, célszerűbbekre és praktikusabbakra van szükség. A 20. század végén azonban ismét megjelentek a nagy, sőt monumentális épületek. Ezekre sokszor nem is mint könyvtárakra, hanem mint építészeti emlékművekre tekintenek, amelyeknek sajátos jelentőségük van a közösségben. A kérdés az, milyen okok rejlenek e nagyszerű könyvtári épületek létrejötté mögött a bonyolult információs rendszerek, az internet, a miniatürizálás, az információtárolás digitalizálása korában?

A kutatást megelőző szakirodalmi szemle ráirányítja a figyelmet a könyvtárépítészet néhány problémájára.

A történelem egyes szakaszaiban megvalósuló könyvtárak elsősorban a dokumentumokon hordozott információ megőrzését és megszervezését szolgálták. A könyvtárak fontossága a régi kultúrákban nagy és mély benyomást keltő épületekben nyilvánult meg. A 19. és a 20. század fordulóján Carnegie jóvoltából Angliában és az USA-ban már a közkönyvtárak is meglehetősen nagy és tekintélyes épületeket kaptak, ráadásul a városok központjában. A 20. század derekán néhány évtizedig szerényebb épületek jelentek meg, a század végén azonban egy sor nagyszerű nemzeti és köz-

könyvtár épült, ami újabb vitákat váltott ki. A felek egyrészt egyszerűbb, de több épületre szavaztak, másrészt azonban az új dokumentumokkal és új szolgáltatásokkal indokolták a könyvtári épületek növekedését.

Nem is kell mondani, hogy monumentális épületeket nem csak könyvtárak számára emeltek. Elég itt Babel tornyára utalni, vagy a nagyszerű görög és római épületekre. Az építészet kifejezi egy társadalom kultúráját, ugyanakkor különféle érdekeket is képvisel. A középkori katedrálisok az égi hierarchiát jelenítették meg, a reneszánszban a világi uralkodók kívánták megörökíteni magukat. Az építészet nem pusztán funkcionális, hanem monumentális épületeivel a tekintély, a hatalom megjelenítése is.

A mai időkben megváltoztak az információ használoinak igényei, de méginkább az őket kielégítő eszközök és lehetőségek. Az információrobbanás, az innovatív technológiák vajon nem vezetnek-e oda, hogy teljes egészében felváltsák a közkönyvtárakat? A virtuális könyvtár víziója egyre közelebb kerül, a mai közkönyvtárépületek eltűnnek, vagy legjobb esetben a papírdokumentumok archívumává válnak. Más nézetek szerint azonban a könyvtár a jövőben sem tűnik el, hiszen lényege nem változik: információs szolgáltatások nyújtása a használatnak. Szoros korreláció van a könyvtár fizikai megjelenése, valamint tartalma és népszerűsége között. Az újonnan épült könyvtárak a látogatók megkétszereződéséről számolnak be, a könyvtár élénk kulturális és társadalmi központtá

válí, új arculatot ölt, és sok népszerű tevékenység színhelyéül szolgál.

A fentiek fényében még súlyosabbá válí a jelen kutatás fő kérdése: mi indokolja nagy épületek emelését a fejlett információs rendszerek elterjedése idején? Az újabb, nagyszerű építmények azt jelzik-e, hogy a közkönyvtár a holnap társadalmának központi intézményévé válí, vagy éppen ellenkezőleg: a könyvtár kísérlete arra, hogy kész tények állításával előzze meg fontosságának hanyatlását?

A kutatás során két módszert alkalmaztak: 1. strukturált interjúkat folytattak 42 szakértővel, akik öt szakterületről kerültek ki (9 futuroológus, 7 szociológus, 10 építész, 7 urbanista, 9 információs és könyvtári szakember); 2. kérdőíveket küldtek ki olyan könyvtáraknak, amelyek 1990 után épültek vagy nyíltak meg, és monumentálisnak tekinthetők. A felerészt izraeli, felerészt nyugati 42 könyvtár közül 27 küldte vissza a kérdőívet, s közülük csak hármat nem lehetett feldolgozni. (A megkeresett izraeli könyvtárak minimális nagysága 2000 m², a többieké 10 000 m².)

A felmérés főbb eredményeit az alábbiakban lehet összefoglalni:

Ki kezdeményezte az új könyvtár építését? Az esetek több mint felében a városi tanács, kevesebb mint harmadában maga a könyvtár, negyedében magánszemély vagy szervezet, ennél is kevesebb alkalommal a kormányzat, és csak 12,5%-ot tesznek ki a közönség részéről érkező kezdeményezések. Az építkezés költségei négy forrásból származnak (egy-egy esetben több forrásból is): a közösségre kirótt vagy önkéntes hozzájárulás, a városi tanács költségvetése, magánszemélyek adakozása, kormányzati hozzájárulás.

Arra a kérdésre, hogy volt-e igény a könyvtárakra, nem mindenki válaszolta, hogy szükség lesz rájuk a jövőben. A könyvtárosok és az építészek továbbra is fontos és szükséges intézménynek tekintik a könyvtárat, s ennek alátámasztására változatos érveket hoznak fel. Az urbanisták és a szociológusok véleménye megoszlik e kérdésben, a jövőkutatók nagy többsége szerint pedig nem lesz szükség könyvtárakra a jövőben.

A könyvtári épületeket illetően azok, akik nem látják a könyvtár jövőjét, fölöslegesnek tartják épületét is, hiszen a miniatürizált információhordozók elhelyezésére elegendő egy kisebb raktár is. Ezen az állásponton van a szociológusok egy része és a

jövőkutatók csoportja. Akik mégis támogatják az épület létét, azok a könyvtárra mint a társadalmi tevékenység és a kulturális örökség megőrzésének a helyszínére tekintenek. A könyvtárosok és az építészek egyértelműen szükségesnek tartják a könyvtár épületét. Az urbanisták bizonytalanok e tekintetben: ha lesz is könyvtár, az egy oktatási intézmény kiegészítő részlege lesz, vagy egy közösségi központ egysége.

A nagy vagy monumentális épületeket, illetve ilyenek emelését a legtöbb megkérdezett nem támogatja, még a könyvtárosok sem. Csupán hárman (7%) vélik azt, hogy a közkönyvtáraknak monumentális épületekre van szükségük. 50%-uk tartott kívánatosnak nagy épületet, míg 26%-uk szerint egy kisebb meghitt épület alkalmasabb közkönyvtárnak. A többiek nem látják szükségét könyvtárnak, vagy csak akkor engedélyeznék új könyvtár építését, ha a városban már vannak egyéb kulturális intézmények. A könyvtárosok a szolgáltatások bővülő körére, az építészek a város reputációjára hivatkozva érvelnek a nagy épület mellett; a futuroológusok és szociológusok kisebbet tartanak szükségesnek. A nagy épületet azért is elvetik, mert az többnyire a kormányzat hatalmát és a politikusok szeszélyét fejezi ki.

Miért emelnek monumentális épületeket? A szakemberek egybehangzó véleménye ellenére mégis egyre épülnek az „emlékművek”. A legtöbbször azért, mert a nemzeti vagy városi büszkeség forrásai. Valamivel kevesebben az építető, a vállalkozó vagy az építész dicsőségvágyát vélik hajtóerőnek. Ugyanennyien az archiválás szempontját, a meglévő anyag megőrzését látják a nagy épületek indokoltságának, s csak kevesen gondolják azt, hogy az információrobbanás, az automatizáció előrehaladása készítené az épületek nagyságának növelésére. Néhány futuroológuson és szociológuson kívül senki nem gondolja, hogy a monumentális könyvtár gazdasági erőforrást is jelent. Valamennyi szociológus egyetért abban, hogy a monumentális középületek a kormányzati hatalmat fejezik ki; a többi szakterület képviselői közül csak kevesen értenek ezzel egyet. Az építészek és a könyvtárosok kivételével a többi szakértő úgy látja, hogy a monumentális épület célja a városi vezetők, az építészek vagy az adományozók dicsőségvágyának a kielégítése. A könyvtár-igazgatók érvei az új, nagy épületek mellett – sorrendben – a következők: a könyvtár a tanulmányok és a társadalmi összefüggések színhelye; a könyvtárépület büszkeséggel tölti el a várost vagy az országot; az új épület népesebb közönséget vonz

a könyvtárba; megoldja a meglévő gyűjtemény elhelyezési problémáit; az információrobbanás és az automatizáció fejlődése teszi szükségessé a könyvtár megnagyobbítását.

Az új, nagyszerű könyvtári épületek az intézmény fontosságára utalnak-e, vagy pedig a hanyatlás előtti utolsó fellendülést jelzik? Az építészek úgy vélik, hogy egy épület kifejezi, mekkora fontosságot tulajdonít a társadalom egy-egy intézményének. A könyvtárosok kevésbé vannak meggyőződve erről, hozzáfűzve, hogy az épület nem csak azt jelzi, hogy a társadalom, hanem hogy a helyi vezetők mekkora fontosságot tulajdonítanak a könyvtárnak. Az urbanisták szerint a könyvtár épülete utal a könyvtár társadalmi fontosságára, hiszen – egyikük szerint – a könyvtár része a kulturális bevásárló központnak. A jövőkutatók több mint fele úgy látja, hogy ezek az épületek a közkönyvtár mint intézmény végét vetítik előre: mi lesz mindezekkel az épületekkel? Igazán szükségesek minden városban? Mire való megismétlésük mindenhol? (Ezzel a véleménnyel egyetlen könyvtáros sem ért egyet.) A jövőkutatók a könyvtár épületét archívumnak látják, viszont méreteiben eltúlzottnak, hiszen az új technológiák alkalmazásával egy kisebb raktár is elegendő az információhordozók tárolására. Az építészek többsége a könyvtári koncepció megváltozását látja, amennyiben modern közösségi központot, találkozóhelyet lát a könyvtárban. (Ezzel a nézettel a könyvtárosok több mint fele egyetért, a szociológusok közül azonban csak egy lát módosulást a könyvtár mint intézmény koncepciójában.)

A felmérés kimutatta, hogy az új, nagy és ragyogó könyvtárak telve vannak élettel. Látogatóik száma legalább is megkétszereződött olyan időkben, amikor általában csökken a könyvtárak forgalma. Érdeklődés mutatkozik irántuk a turisták részéről is, és sokan keresik fel őket csupán azért, mert kellemes környezetet nyújtanak találkozókhöz, megbeszélésekhez. Ez egyébként a könyvtári koncepció megváltozásának lehetséges irányát is jelzi.

A közkönyvtárak jövőbeli fontosságát illetően megoszlanak a vélemények. Legerősebben a könyvtárosok hisznek benne, követik őket az építészek; ők a könyvtárat mindenki előtt nyitva álló intézménynek látják, amely elősegíti a társadalom minden életkori csoportjának és rétegének interaktivitását, különösen az elidegenítő számítógépes korszakban. A szociológusok kételyeiket fejezik ki a könyvtári funkciók fontosságát illetően mondván, hogy a jövőben megszűnik a könyvtár önállósága,

és csupán függeléke lesz egy múzeumnak, kulturális központnak vagy valamely hasonló intézménynek.

A felmérésben résztvevők többsége – eltérő megközelítésük ellenére – úgy véli, hogy a könyvtár fontos lesz a jövő társadalmában is, ezért szükségesek a számára emelt épületek is, bár még a könyvtárosok sem tartják indokoltnak a monumentális épületeket. Hogy miért épültek, épülnek ilyenek, annak különféle okai vannak: megszokás; politikai megfontolások; érdekérvényesítés; a megdicsőülés vágya; látványosság teremtése; a kormányzat erejének kifejezése; a meglévő anyag archiválása; nem látni előre a jövőben mutatkozó igényeket ebben az átmeneti szakaszban; gondolkodásbeli renyheség; a szervezetek irracionális működése; az érdekek mozgatta tehetetlenség. A könyvtárosok – jobban, mint más szakértői csoportok – hisznek a könyvtár és épülete jövőjében, hiszen funkcióköre sokrétű és egyre bővül. Az építészek szerint az épületek hozzátartoznak egy város imázsához és növelik presztizsét, mert jelzik a kulturális és intellektuális tevékenységet. Az urbanisták véleménye az, hogy a könyvtár mérete politikai döntés eredménye, amely mögött a megörökítés vagy a megdicsőülés vágya áll. A szociológusok és a jövőkutatók a monumentális épületek mögött érdekeket látnak (politika, gazdaság, önmegvalósítás, kérdés). A futurológusok hozzáteszik, hogy az építészek hajlamosak nagy épületeket emelni, ami nincs szükségszerű kapcsolatban a könyvtárak iránti igénnyel.

A könyvtárosok, építészek és urbanisták szerint a nagy könyvtári épületek a könyvtár fontosságára és a könyvtári koncepció változására utalnak. Ezzel szemben a futurológusok és a szociológusok szerint az épület mérete mögött nem az intézmény fontossága áll, hanem politikai és egyéb érdekek. A jövőkutatók kivételével a szakértői csoportok elvetették azt a feltételezést, hogy a nagyszerű közkönyvtári épületek emelésével az intézmény erősíteni szeretné pozícióját a társadalomban, tekintettel a technológiai és a társadalmi változásokra. Valamennyien egyetértettek viszont abban, hogy a jövőben a könyvtári épületek archívumokként fognak szolgálni, vagy a könyvtárak archivális funkciókat is el fognak látni.

Hasonló volt az egyetértés abban, hogy a könyvtár a jövőben is létezni fog, a felgyorsuló technológiai fejlődés ellenére (még a futurológusok szerint is, pedig ők archaikus és szükségtelen intézménynek látják). Egyetértés volt abban is, hogy egyre fonto-

sabbá válik a könyvtár épülete a szórakozás és a szabadidő kulturált eltöltése szempontjából.

A jelen kutatás eredményei visszaigazolják az irodalomban már korábban kifejtett nézeteket. Az új épületek létrejöttének mozgató rugói gyakran távol esnek a közkönyvtárak hagyományos funkcióitól. Ez azonban azt is jelenti, hogy ha a társadalmi szükséglet találkozik a politikai hatalom és a gazdaság érdekeivel, ráadásul az önmegvalósítás, a megdicsőülés vágyával, akkor lehetségessé válik monumentális projektek megvalósítása is. Így jöt-

tek létre a gigantikus közkönyvtári épületek, amelyek jelzik, hogy a döntéshozók és az építkezési vállalkozók szemében milyen a könyvtár imázsa, egy olyan intézményé, amely növeli presztizsüket, mert a haladást és az oktatást szolgálja.

/SHOHAM, Snunith – YABLONKA, Israela: **Monumental library buildings in the internet era: the future of public libraries.** = *IFLA Journal*, 34. köt. 3. sz. 2008. okt. p. 266–279./

(Papp István)

Napirenden a kanadai könyvtárak: teljesítmények és irányok

Az *IFLA Journal* régi hagyománya, hogy helyet kínál a könyvtárügy bemutatkozására annak az országnak, amely vendégül látja az az évben szervezett kongresszusát. Minthogy 2008. augusztus 10–15-én Quebecben talált vendéglátóra a rendezvény, Kanada könyvtárügye élhetett a lehetőséggel.

Claudia Lux, az IFLA elnöke feltétlen elsőbbséget ad annak a törekvésnek, hogy a könyvtárak ügyét minden illetékes fórumon, különösen a kormányzatok és a helyi politikások szintjén napirenden tartsa. Ez a szempont vezérli e cikk szerzőit is, amikor vázolják a kanadai könyvtárak teljesítményeit, a velük szemben támasztott elvárásokat, helyzetüket és fejlődési irányukat a gyorsan változó technológiai, gazdasági és társadalmi környezetben.

A társadalmi közeg

A három óceántól övezett ország 36,2 millió lakosa tíz tartományban és három kerületben él. Az északon fekvő kerületek a terület 40%-át teszik ki, ám a lakosságnak csupán 1,3%-a él itt. A legtöbb kanadai egy szűk, az amerikai határ mellett húzódó folyosóban lakik, 80%-uk városi lakos. A hat legnagyobb nagyvárosi körzetnek 14,1 millió lakosa van, és alig hat millió ember lakik kisvárosokban vagy falun.

Az előregedő lakosság növekedése a bevándorlásokon múlik. 2005 közepétől 2006 közepéig 254 400 bevándorló érkezett Kanadába; 58%-uk Ázsiából, 20%-uk Európából. Az eredmény egy nagyon színes és soknyelvű társadalom.

1791 óta működik a felelős kormányzat valamiféle formája, de csak az 1840-es években indult meg

az a folyamat, amelynek eredményeképpen 1867-ben létrejött a francia és angol gyarmatosokból és őslakosságból álló államszövetség, a szövetségi és a tartományi kormányzatok felelősségi körének világos szétválasztásával. Az oktatás és a kultúra (benne a vallás és a nyelv) kérdései a tartományok illetékességébe tartoznak. Így bár Kanada kétnyelvű nemzet multikulturális keretek között, az egyes tartományok megválaszthatják hivatalos nyelvüket. Ennek következtében Québec könyvtárügye is némileg eltérően fejlődött a más tartományokéitól.

A köz- és az iskolai könyvtárak tekintetében az államigazgatás harmadik szintje, a helyi és a körzeti hatóságok viselik a felelősséget a könyvtári ellátásért.

Nem minden francia (franciául beszélő) kanadai él Quebecben, ahogyan angol nyelvű közösségek is találhatóak ebben a tartományban. Ugyanígy nem minden őslakos él a három északi kerületben, sőt többségük a déli tartományokat választotta lakhelyül.

Kanada most a hatodik helyet foglalja el az OECD országok között az egyetemi végzettségű lakosokat tekintve. Jónak minősíthető az internettel való ellátottság, és egy iskolai számítógépre hat tanuló esik (OECD átlag 15). A 15 évesek 89%-ának van otthoni internet-hozzáférése.

A könyvtárosi közösség összetétele nem tükrözi a társadalmi változásokat: a szakképzett és egyéb könyvtári dolgozóknak csak 7%-a kerül ki a kisebbségek közül, 1%-a az őslakosságból, míg a kanadai munkaerő 14, illetve 3%-át teszik ki e csoportok.

Sok szakképzett könyvtárosnak két mesterfokozata is van, az egyéb személyzet 50%-a is rendelkezik alapfokozattal. Öt szakképzett könyvtáros közül négy nő, és tíz egyéb alkalmazott közül kilenc.

Felmérések a kanadai könyvtárakról

A statisztikai adatok szerint csökken a szabadidős olvasási kedv: 1992-ben a lakosok 66%-a olvasott könyvet, 1998-ban 61%-a. Ugyanígy, a magazinok és az újságok olvasása is 80%-ról 71%-ra, illetve 92%-ról 82%-ra. Ez megmutatkozott a könyvtári kölcsönzésekben is, ahol a kikölcsönzött könyvek, magazinok, audiovizuális anyagok 34%-ról 25%-ra estek vissza. Ugyanakkor az információs igények nőttek: a kanadai használók 30%-a nem munkához vagy tanulmányokhoz használta az internetet, és tíz közül csak kettő kutatási tevékenységhez. 1997-ben a kanadaiak 66,6%-a kereste fel a közkönyvtárat, 20%-a legalább 12 alkalommal.

A helyi önkormányzatok 1998-ban 1,2 milliárd kanadai dollárt (CAD) költöttek a köz- és az iskolai könyvtárakra; ez a teljes költség 63%-a, amelyet 35%-os tartományi és 2%-os szövetségi támogatás egészített ki, a 90-es években egyre csökkenő mértékben.

A felmérések azt mutatják, hogy a kanadaiak nagyon is használják könyvtáraikat. Társadalmi fontosságukat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1999-ben 3,5 milliárd CAD-t költöttek rájuk, ami több mint a fele annak a summának, amelyet a szövetségi kormány védelmi kiadásokra fordított.

Ami az általános és a középiskolai könyvtárakat illeti, a kép kevésbé biztató. Az iskolák 93,3%-ában van ugyan könyvtár, de 2004-ben átlagosan 0,25 teljes munkaidejű könyvtárostanár és 0,26 teljes munkaidejű könyvtártechnikus dolgozott bennük. Könyvekre átlagosan csak 2000 CAD-t költöttek, elektronikus anyagokra csak 513-at. A könyvtárostanárok munkája érezhető az egész iskolában, de nem mutatható ki közvetlen kapcsolat az iskolai könyvtár tevékenysége és a PISA-felmérések eredményei között. Ontario kormánya azonban úgy döntött, hogy növeli az iskolai könyvtárak személyzetét, mivel bebizonyosodott, hogy az iskolai könyvtárak jelentősen hozzájárulnak az olvasási és a tanulási készségek fejlesztéséhez.

A 2005-ös felmérés az igazolta, hogy nem indokolt a harangok félrevertése az olvasás visszaszorulása miatt, vagy hogy az internetnek káros hatása lenne

az olvasási szokásokra. A felmérés résztvevőinek 87%-a olvas, 54%-uk pedig naponta. (Ez jelentősen különbözik az amerikai helyzettől, amelyre az olvasás visszaesése jellemző, különösen a 18–24 éves korosztályban.) Az internet hihetetlen népszerűsége ellenére nem csökkent az olvasás aránya és a reá fordított idő, és a 16–24 évesek sem olvasnak kevesebb szórakoztató irodalmat.

A könyvtárak egészét érintő trendek

Vitán felül a technológiai forradalom az, ami minden könyvtárra kihat. Itt nincs megállás: az új eljárásokat alkalmazni kell, beruházásokra van szükség e téren, a személyzetet és a használókat folyamatosan oktatni kell, valamint alkalmazkodni az adódó lehetőségekhez és kihívásokhoz.

Az uralkodó trend az, hogy a gyűjtemények és a szolgáltatások egyre inkább elektronikus formában álljanak rendelkezésre, és legyenek egyre közelebb az otthoni íróasztalokhoz. Érezhető azonban az az erős trend is, hogy különösen – bár nem kizárólagosan – az egyetemi és a közkönyvtárakban a használókat a könyvtári terekbe vonzzák. Egyidejűleg érvényesül a taszító–vonzó hatás.

Előtérbe kerültek – az elektronikus dokumentumok létrehozásának elterjedésével, a nyomtatott anyagok digitalizálásával nem meglepően – az előállítás, a megőrzés és a tartós hozzáférés szabványosításának kérdései, együtt a szerzői jog, a szellemi tulajdon, a térítés és a hozzáférhetőség problémáival.

Annak érdekében, hogy az egyes könyvtár növelhesse vásárlóerejét és az elektronikus dokumentumok elérhetőségét, mind többen csatlakoznak a különféle konzorciumokhoz, amelyek más-más kritériumok alapján szerveződnek (könyvtártípus, régió, finanszírozás). Az együttműködés különféle modelljei alakulnak ki, kötöttebb és lazább formák, amelyek különböző könyvtártípusokat ölelnek fel. Megalakult a kanadai konzorciumok szövetsége is, hogy tagja lehessen az *International Coalition of Library Consortianak*.

A kanadai gyűjtemények digitalizálása az 1990-es években indult meg. A jelenleg tárolt és hozzáférhető digitalizált gyűjtemények a *Kanadai Könyvtár és Levéltár* elektronikus gyűjteményében állnak rendelkezésre. Sok helyi intézmény élt a szövetségi és a tartományi kormányzatok anyagi támogatásával a digitalizációs kampányokban.

A könyvtárak menedzselésében teret nyert a gazdasági szemlélet, tekintve, hogy közpénzek és – az egyetemi könyvtárak esetében – a hallgatók által fizetett tandíjak forognak kockán. A használók és a használói csoportok igényeinek vizsgálata a stratégiai tervezés alapja. Az elszámoltathatóság lényeges eleme a közjó szolgálatának és a megbízható partnerségnek.

Nem közömbös, hogy a média és a politikai vezetés mennyire ismeri el a könyvtárak értékét. A közkönyvtáraknak érvrendszerre van szükségük gazdasági és társadalmi hasznuk bizonyítására. A belőlük hasznot húzók nemcsak a könyvtár tényleges használói, hanem mindazok a szervek, személyek, intézmények és szervezetek, amelyek részei a „könyvláncnak”. A közkönyvtárak társadalmi elismertsége magas (24 közszolgálat közül a harmadik helyen állnak, mindjárt a tűzoltók és a mentők mögött), mégis állandó harcot kell vívniuk költségvetésükért.

A kanadai könyvtári közösség szervezetein keresztül gyakran és erőteljesen hallatta hangját a szövetségi kormányzat előtt olyan kérdésekben, mint a szélessávú, nagy sebességű kommunikációs kapcsolatok Kanada egész területén, a kanadai anyagok digitalizációja és megőrzése, az alkotók és a használók jogait egyaránt elismerő digitális szerzői jogi törvény, kedvezményes postai tarifák a könyvek és egyéb dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése számára, a könyvtárak hozzájárulásának elismertetése egy tudásalapú társadalom működéséhez. Mindezek érdekében a *Canadian Library Association* egy hivatásos kapcsolatépítő céget is alkalmazott.

Intenzívebb együttműködés bontakozott ki a folyamatos technológiai fejlődés, a gazdasági és a társadalmi változások következtében a képzés és a továbbképzés terén. A tartományi és a kerületi könyvtári egyesületek változatos tartalmú programokat kínálnak tagjaiknak változatos formában (audio- és webkonferenciák, online és audio-tanfolyamok, műhelyek, előadások, kedvezményes szakirodalom).

Nagy figyelmet kap az etnikai összetettség, és a társadalmi, gazdasági és kulturális kirekesztés elleni fellépés. Hasonlóképpen állandó a törekvés a különféle hátrányoktól szenvedő személyek társadalmi integrációjára és a szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek megkönnyítésére. Itt több könyvtár is vezető szerepet vállal: a vakok országos intézetének könyvtára, a nemzeti könyvtár, és

hozzájuk csatlakozva közkönyvtárak, főiskolai és egyetemi könyvtárak, iskolai könyvtárak. Az őslakosság, valamint a különféle etnikumok könyvtári ellátása érdekében több kezdeményezés és program indult és valósult meg.

Állandó figyelmet kap az írástudatlanság elleni küzdelem különböző formáinak előmozdítása – a felnőttek alapvető írástudásától a kanadai hivatalos nyelvek megtanulásán, az őslakosok nyelveinek használatán át a számítógépes, információs és médiakészségek kifejlesztéséig.

A kanadai könyvtárak és könyvtárosok végül is ugyanazokkal a problémákkal néznek szembe, mint más, hálózatokkal átszőtt pluralisztikus társadalmak. A könyvtári közösség arra törekszik, hogy megtalálja a maga helyét az egymással versenyben álló szolgáltatók között. Minden könyvtártípus felismerte az együttműködés fontosságát, kész a konzultációra és a tények alapján való tervezésre, az érvekkel alátámasztott beruházásokra, az elszámoltathatóságra, a hatásvizsgálatra. A könyvtárosok nagy gondot fordítanak a kutatásra, a vezetőképesre, az innovációra, a szakmai tudás fejlesztésére (a mesterszintű képzésen túl a doktori programokra, a kutatói szabadság évére stb.).

Nemzeti könyvtárak

A kanadai nemzeti könyvtár viszonylag későn lépett színre. Az ország levéltári igazgatóját bízták meg 1949-ben a nemzeti könyvtár megszervezésével, és amikor ez 1953-ban megalakult, a két intézmény kombináltan működött 1967-ig. A felkért szakértő a közös épületben működő két intézmény összevonását nem javasolta ugyan, 2005-ben kormánydöntéssel mégis összevonták őket *Library and Archives Canada* néven. Az utóbbi két évtizedben a fő gondot a levéltári és a nyomtatott gyűjtemények biztonságos megőrzése jelentette. Ennek érdekében 1997-ben Québecben, Gatineau-ban nyílt meg az az épület, amely az állományvédelmi laboratóriumok mellett terjedelmes raktárakat is magába foglal a dokumentáris örökség megőrzésére. Ehhez a központhoz közel fekszik a személyzet nagyobb részét befogadó irodaépület. A régi, százéves épület Ottawában a nyilvános szolgálatnak, kiállításoknak és különféle eseményeknek ad helyet. Több országos program van folyamatban, közöttük a „History of the Book in Canada” háromkötetes vállalkozás adatbázisának a kifejlesztése, vagy az ugyancsak kétnyelvű „Dictionary of Canadian Biography”. A két korábbi intézmény specializált gyűjteményei és szolgáltatásai tematikusan rendezve, online férhetők hozzá.

A Library and Archives Canada több területen vezető szerepet játszik, így például egy országos digitális információs stratégia kidolgozásában. Az e tárgyban készült jelentést a könyvtári közösség pozitívan fogadta. A nemzeti könyvtár szerepében, illetékességi körében és hatásában kétségtelen változások mutatkoznak, korai lenne még azonban megállapítani, mit jelentenek ezek a kanadai könyvtárak és levéltárak személyzete és használói számára.

Az 1960-as években Québec kormánya a nacionalista mozgalom fellángolása idején a nemzeti érzelmek erősítése érdekében egyebek között döntött egy nemzeti könyvtár (*La Bibliothèque nationale du Québec = BNQ*) megalapításáról. Az intézményt 1967-ben a montreali városi közkönyvtárra alapozva hozták létre, a nemzeti könyvtárak szokásos feladataival. Mindkét könyvtár súlyos helyhiánnyal küzdött, ezért az 1990-es évek közepén döntés született egy új épületről, amely a köteles példányok második sorozatának befogadása mellett ellátja a városi hálózat központi könyvtárának feladatát is. Az új intézménynek a *Grande Bibliothèque* nevet adták, épülete 2005-ben nyílt meg. Közben döntöttek arról is, hogy a Grande Bibliothèque-et egybeolvasztják a BNQ-val. Ez ugyan nem nyerte el a könyvtárosok tetszését, azonban az épületben sikerült egy biztonságos övezetet kialakítani a nemzeti örökség megfelelő őrzésére. A két fő metróvonal kereszteződésénél elhelyezkedő attraktív épület kettős funkciójával nemcsak Montreal városát, hanem Québec tartományt is szolgálja, beleértve a közkönyvtári hálózat fejlesztésének koordinálását is. Minthogy a városi közkönyvtári hálózat központjaként is funkcionál, Montreal is hozzájárul az új könyvtár finanszírozásához.

Még az új épület megnyitása előtt Québec kormánya összevonta a BNQ-t a *Québec National Archives*-szal, így a neve is *Bibliothèque et Archives Nationales de Québec* lett. Az intézménynek 700 munkatársa van, köztük 100 könyvtáros és levéltáros. A fő épület – amelyet most is Grande Bibliothèque-nek hívnak – hetente 74 órát van nyitva. A múlt évben hárommillió látogató kereste fel, ami imponáló szám, hiszen sokan a terv csődjét jósolták.

Főiskolai, egyetemi és tudományos könyvtárak

Két szövetségbe tömörülve több mint 230 felsőoktatási intézmény működik Kanadában. A szövetségi anyagi támogatás a tartományokhoz van telepít-

ve, ezért fontos, hogy a könyvtárak képesek legyenek bizonyítani, hogy hasznára vannak a tanításnak, tanulásnak és a kutatásnak. Az anyagiak elnyerése érdekében meg kell nyerniük az oktatószemélyzet és a diákok támogatását. A könyvtárak egyébként részt vesznek anyaintézményeik tartományi, kerületi és nemzeti szinten folytatott finanszírozási kampányaiban is.

Lényeges változások mennek végbe a felsőoktatási könyvtárakban a helyiségek és a technológia használatában. A digitális gyűjtemények dominanciája növekszik az íróasztalokról való hozzáférhetőségük következtében is, fontossá vált az információs írástudás, teret nyert a tantervek és az egyes kurzusok közvetlen könyvtári támogatása, megindult a csoportmunkát és az egyéni tanulást egyaránt segítő zónák (ún. learning commons) kialakítása. Sok könyvtár helyet nyújt a társadalmi élet, a rekreáció, az étkezés számára is.

Kétségtelen, néhány esetben nehézségeket okozott a technológiai váltás, a terek hasznosításának módosítása, a begyökeresedett szolgálati és munkarutinok megváltoztatása. A mai egyetemi hallgatók azonban már az interneten nőttek fel, és készek a 21. század egyetemi könyvtárának a használatára. Ugyanakkor a könyvtárosképző intézetek a technológiai kérdések mellett figyelmet fordítanak a humán és kommunikációs készségekre is, mint amelyek nélkülözhetetlenek a könyvtárnak a tanintézet központjaként való elfogadtatásához.

Sok egyetemen kialakították a tanulási zónákat, ahol a hallgatók egy helyen kapják meg a számukra szükséges segítséget hatékony és integrált módon. Lehetőség nyílik itt a hallgatók közös munkájára, a segédoktatók és a tanárok segítségének igénybevétele. Ezt a zónát általában a könyvtárban rendezik be, így a könyvtári szolgáltatások is rendelkezésre állnak. A könyvtárak nyitva tartása egyre hosszabbodik.

Az elektronikus folyóiratok növekvő költségeinek fedezetéhez sikerült megszerezni a kanadai innovációs alap támogatását a könyvtári konzorcium számára. Ehhez az egyetemek is hozzájárulnak, így nagyvonalú beszerzési és licenclési program válik lehetővé, először a természet- és műszaki tudományok, majd a humán és társadalomtudományok terén is. A könyvtárak közösen vehetik igénybe a különféle portálok szolgáltatásait az elektronikus anyagokhoz való hozzáférésben.

Az egyetemi könyvtárak és a tudományos világ foglalkozik az adatarhívumok, az intézményi

repozitóriumok és a nyílt hozzáférésű szoftverek használatának kérdéseivel is. Kiindulási alap, hogy a közpénzekből finanszírozott tudományos eredmények legyenek ingyenesek, vagy mérsékelt áron hozzáférhetőek hosszú távon is.

Mindezek az új szolgáltatások nem helyettesítik a régebbi alapszolgáltatásokat, mint a könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumellátás vagy a könyvtárhasználat oktatása. Az együttműködési megállapodások hozzájárulnak ezek minőségi fejlesztéséhez is.

Kanadában hosszú múltra tekint vissza a távoktatás, amelyet most forradalmasítottak az információs és kommunikációs technológiák. A könyvtáraktól is elvárják, hogy gyűjteményeiket és szolgáltatásaikat építsék be az online kurzusokba és egyéb távoktatási formákba.

Nagyon népszerűek a digitalizációs programok. E terület fő játékosai a tudományos könyvtárak és a szakkönyvtárak, a levéltárak és a múzeumok, valamint a kutatóközpontok speciális gyűjteményei. A digitális anyag gyakran erősen kötődik Kanadához, de sort kerítenek egyéb anyagokra is. A 27 tudományos könyvtár számos hazai és nemzetközi projektben vesz részt. A digitalizációs programok egy sor szabvány kidolgozását tették szükségessé, a Library and Archives Canada pedig vezető szerepet vállalt egy országos stratégia kifejlesztésében.

Közkönyvtárak

A Kanadára jellemző demográfiai helyzet és a kisebb-nagyobb városok összeolvadása megvárososokká azt eredményezte, hogy a lakosság mintegy 80%-át 25 városi könyvtár szolgálja ki. Ehhez a csoporthoz csatlakozik több mint 40 könyvtári rendszer, amely 100 000 lakosnál többet lát el. A közkönyvtáraknak ki kell szolgálniuk a városok egyre növekvő sokszínűségét, elérve és bevonva a soknyelvű közösséget úgy, hogy a polgárokkal ne csak interaktív kapcsolatba lépjenek, hanem közöttük is kapcsolatokat segítsenek kiépülni. Komoly figyelmet fordítanak az újonnan jöttekre (beilleszkedés, nyelvtanulás, kapcsolattartás az óhazával, munkahelykeresés, családgondozás, tanulás, a különféle szolgáltatások megismertetése), azokra, akiknek még nincs kapcsolatuk a könyvtárhoz, a hátrányoktól szenvedőkre.

Az ottawai közkönyvtár Észak-Amerika legnagyobb angol-francia nyelvű közkönyvtári rendsze-

re; baráti köre határozottan fellépett az ellen, hogy a fenntartó 2008-ban csökkentse a 33 fiókkönyvtár és a két bibliobusz költségeit. A torontói közkönyvtár Kanada legnagyobb közkönyvtári rendszere 99 fiókkal és 11 milliós állománnyal. Évente több mint 17 millió látogató több mint 30 millió egységet kölcsönöz.

A nagyobb közkönyvtárak honlapjairól kiderül, hogy ők is igyekeznek eljuttatni gyűjteményüket és szolgáltatásaikat az íróasztalokhoz, állományukat pedig használói célcsoportok (gyerekek, fiatalok, idősebbek) és tematikus igények (genealógia, helyismeret) szerint szervezik meg. Személyzetük tanácsadóként és instruktorként szerepel, a használókat fizikális és virtuális interaktivitásra buzdítja. A könyveket használat után bármely fiókba vissza lehet vinni. A gyakorlott használók kevesebb időt töltenek a könyvtárban, az újonnan beiratkozottak pedig rendszeresen használják a közkönyvtár szolgáltatásait, berendezéseit és gyűjteményeit. Gyakran áll sor a számítógépek előtt annak ellenére, hogy a könyvtárak egyre több készüléket állítanak be az önkiszolgálás megkönnyítésére.

A közkönyvtárak változatos módon igyekeznek megfelelni az általuk szolgált közösségek igényeinek. Alapítványok és baráti körök támogatják finanszírozásukat. A szolgáltatások középpontjában az írástudás és a tanulás segítése áll. Figyelembe veszik a különféle korcsoportokat és igényeket a gyűjtemények fejlesztésénél. Honlapjaik kimerítő tájékoztatást nyújtanak szolgáltatásaikról. Számos innováció van folyamatban szerte az országban. A kisvárosi és a körzeti könyvtárak körében az egy főre eső költség 2006-ban átlagosan 37,60 CAD volt, 70,31-es felső és 11,82-es alsó értékkel.

Québecben a közkönyvtári rendszer két részre oszlik: könyvtárak, amelyek 5000-nél nagyobb lakosságot szolgálnak ki, és a falusi körzetek ellátása. Ez utóbbi keretében 11 ellátó központ állami támogatással, de kereskedelmi alapon, az érintett helyhatóságokkal kötött szerződések szerint nyújtanak rendszeresen cserélt letéti állományokkal. Ennek köszönhetően még a kicsi könyvtárak is automatizáltak és hozzáférést nyújtanak az internethez.

A szövetségi, a tartományi és a kerületi kormányzatok hatásos segítségével a polgárok megfizethető áron juthatnak hozzá az internethez, és segítséget kapnak a használatához szükséges készségek megszerzéséhez is. Az iskolák, a könyvtárak, a közösségi központok jelentik a hozzáférési pontot

azoknak, akiknek otthon vagy a munkahelyükön nincs ilyen lehetőségük. A szövetségi kormány különféle programokat indított az őslakosság számára.

A 2004 óta csökkenő szövetségi anyagi támogatás pótlására a közkönyvtárak szerte az országban improvizálásra, partnerkeresésre, érdekérvényesítésre, sőt költségvetésük megőrzéséért harcra kényszerültek. Mindenesetre a közkönyvtárügyet az innováció és az együttműködés szelleme tölti el, és energikus fellépés jellemzi.

Iskolai könyvtárak

Az internet kiterjesztése az iskolákra, az ezzel kapcsolatos programok és anyagi ráfordítások az 1990-es években hátrányosan érintették az iskolai könyvtárakat: a hozzáférési pontokat nem hozzájuk telepítették, a számítógépeket nem ők kapták, és a könyvtáros-tanárokat sem vonták be az információs technológia tantervi integrációjába.

A könyvtári alkalmazottak számának és képzettségének csökkenése károsan hatott a gyermek- és ifjúsági könyveket kiadó vállalatokra is, ugyanis az iskolai könyvtárak kiszámítható piaca nélkül nehéz nekik a túlélés, ráadásul olyan időkben, amikor a kanadai dollár erősödése szűkíti az amerikai és a frankofon piacot. Québecben ezért nemrégiben komoly összegeket fordítottak könyvek tömeges beszerzésére; a program hatása azonban kérdéses megfelelő számú, szakképzett személyzet hiányában. Némely tartományban a közkönyvtárak igyekeztek iskolai könyvtári funkciókat vállalni: segítség a házi feladatok megoldásához, instruálás, tantárgyi gyűjtemények, adatbázisok, webhelyek. Néhány esetben kettős funkciót látnak el, iskolai és közkönyvtárként működnek. A kivételek ellenére az iskolai könyvtárak helyzete siralmas.

Az iskolai könyvtárak válságát eleinte csak az érintettek ügyének tekintették, az elmúlt évtizedben azonban az egész társadalom kérdésévé vált. Mégsem sikerült egyelőre az általános trendet megváltoztatni, bár vannak biztató, előremutató jelenségek is.

Szakkönyvtárak

A szakkönyvtárak áthatják a társadalom minden szektorát. Használóik és fenntartóik szükségleteinek megfelelően nem kötődnek annyira a kanadai körülményekhez, hacsak ez nem anyaintézményük feladatköréből következik.

Kevesebb kormányzati forrásból fenntartott könyvtár működik jelenleg, mint az 1990-es évek gazdasági hanyatlása és technológiai fellendülése előtt. Az egyes tartományokban és kerületekben működő kormányzati (főleg a választott testületeket és a bíróságokat szolgáló) könyvtárak szabályzatai és működése a helyi körülmények miatt némiképpen eltér egymástól.

A szövetségi kormány tartja fent a *Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézetet (Canada Institute for Scientific and Technical Information = CISTI)*, hogy gyűjteményeivel, szolgáltatásaival és nemzetközi kapcsolataival támogassa a kanadai nemzeti kutatási tanács törekvéseit. Koordináló szerepe van a szövetségi természettudományos könyvtárak körében, újabban azonban a fő hangsúly fő használói versenypozícióinak támogatására esik. Korábban az egyes minisztériumok szakkönyvtárai is országos és nemzetközi szerepet játszottak, most azonban a könyvtári tevékenység hatókörét és helyzetét a minisztérium irányító szerepe határozza meg.

A *Parlamenti Könyvtár* a képviselőházat és a szenátust szolgálja; muzeális értékű épületét nemrég restaurálták és új berendezéssel látták el. A nemzeti könyvtár létrejöttéig erős általános gyűjteményekkel rendelkezett, ma a képviselők és a szenátorok munkájának támogatására összpontosít, kutatási részlege pedig a bizottsági munkát alapozza meg.

Sok egyetemnek van erős szakkönyvtára a különböző tudományterületeken, amelyek kapcsolódnak a campusukon működő klinikákhoz, kutatóintézetekhez és múzeumokhoz.

Nehéz pontosan jellemezni a magán- és a nonprofit szektor szakkönyvtárainak helyzetét. Sok közülük túlnőtt eredeti funkcióin, és szerepet játszik a vállalati nyilvántartások és tudásanyag kezelésében is.

A szakkönyvtárosok támogatják a szakmai továbbképzést és a munkahelyen történő tanulmányokat, érdeklődésüket azok felé a szakmai szervezetek felé fordítják, amelyek közvetlen személyes előnyöket és lehetőségeket nyújtanak.

Képzés

Az első kanadai könyvtárosképző intézetet a montreali *McGill Egyetemen* alapították 1904-ben. A

kezdeti szakaszban *Melvil Dewey* is tanított itt. Nem meglepő, hogy a kanadai könyvtárosképzés a szomszédos USA nyomdokait követte. Kissé eltér ettől a trendtől és inkább európai példákat követ a francia nyelvű egyetemen 1937-ben alapított könyvtárosiskola. Egységesek azonban abban, hogy bár mindannyiuk rendelkezik az ALA akkreditációjával, mesteri programjaik kétévesek, szemben az amerikai 12 vagy 18 hónaposakkal.

Egy kanadai mindig tagja az ALA akkreditációs bizottságának, és a kanadai oktatók és szakemberek részt vesznek az észak-amerikai egyetemek mesterprogramjainak a meghatározásában.

A *University of Toronto* 1971-ben indította az első phd programot; ma hét egyetemen kínál ilyet. Az idők során a tantervek tükrözték az információs szakemberek képzésében megnyilvánuló új trendeket. A könyvtárosiskolák közül némelyek ma

levéltárosi specializációt is kínálnak, a torontói egyetemen muzeológiai is. Az új technológiák terén sok helyütt lehet alapfokozatot nyerni.

A helyi főiskolákon két év alatt könyvtári technikus szakképzettség szerezhető. Ezek a kurzusok nagyon népszerűek, eddig 18 helyen indultak.

A kanadai képző intézetek és oktatóik nemzetközi szinten nagyon aktívak, részt vesznek az egyes szervezetekben és programjaikban. A *University of Montreal* könyvtárosiskolája például több francia nyelvű afrikai egyetemmel működik együtt.

/EVANS, Gwynneth – SAVARD, Réjean: Canadian libraries on the agenda: their accomplishments and directions. = IFLA Journal, 34. köt. 2. sz. 2008. június, p. 127–160./

(Papp István)

Könyvtárak és múzeumok a „kilapított Földön”: virtuálissá válnak a közgyűjtemények?

A könyvtárak virtuálissá válása

Amikor az 1980-as években a hagyományos cédlakatalógusokat kezdték felváltani az online katalógusok, megtörtént az első lépés a könyvtárak virtuálissá válása felé. A folyamatot felerősítette az elektronikus folyóiratok, majd az e-könyvek megjelenése. A könyvtárak távoli hozzáférést igyekeztek nyújtani ezekhez a forrásokhoz. Az olyan kezdeményezések, mint az *Open Access* vagy a *Google Book Search* újabb elmozdulást jelentettek a virtualizáció irányába, amiként a katalógusok közötti „átjárást”, a közös keresőfelületek létrehozását lehetővé tevő Z39.50 protokoll megjelenése is.

A felhasználók elvárásai is változtak: az *Amazon*-éhoz és a *Google*-éhoz hasonló szolgáltatásokat várják el a könyvtáraktól, amelyek most már nemcsak a bibliográfiai leírásaikhoz nyújtanak hozzáférést a világhálón keresztül, hanem elkezdtek gyűjteményeik digitalizálását és más intézmények felhasználóival való megosztását az *Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH)* protokoll és az *OpenURL* szabvány alkalmazásával. Sőt lehetővé teszik, hogy a kereskedelmi célú keresőmotorok (pl. a *Google*) indexeljék digitális gyűjteményeiket.

Mindezen tendenciák mellett, illetve ellenére a könyvtár mint „fizikai tér” továbbra is betölti a maga szerepét: találkozási pont, amely megfelelő hely a tanulásra, az interneten való szörfölésre stb. Ugyanakkor az olyan, a könyvtárat fizikai térként definiáló metaforák és meghatározások, mint hogy a „könyvtár az egyetem szíve/agya” vagy – ahogy *Shelby Foote*, amerikai író és történész fogalmazott – „az egyetem a könyvtárat körül vevő épület-együttes”, egyre kevésbé állják meg a helyüket. *David Kohl* szerint a könyvtár már nem annyira épületként jellemezhető, hanem inkább a tartalmi és a szolgáltatási alapján határozandó meg, ez utóbbiak pedig egyre inkább elérhetővé válnak az épületen kívül is. Ugyanezt támasztják alá a statisztikák is, amelyek arról tanúskodnak, hogy egyre kevesebb a „fizikai felhasználó” a könyvtárakban. A *University of California Libraries*-ben a könyvkölcsönzések száma négy év alatt mintegy a felére csökkent. A könyvtárhasználat ugyanakkor – főként a gyűjtemények részleges online hozzáféréstővé válásának köszönhetően – nagymértékben nőtt! A letöltések növekvő számára reagálva a könyvtárak növelték adatbázisai és elektronikus dokumentumaik számát.

Míg a könyvtárak fizikai térként továbbra is fontos társadalmi szerepet töltenek be, a virtuálissá válás tendenciája visszafordíthatatlannak tűnik. A felhasználók megalégedésére a szolgáltatások állan-

dóvá, azonnalivá válnak. A virtuálissá válás másik előnye, hogy a forrásokhoz egyidejűleg többen férhetnek hozzá. A fizikai látogatók számának csökkenése, a profitorientált cégekkel (Amazon, Google) való versenyzés arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy hagyományos szolgáltatásaikat áthelyezzék a virtuális térbe (pl. digitális referenz). A könyvtáraknak számolniuk kell azzal, hogy a felhasználók az információkeresést a keresőmotorok „faggatásával” kezdik, s így kényelmesen akadhatnak rá olyan online forrásokra és szolgáltatásokra, amelyek nem valamilyen könyvtárhoz kapcsolódnak.

Könyvtárak a „kilapított Földön”

2005-ben jelent meg *Thomas L. Friedman*, a *New York Times* Pulitzer-díjas újságírójának „The World is Flat: a Brief History of the Globalized World in the Twenty-First-Century” című, utóbb nemzetközi bestsellerré vált könyve, amely magyarul „És mégis lapos a Föld: a XXI. század rövid története” címen látott napvilágot (A ref.). A szerző úgy érvel, hogy az üvegszálak optikai kábelek, telekommunikációs hálózatok, a műholdak és az internet „lapossá tette” bolygónkat azáltal, hogy lehetségessé vált az embercsoportok kontinenseket átívelő együttműködése, globális kommunikációja. A „világ lapossá válása” Friedmannál azt jelenti: „... a Föld tudásközpontjait egyetlen globális hálózattá kapcsoljuk össze, aminek köszönhetően – ha a terrorizmus és a politika nem állja útját – a jólét és az innováció új korszaka köszönhet ránk”.

Friedman tíz „lapító tényezőt” (a mű magyar fordításában: „kilapító erőt”; A ref.) különböztet meg. Az első a grafikus felhasználói interfésszel rendelkező operációs rendszer, a MS Windows megjelenése (1989.11.09.); a második a Netscape Navigator webböngésző kifejlesztése (1995.09.08.); a harmadik a különböző gépeken futó alkalmazások kommunikációját lehetővé tevő munkafolyamat-szoftverek (workflow software) és szabványok megjelenése. Ez a három tényező tette lehetővé a további hét létrejöttét. Ezek: nyílt forráskódok; feladatki szervezés; gyártáski szervezés; ellátási láncok; insourcing; in-formáció; szteroidok.

Ezek a tényezők, amelyek hatására a felhasználók egész világra kiterjedő hálózata jött létre, és egyszerűen megszűntek a távolságok. A könyvtárak virtuális terekké válhatnak: az olvasók egyszerűen letölthetik, saját gépükre menthetik a keresett dokumentumokat, s így nem kell vesződniük a kölcsönzés meghosszabbításával vagy a könyv visz-

szaszolgáltatásával. Ha egy könyv nincs meg elektronikus formában a könyvtár állományában, a katalógus akkor is különböző lehetőségeket kínálhat fel a felhasználónak: „a keresett könyv nincs meg nekünk, de megvásárolhatunk az Ön számára egy elektronikus példányt valamely online könyv-áruházból”; „megkérhetjük Öntől könyvtárközi kölcsönzésen keresztül”; „a könyv nincs meg nekünk, de az alábbi cikkekben találtunk rá utalást, a cikkek teljes szövegű online változata megtalálható az e-folyóirat-gyűjteményünkben” stb. A könyvtárak általában nem élnek ezzel a lehetőséggel. Nem úgy a kereskedelmi célú szolgáltatások, mint például az Amazon, amely részletes információkat nyújt a könyvről, sokszor lehetővé téve, hogy a kereső belelapozzon az elektronikus verzióba, megnézze a tartalomjegyzékét, a vásárlók visszajelzéseit, megjegyzéseit alapján eldöntse, érdemes-e beszereznie a könyvet.

„Amazoogleg”

A szerző vélekedése szerint a könyvtári online katalógusok általában megközelítően sem szolgálnak annyi részletes információval egy könyvről, mint például a Google vagy az Amazon adatbázisai, és alig akad olyan katalógus, amely egy sikertelen kereséskor felhívna a figyelmet az egyéb kínáló lehetőségekre, automatikusan az Amazonhoz vagy a Google-hoz irányítva a keresőt. Mindezek következménye, hogy a felhasználók egyre kevésbé használják ezeket a katalógusokat.

Karen Calhoun, az OCLC alelnöke egyik cikkében a könyvtári katalógusok hatékonyabbá, „felhasználóbarátabbá” tétele érdekében fogalmazza meg javaslatait:

- a katalógus kibővítése egyéb adatokkal és szolgáltatásokkal;
- a könyvek, folyóiratok és folyóiratcikkek megtalálhatóvá és hozzáférhetővé tétele közös platformokon keresztül;
- ahol csak lehetséges, ugrópont elhelyezése a teljes szövegű hozzáféréshez;
- ha nincs lehetőség a keresett dokumentum azonnali hozzáférhetővé tételére, fel kell sorolni a további, közvetítőt nem igénylő, gyors beszerzési lehetőségeket;
- a könyvtári metaadatok és ugrópontok elérhetővé tétele weboldalakon és portálokon;
- az online kereskedelmi szolgáltatások felhasználása azok igényeinek a kielégítésére, akik nem tagjai a könyvtári közösségnek.

Lorcan Dempsey a jelen korszakot „Amazoogleg” korszaknak nevezi, és hangsúlyozza, hogy a könyvtáraknak az Amazonhoz és a Google-hoz hasonló módon kell hozzáférést nyújtaniuk az információforrásokhoz és szolgáltatásokhoz. Jó példa az *Open WorldCat* katalógus: az ehhez csatlakozó könyvtárak rekordjai hozzáférhetővé válnak a keresőmotorok számára, és részei a Yahoo! és a Google „A könyv keresése egy könyvtárban” szolgáltatásának.

A metaadatok hozzáférhetővé tételén túl az „Amazoogleg” korszakában a cél a forrásokhoz való teljes szövegű hozzáférés lehetővé tétele. Az OAI-PMH protokollal kompatibilis metaadatokat a *Google Scholar* keresőmotorja begyűjti, a teljes szövegű hozzáférés azután az OpenURL szabvány alkalmazása révén valósul meg. Eddig több mint száz könyvtár tette hozzáférhetővé gyűjteményét, illetve adatbázisát a *Google Scholar* keresőmotorja számára.

Kifordított könyvtárak

Dempsey úgy érvel, hogy a könyvtáraknak „ki kell fordulniuk magukból” („inside out library”), ki kell helyezniük a szolgáltatásaikat a könyvtárépületen kívülre, integrálni azt a felhasználói környezetbe, munkafolyamatokba, hogy a felhasználó a saját rendszerén belül maradván tudja hasznosítani a könyvtári forrásokat. Ehhez arra van szükség, hogy a könyvtári rendszerek minél több hardver- és szoftverplatformmal (PDA-k, mobiltelefonok, oktatásmenedzsment-rendszerek stb.) legyenek képesek kommunikálni, együttműködni.

Ahhoz, hogy a könyvtári szolgáltatásnyújtás valóban teljes körűvé váljon, a könyvtáraknak bővíteniük kell a hálózatokon keresztül hozzáférhető információforrásaikat, ezeket OAI-PMH kompatibilis metaadatokkal kell ellátniuk, és kereshetővé tenniük a *Google Scholar*hoz vagy az OAIsterhez hasonló keresőmotorok számára. Ugyanakkor nem csupán a saját forrásaikhoz kell hozzáférést nyújtaniuk, hanem ugródeszkeként kell szolgálniuk, továbbírányítva a felhasználót esetenként egy előfizetett adatbázishoz, valamilyen más információszolgáltatóhoz vagy online könyvtárhoz. Mindamelllett a könyvtári munkafolyamatok eddigi menete is újragondolást igényelne. A „szerzeményezés–katalogizálás–polcra helyezés” helyett javasolt munkamenet: „szerzeményezés–polcra helyezés a rendelkezésre álló metaadatokkal

együtt–a metaadatok megerősítése a metaadatforrások automatikus lekérdezésével”.

Múzeumok a „kilapított Földön”

A múzeumok egy része ugyancsak indexelhetővé tette metaadatait a keresők számára az OAI-PMH protokoll segítségével. A múzeumi gyűjtemények digitalizálása, virtuálissá tétele természetesen különbözik a könyvtári gyűjteményektől. A múzeumi tárgyak sok esetben egyediek, nincs belőlük még egy példány. A háromdimenziós objektumok megjelenítése speciális szoftvereket, valamint jelentős tárkapacitást igényel (*Michelangelo* Dávidjának 3D-s megjelenítéséhez pl. kb. 500 GB tárhelyre lenne szükség). Kérdés, hogy a digitalizálás mennyire legyen alapos: a virtuális múzeumlátogatók igényeinek kielégítésén túl a kutatók elvárásait is szem előtt kell tartani.

Minden nehézség ellenére már most léteznek virtuális múzeumok (pl. <http://www.virtualmuseum.ca/>). A múzeumok esetén a virtualitás egyik előnye, hogy így lehetségessé válik az időszaki kiállítások hosszú távú archiválása is.

„Born digital”

Problémát jelent és a kérdések tömkelegét veti fel az eleve digitális formában létrejövő dokumentumok archiválása. Egy tanulmány szerint 2010-ben a „digitális információuniverzum” mérete körülbelül 1000 exabyte (1 exabyte = 10^{18} byte) lesz.

Probléma a megőrzés szempontjából, hogy a digitális objektumok (pl. weboldalak, portálok) dinamikus, intelligens tartalommal rendelkeznek. A változó tartalom archiválásán túl a jövőben gondot okozhat – például multimédiás komponensek esetén – a szoftverek elavulása, nem beszélve a szellemi tulajdonjog kapcsán felmerülő kérdésekről.

Jelenleg maga az internet a legnagyobb repozitórium, ugyanakkor léteznek kísérletek a világhálón megjelenő tartalmak megőrzésére (www.archive.org, www.alexacom.com). Mindazonáltal mindaddig, amíg nem találjuk meg a megfelelő módszert a valóban hosszú távú megőrzésre, sem a könyvtárak, sem a múzeumok nem tekinthetők teljes értékű virtuális szolgáltatóknak, és a digitális információk folyamatos eltűnése, megsemmisülése miatt tovább fenyeget a „digitális sötét korszak” beköszöntése a veszélye.

A kulturális örökség digitalizálását célzó európai uniós törekvések

Az *Európai Unió* felismerte a digitális kulturális örökség megőrzésének és online hozzáférhetővé tételének szükségességét, és számos projekt keretében támogatja az ilyen célú kezdeményezéseket az *Információs Társadalom Technológiai (IST)* program keretén belül.

Többek között említést érdemel az *Európai Bizottság* által bejelentett i2010 *Digitális Könyvtárak Kezdeményezés*, amelynek mottója: „Európa kulturális és tudományos öröksége egy kattintásnyira”. A kezdeményezéshez fűzött munkadokumentum külön hangsúlyozza a kulturális örökséget képező információforrások digitalizálásában rejlő gazdasági előnyöket, valamint kifejti a pénzügyi, szervezési, technikai és jogi kihívásokat. (Az i2010-ről bővebben: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4541&issue_id=476.)

Az i2010 kezdeményezés részeként jött létre az *Európai Digitális Könyvtár (Europeana: www.europeana.eu)*, amely 2008 novemberében debütált az interneten, s az itt tárolt és elérhetővé tett digitális dokumentumok száma 2010-re várhatóan eléri a hatmilliót.

Konklúzió

A könyvtáraknak el kell érniük, hogy megkerülhetetlen tényezővé váljanak az internetes keresők számára, ezért szükséges, hogy állományukat és szolgáltatásaikat a világhálón keresztül is elérhetővé tegyék, valamint hogy a versenyképesség növelése érdekében újraértelmezzék, átstrukturálják önmagukat.

/TONTA, Yaşar: Libraries and museums in the flat world: Are they becoming virtual destinations? = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services, 32. köt. 1. sz. 2008. p. 1–9./

(Dancs Szabolcs)

HIRDESSEN A -BEN!

2009-ben megrendelt hirdetéséhez
ingyenes bemutatkozási lehetőséget (pr cikk) adunk
a lap elektronikus változatában.

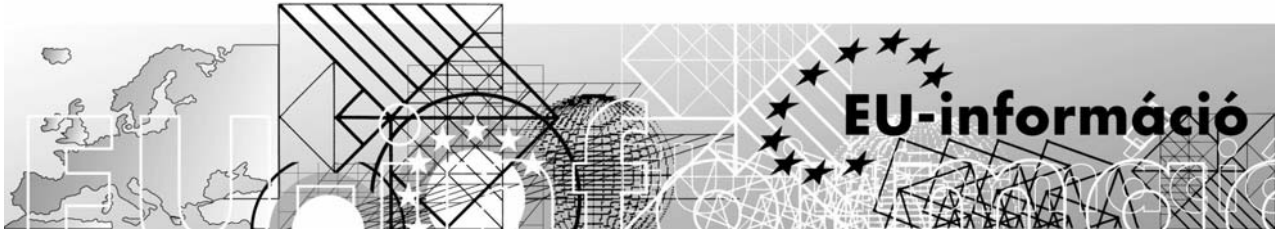
A hirdetés ára:

- beszerkesztett (fekete-fehér): **60 000 Ft/oldal + 20% áfa**
- szórólap elhelyezése (25 g-ig): **45 000 Ft/alkalom + 20% áfa**

A kiadvány formátuma: A/4 • Tükörméret: 168 x 225 mm

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1111 Budapest, Budafoki út 4-6. • Levélcím: 1502 Bp., Pf. 112
Tel.: 463-2446; 463-1111/5652 • E-mail: tmt@omikk.bme.hu

Rovatunk e havi számában felhívjuk a figyelmet két új bizottsági dokumentumra és az új „Biztonságosabb internetet” programra; visszatérünk a europeana projekthez, s rövid tájékoztatást adunk arról, mit jelent az, hogy Magyarország 2011-ben az EU soros elnöke lesz. Nem marad el megszokott internetajánlónk sem.

A mindenki számára hozzáférhető információs társadalom felé

Az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetősége olyan kiemelt szakpolitikai terület, amely az elmúlt években nagy figyelmet kapott az Európai Unióban: 2006-ban az európai miniszterek a rigai nyilatkozatban célul tűzték ki, hogy 2010-ig jelentős előrehaladást érjenek el ezen a területen. 2007-ben az összehasonlító elemzések azt mutatták, hogy a haladás üteme még mindig elégtelen, és további erőfeszítésekre van szükség a rigai célok eléréséhez. A bizottság véleménye szerint sürgősen koherensebb, egységes és eredményes megközelítést kell kialakítani az elektronikus szolgáltatások, különösen a web-hozzáférhetőség javítása érdekében. 2008. december elsejei közleményében a bizottság leírja a jelenlegi helyzetet, s meghatározza az európai szintet.

Az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetősége

Ez azoknak a technikai akadályoknak és nehézségeknek a leküzdését jelenti, amelyekkel a fogyatékkal élők, köztük sok idős ember akkor találkozhat, amikor egyenlő félként kíván részt venni az információs társadalomban.

A hozzáférhetőség igénye által támasztott kihívás hatalmas, és egyre nő: Európa népességének mintegy 15%-a él fogyatékkal, szinte minden ötödik munkaképes korú európai polgár rendelkezik speciális hozzáférési lehetőségeket igénylő fogyatékkal. Az IKT-alapú megoldások segítséget nyújthatnak az idősebb munkavállalóknak munkahelyük megőrzésére, és elősegíthetik az elektronikus közszolgáltatások, mint például elektronikus kormányzat vagy elektronikus egészségügy elterjedését. Számos ország elfogadott már bizonyos

szintű jogszabályi vagy támogató intézkedéseket a területen, és az IKT-ágazat egyes szereplői is jelentős erőfeszítéseket tesznek termékeik és szolgáltatásaik hozzáférhetőségének javítása érdekében. Az eredmények és a politikai figyelem ellenére azonban még mindig nem kielégítő az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetővé tétele terén elért előrehaladás. Tagállami szinten ugyanakkor jelentős széttagoltság is megfigyelhető az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetőség-kezelésével kapcsolatban, mind az érintett kérdéseket (általában vonalas telefonszolgáltatások, televízió-műsorok és nyilvános weblapok hozzáférhetősége), mind a szakpolitikai eszközök teljességét tekintve. Az eltérő követelmények és a bizonytalanságok miatt az IKT-ágazati piac széttagolt.

Javasolt intézkedések

- Változások megvalósítása – a szakpolitikai prioritások, a koordináció és az érdekelt felek részvételének megerősítése
 - az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetőségével foglalkozó magas szintű ad hoc munkacsoport létrehozása a fogyasztói szervezetek, a fogyatékkal élő és idős felhasználók képviselőinek, a fogyatékkal élőket segítő technológiák és szolgáltatások ágazatainak, a tudományos köröknek és az illetékes hatóságoknak a bevonásával;
 - 2009 elején magas szintű ad hoc munkacsoport létrehozása a prioritásokkal kapcsolatos iránymutatások és az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetőségével kapcsolatos következetesebb megközelítés kidolgozása érdekében;
 - az érdekelt felekkel és az érdekelt felek által folytatott együttműködés, és az ahhoz nyújtott támogatás mértékének fokozása;
 - a web-hozzáférhetőség; a digitális televízió és az elektronikus kommunikáció hozzáfér-

hetősége; az önkiszolgáló terminálok és az elektronikus banki ügyintézés prioritásként kezelése;

- az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetősége továbbra is szakpolitikai prioritás marad.
- Az előrehaladás figyelemmel kísérése és a helyes gyakorlat megerősítése
 - vizsgálat az elektronikus szolgáltatások és a web-hozzáférhetőség terén;
 - a 2009. évi versenyképességi és innovációs program (VIP) keretei között a bizottság új tematikus kereteket javasol az elektronikus szolgáltatásokra és a web-hozzáférhetőségre vonatkozóan;
 - az elektronikus kormányzattal, elektronikus egészségüggyel és elektronikus társadalmi integrációval kapcsolatos helyes gyakorlatokat összegyűjtő *ePractice* (<http://www.epractice.eu/index.php?page=home>) hálózat megerősítése;
 - a web és az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetővé tételével kapcsolatos előrehaladás és végrehajtás folyamatos ellenőrzése.
- Az innováció és elterjedés támogatása
 - az EU kutatási programjain keresztül az elektronikus szolgáltatások és IKT-technológiák hozzáférhetővé tételének aktív támogatása az idősök független életvitele érdekében (pályázati felhívások is).
- Szabványosítási tevékenységek elősegítése
 - az európai szabványügyi szervezetek számára kiadott 376. számú megbízás támogatása az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetővé tételének előmozdítása érdekében.
- A jelenlegi jogszabályok kiaknázása, és új jogszabályok létrehozásának megfontolása
 - a bizottság megkezdte az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetőségével kapcsolatos általánosabb jogalkotási megközelítés létjogosultságának vizsgálatát.

Web-hozzáférhetőség

A fogyatékkal élők számára a web megismerését, megértését, az ott történő navigációt, a webbel folytatott interakciót és annak tartalmához történő hozzájárulást jelentő web-hozzáférhetőség az elektronikus szolgáltatások hozzáférhetőségének fontos szempontja. Ez a látási, kézügyességbeli vagy szellemi fogyatékkal rendelkező személyek, mint például az idősök számára is pozitív hatásokkal jár. A web-hozzáférhetőség az online

információs és interaktív szolgáltatások (pl. elektronikus banki ügyintézés, vásárlás, kormányzati és közszolgáltatások, távoli rokonokkal vagy barátokkal történő kommunikáció) robbanásszerű terjedésével különösen fontossá vált.

A web-hozzáférhetőség általános szintje alacsony az EU országaiban. A közszolgálati és magán honlapok többsége még a legalapvetőbb, nemzetközileg elfogadott hozzáférhetőségi iránymutatásoknak sem felel meg. A kormányzati honlapok mindössze 5,3%-a, míg a kereskedelmi honlapok elenyésző része teljesítette teljes mértékben az alapvető iránymutatásokat. Ugyanakkor a nyilvános honlapok hozzáférhetősége az elmúlt években növekvő szakpolitikai figyelmet kapott a tagállamokban.

A honlapok hozzáférhetőbbé tétele bizonyos esetekben nagy kihívást jelent, ami, persze, költségekkel jár és megfelelő szakértelmet igényel. Egyre több bizonyíték és dokumentált példa áll azonban rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a honlapok hozzáférhetővé tétele nemcsak a fogyatékkal élőknek nyújt valós előnyöket, hanem a honlapok tulajdonosainak és általában a felhasználóknak is. A szolgáltatások könnyebben használhatók, karbantartásuk egyszerűbb, és többen fogják használni őket. Így a honlapok hozzáférhetőségének javítása a fogyatékkal élők és a többi ember helyzetét is javítja, megerősítve ezáltal az európai vállalatok versenyképességét.

Javasolt intézkedések

- A nemzetközi iránymutatások gyors átvételének és végrehajtásának elősegítése
 - a tagállamoknak intézkedéseket kell hozniuk a nyilvános honlapok hozzáférhetővé tételére vonatkozó rigai célok teljesítése érdekében, és fel kell készülniük a web-hozzáférhetőségre vonatkozó új specifikációk egységes és következetes módon történő felvételére a nemzeti szabályozásba;
 - a bizottság folytatja a munkát saját weboldalai hozzáférhetőségének javítása érdekében, az új specifikációknak megfelelően aktualizálva belső iránymutatásait;
 - a tagállamoknak 2010-ig el kell érniük, hogy nyilvános weboldalaik 100%-ban hozzáférhetőek legyenek;
 - az európai szabványügyi szervezeteknek az érdekelt felekkel együttműködve rövid időn belül ki kell dolgozniuk a web-hozzáférhetőségre vonatkozó, a WCAG 2.0-án alapuló

európai webes hozzáférhetőségi szabványokat;

- a bizottság nyomon követi és támogatja ezeket a fejlesztéseket; az előrehaladás mértékétől és a szabványok elkészültétől függően fontolóra veszi az egységes EU-iránymutatások szükségességét, beleértve a jogalkotási intézkedéseket.
- A web-hozzáférhetőség jobb megértése és előmozdítása érdekében a tagállamok feladatai a következők:
 - a weblapok hozzáférhetőségének széles körben történő előmozdítása a honlapok hozzáférhetőségével kapcsolatos egyértelmű információk és iránymutatás nyújtásával, beleértve a fogyatékkal élőket segítő technológiákkal kapcsolatosakat is, valamint a hozzáférhetőségi nyilatkozatok alkalmazásának ösztönzése;
 - képzési tervek, a tudásmegosztás és a helyes gyakorlattal kapcsolatos tapasztalatcserre támogatása;
 - a fogyatékkal élők hozzáférést lehetővé tevő eszközök és hozzáférhető honlapok beszerzése a közbeszerzési eljárások során;
 - 2009 során nemzeti kapcsolattartási pont kijelölése a web-hozzáférhetőségre vonatkozóan, például egy honlapon keresztül;
 - a követelmények teljesítésének, a felhasználói elégedettségnek, a nyilvános és egyéb honlapok hozzáférhetővé tételével kapcsolatos végrehajtási költségeknek a figyelemmel kísérése, és jelentéstétel a követelmények teljesítéséről a létrehozni javasolt magas szintű munkacsoport és a közvélemény számára;
 - a tagállamoknak jelentést kell tenniük az elért eredményekről a munkacsoportnak.

További információ:

- i2010 program honlapja:
http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm
- Rigai Nyilatkozat (EN):
http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/events/riga_2006/index_en.htm
- A versenyképességi és innovációs keretprogram (2007–2013) létrehozásáról:
http://ec.europa.eu/cip/docs/com121_hu.pdf

Forrás:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0804:FIN:HU:PDF>

Az új *Biztonságosabb internetet* program

A Miniszterek Tanácsa által – a 2009 és 2013 közötti időszakra – 2008. december 9-én elfogadott program, építve a korábbi eredményeire, a következő célú projektek társfinanszírozásában vesz majd részt:

- *A társadalom tudatosságának fokozása*: tanácsadással felkészíteni a fiatalokat, szüleiket és tanáraikat arra, hogy az online szolgáltatások igénybevétele során felelősen járjanak el.
- *Internetes oldalon vagy telefonon elérhető kapcsolattartó pontok nyilvános hálózatának létrehozása*: ahol az illegális vagy káros – különösen a gyermekekkel való szexuális visszaéléssel, a gyermekek behálózásával (grooming) vagy a számítógépes megfélemlítéssel (cyber bullying) kapcsolatos – tartalmakat vagy magatartást be lehet jelenteni.
- *A területet érintő önszabályozási kezdeményezések támogatása*, valamint a gyermekek bevonása a biztonságosabb online környezet megteremtésébe.
- *Tudásalap létrehozása* az Európában rendelkezésre álló, arra vonatkozó technikai, pszichológiai és szociológiai szakismeretek összegyűjtésével, hogy milyen tendenciák tapasztalhatók az online technológiák alkalmazása terén, illetve, hogy ezek milyen hatással vannak a gyermekek életére.

Az új *Biztonságosabb internetet* programhoz elkülönített 55 millió eurós költségvetés a következőképpen oszlik meg:

- 48% a társadalom tudatosságának növelésére,
- 34% az illegális tartalmak és a káros online viselkedés elleni küzdelemre,
- 10% a biztonságosabb online környezet kialakításának elősegítésére,
- 8% a tudásalap létrehozására.

Egy új, valamennyi uniós tagállamra kiterjedő Eurobarometer felmérés szerint a 6 és 17 év közötti gyermekek 75%-a már használja az internetet, és ez az arány egyre nő. Az internetet nem használó szülők fele számolt be arról, hogy gyermekük viszont rendelkezik online hozzáféréssel. A szülők legalább fele mondta, hogy megbeszélnek gyermekeikkel, mivel foglalkoznak, amikor rákapcsolódnak a világhálóra. Ezenfelül elővigyázatból például nem engedik, hogy gyermekeik személyes információkat közöljenek az interneten (92%), illetve, hogy idegenekkel levelezzenek, beszélgessenek (83%).

A megkérdezettek válaszai alapján a szülők 59%-a használ szűrő vagy megfigyelő szoftvereket. A szűrést nem alkalmazó szülők vagy azt állítják, hogy bíznak gyermekükben (64%), vagy azt, hogy nem tudják, miként lehet hozzájutni a szűrőköz, illetve használni őket (14%).

További információ:

- A program honlapja:
http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/programme/index_en.htm
- Az új Eurobarometer felmérés: *Az európai gyermekek biztonságosabb internethasználata felé vezető úton – a szülők szempontjai*
http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/eurobarometer/

Cselekvési terv az elektronikus aláírásról és az elektronikus azonosításról az egységes piacon a határokon átívelő közszolgáltatások nyújtásának megkönnyítése érdekében

Az Európai Bizottság 2008 novemberében adta ki az elektronikus aláírásról és az elektronikus azonosításról szóló új cselekvési tervét. Előzményként megemlíthető, hogy az Európai Unió már a lisszaboni stratégia keretében elkötelezte magát a jogi és az igazgatási környezet javítása, a tagállami közigazgatás internetes jelenlétének megteremtése, valamint annak lehetővé tétele mellett, hogy az állampolgárok és a vállalkozások a közigazgatással elektronikus úton, határokon átnyúló módon kommunikálhassanak.

Mára a gazdasági élet és a közélet számos területén egyre fontosabbá válik az elektronikus kommunikáció. A hatóságok Európa-szerte elkezdtek elektronikus hozzáférést kínálni a kormányzati szolgáltatásokhoz, melynek során döntően a nemzeti igényekre és lehetőségekre koncentráltak, ami eltérő megoldások összetett rendszerének kialakulását eredményezte. Ez pedig akadályozhatja az egységes piac határokon átnyúló működését.

Az egyes közigazgatások által kínált elektronikus szolgáltatásokhoz való határokon átnyúló hozzáférés főbb akadályai az elektronikus azonosítás és az elektronikus aláírások használatával függnek össze. A nem digitális környezethez hasonlóan bizonyos elektronikus eljárásokhoz azonosításra és aláírásra lehet szükség. Így a közigazgatások elektronikus eljárásaihoz való hozzáférés gyakran azzal jár, hogy az egyéneknek azonosítaniuk kell magukat (vagyis lehetővé kell tenni, hogy a köz-

igazgatási szerv a személyazonosító okmányok ellenőrzésével meggyőződhessen arról, hogy az adott személy valóban az, akinek mondja magát), és elektronikus aláírást kell szolgáltatniuk (amelynek segítségével a közigazgatás azonosítani tudja az aláíró, valamint megbizonyosodhat arról, hogy a továbbított adatokat az adatátvitel során nem módosították). A legfontosabb akadály itt az interoperabilitás hiánya, mind jogi, mind technikai és szervezési szinten.

A jelenlegi uniós keret horizontális és ágazati eszközöket kínál az elektronikus aláírás és az elektronikus azonosítás alkalmazásának megkönnyítésére és bővítésére. Az elektronikus aláírásról szóló irányelv megteremti azok jogi elismerését, és interoperabilitásuk előmozdítását szolgáló jogi keretet hoz létre. Mindkettőhöz számos gyakorlati, technikai és szervezési követelményt kell teljesíteni (pl. a szolgáltatók határon átnyúló azonosításának és a továbbított adatok hitelesítésének problematikája; az elektronikus eszközök fejlesztésének és használatának ösztönzése a közbeszerzési eljárásokban; európai elektronikus számlázási keretszabályozás létrehozása).

A cselekvési terv célja, hogy átfogó és gyakorlat-orientált keretet kínáljon az elektronikus aláírások és az elektronikus hitelesítések interoperabilitásának megvalósításához, ami megkönnyíti majd a vállalkozások és a polgárok számára az elektronikus szolgáltatásokhoz való határon átnyúló hozzáférést. E célkitűzés elérése érdekében a cselekvési terv számos gyakorlati, szervezési és technikai kérdésre koncentrálna, amelyek a jelenlegi keretet egészítik ki.

A dokumentum által javasolt intézkedések a következő területeket érintik:

- az elektronikus aláírások határokon átnyúló interoperabilitásának javítása,
- a fokozott biztonságú elektronikus aláírásokkal kapcsolatos intézkedések,
- az elektronikus személyazonosság határokon átnyúló interoperabilitásának javítását szolgáló intézkedések.

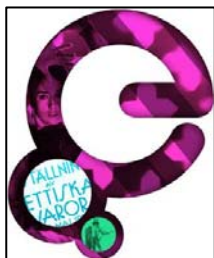
Forrás:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0798:FIN:HU:PDF>

Europeana

Mint azt korábban e rovat hasábjain is jeleztük, 2008. november 20-án megkezdte működését a

europæana, az Európai Unió támogatásával létrejött digitális könyvtár, melynek célja, hogy az európai kulturális örökség tárgyi emlékeit összegyűjtse digitális formában, s azt mindenki számára elérhetővé tegye. Az indulás másnapján azonban kiderült, hogy az óriási érdeklődés miatt (óránként 10 millió lekérés) a europæana rendszere összeomlott, és nem is volt elérhető egészen december 23-ig.

Az újraindulás kapcsán *Martin Selmayr*, az Európai Bizottság szóvivője elmondta, hogy a europæana szerver-kapacitását az egy hónap alatt megnégyszereztek. Ugyanakkor az oldalon a látogatókat még egy olyan felirat fogadja, amely arról tájékoztat, hogy a rendszer egyelőre tesztfázisban működik, a felhasználói élmény még korántsem tökéletes, és megeshet, hogy csúcsidőben korlátozzák a hozzáférést.

Selmayr nyilatkozata szerint eddig minden rendben megy, de a próbaidőszakot csak februárban zárják le, s akkortól lesz majd lehetőség az egyelőre kétféle digitálizált anyagot tartalmazó adatbázis bővítésére.

Tartalom

A europæana, ahogyan szerkesztői a portálon írják: „gondolatokról és inspirációkról szól”, és jelenleg mintegy 2 millió digitális dokumentumhoz ad hozzáférési lehetőséget (2 972 075 rekord 2009. január 11-én) a következő kategóriákban:

- képek (festmények, rajzok, térképek, fényképek és múzeumi tárgyakról készült képek);
- szövegek (könyvek, hírlapok, levelek, naplók és levéltári iratok);
- hanganyagok (zene és élőnyelvi hangfelvételek viaszhengerekről, kazettákról, lemezekről, illetve rádióműsorokból);
- videók (filmek, híradók és rádióműsorok).

Keresés az adatbázisban

Egyszerű vagy összetett kereséssel a következők szerint kereshetünk:

- *ki*: írók, festők, építészek, művészek, koreográfusok, zeneszerzők, táncosok, zenészek, filmrendezők, fényképészek neve,
- *mi/mit*: könyvek, versek, újságok, festmények, fényképek, film- vagy tévéműsorok címeinek szava,
- *hol*: európai vagy Európán kívüli országok, városok neve,

- *mikor*: születési dátumok, nevezetes napok vagy periódusok a történelemben.

Példa egy egyszerű keresésre: Mona Lisa (1. ábra).

A találati lista 40 objektumot tartalmaz, köztük magát a híres festményt (1.) 1503-ból (szolgáltatója a párizsi Louvre), egy limburgi Mona Lisa nevű kávézó logójáról készült rajzot (2.) (szolgáltató *Het Geheugen van Nederland*), egy fotót (3.) egy utcai rajzfesztiválról 1985-ből, ahol a művész egy Mona Lisa portrét rajzolt a járdára (szolgáltató: *Scran*). További érdekesség, hogy a találatok között szerepel egy videofelvétel is, amelyen egy *Lio* nevű francia hölgy éneklő a Mona Lisa című dalt. Ez utóbbinál a találat nem a europæana oldalon nyílik meg, hanem a szolgáltató, az *Institut National de l'Audiovisuel* honlapjára visz minket a rendszer.

Az adatbázis tartalmát megjeleníthetjük időrendben is (főmenü *Időrend* opciója): az adott évről kattintva az oda tartozó rekordokat egyesével megnézhetjük. Minél nagyobb betűvel van jelölve a listában az évszám, annál több rekord tartozik az adott évről. Az objektumot bemutató képre vagy ikonra kattintva a rekord leírását is megkapjuk (cím, forrás, szolgáltató intézmény, nyelv, év, jogok, típus, kapcsolatok).

Találatok

Keresésünk eredménye szöveg, kép, videó vagy hanganyag egyaránt lehet. A találati listákat nyelv, ország, a szolgáltató intézmény vagy a dokumentum típusa szerint szűkíthetjük. A keresések elmenthetők, így akár „saját könyvtárat”, „saját múzeumot” is létrehozhatunk virtuálisan.

Közösségi oldalak

Az ún. közösségi oldalak arra szolgálnak, hogy az azonos érdeklődésű látogatók beszélgetni tudjanak egymással. A demóverzióban hat közösségi csoportot hoztak létre – (Semantic Web, Logic, Classical music, Museums, Cinema és Arts elnevezéssel). Mindegyik csoportnak megnézhetjük a tagjait, a csoport létrejöttének célját, csatlakozhatunk a közösséghez, másoknak ajánlhatjuk azt, és külön felületen beszélgetést is folytathatunk a tagokkal.

Partnerek

A *Partnerek* menüpont mögött a projekthez csatlakozott intézmények (múzeumok, galériák, levéltárak, könyvtárak, audiovizuális gyűjtemények) listáját találjuk.

The screenshot shows the Europeana search interface. At the top, there are navigation links: "Az én Europeánám", "Közösségek", "Partnerek", "Időrend (beta)", "Gondolatok", and a language selection dropdown. The search bar contains "Mona Lisa" and a "Keresés" button. Below the search bar, there are tabs for "Minden", "Szövegek (2)", "Képek (35)", "Videók (3)", and "Hanganyagok (0)". The search results are displayed in a grid format, showing various items related to the Mona Lisa, such as "Mona Lisa" from the Saxon State Library, "Lio 'Mona Lisa'..", "Mona Lisa - 2000", "Decor zonder naam", "PORTRAIT DE MOHA LISA (14..", "Entrée de la Tour du Diab...", "La Joconde", "A Street Artist And His C...", "La Joconde", "Album de photographies de...", "La Joconde aux clés", and "Portrait de Monna Lisa (...". A sidebar on the left offers filters for "Szűkítse a keresést:" (Language, Country, Date, Service provider) and "Műveletek:" (Search settings, Refinement, Registration). Numbered arrows (1, 2, 3) point to the filter sidebar, the search results grid, and the search bar respectively.

1. ábra Keresés Mona Lisara

Semantic Search Lab

A menüpont mögött egy speciálisan a europeana számára kifejlesztett, kísérleti fázisban lévő keresőmotor prototípusát érhetjük el, amely egyelőre csak angolul, franciául és hollandul működik, és a *Rijksmuseum Amsterdam*, a párizsi *Musée du Louvre* és a hágai *Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (Netherlands Institute for Art History)* által szolgáltatott objektumokat kereshetjük vele. A keresődobozba beírva a keresett kifejezést, egy legördülő ablakban láthatjuk, hogy az adott szó mely adatmező(k)ben szerepel, és kiválaszthatjuk, hogy azok közül melyikre kívánunk keresni.

Példa: Gogh

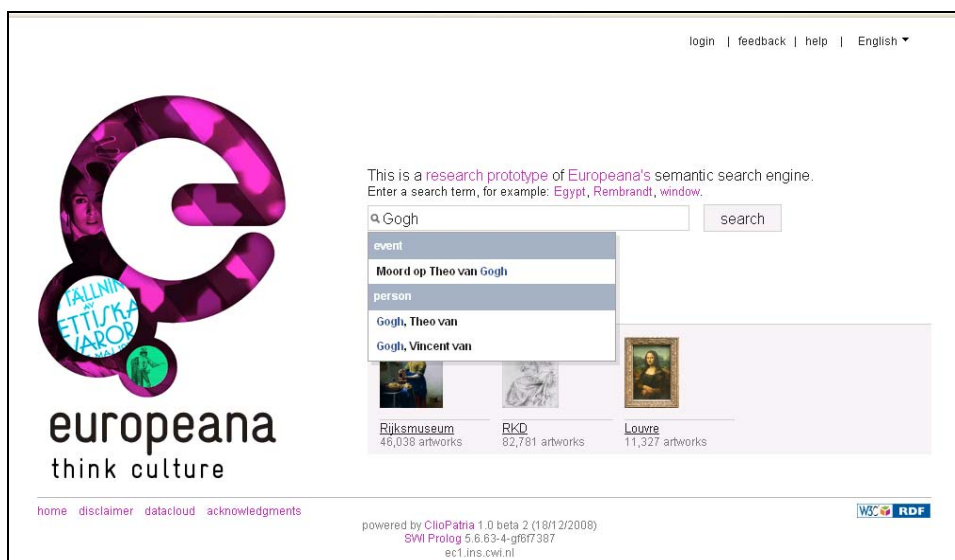
A legördülő ablakban szerepel egy esemény (event): *Theo Van Gogh halála*, és két személy: *Gogh, Theo Van*, illetve *Gogh, Vincent Van* (2. ábra). A keresett kifejezésre kattintva el is indítjuk az adatbázis-keresést. (Keresés tezaszauruszkifejezések segítségével is indítható.)

Nyelvi irányelvek

A *europeana.eu* – saját megfogalmazása szerint – az Europa Szerver (az Európai Unió portálja) által alkalmazott nyelvi irányelveket követi. A cél az, hogy a felhasználóknak saját anyanyelvükön szolgáltatassák az információkat, de elismerik, hogy ez a korlátozott erőforrások miatt nem mindig lehetséges. Ezért:

- törekszenek arra, hogy minden egyes kiemelt jelentőségű oldal (pl. keresés, tájékoztatók) minden partner nyelvén elérhető legyen;
- a közlés gyorsasága fontosabb, mint a fordítás;
- engedélyezik az ún. „korlátozott nyelvkeveredést” (vagyis hogy egy oldalon több nyelvvel is találkozhatunk), például ott, ahol valamilyen figyelmeztető jelzést kell megjeleníteni.

A fordítóeszközök fejlesztését és karbantartását a *europeana.eu* végzi. A fordítások véglegesítése a kijelölt önkéntes társintézmény feladata. A *europeana.eu* minden társintézményt értesít a for-

2. ábra Keresés a „Gogh” eseményre

dítás aktualizálásáról, de nem tesz erőfeszítéseket annak végrehajtásáért. A sürgős vagy hamar elvülő információk kizárólag angolul érhetők el. A „Menedzsment szekciót” és a műszaki információkat kizárólag angolul tartják karban, mivel a *europeana.eu* munkanyelve az angol. (A nyelvi irányelveket taglaló oldalon ugyan magyar szöveg olvasható – 2008. január elején –, ez azonban érezhetően még nem jóváhagyott, végleges magyar szöveg, sem a megfogalmazást, sem az ékezetes betűk használatát illetően. De a portál még csak tesztfázisban van.)

Jogi kérdések

„Összhangban *A szolgáltatás feltételeiben* meghatározottakkal, bárki hozzáférhet a honlap szabadon látogatható részeihez. A *europeana.eu* honlap hozzáférési lehetőséget biztosít a partnerek által feltöltött digitális tartalmakhoz. Minden partner saját maga felel a felhasználói jogosultságok meghatározásáért, ha azt a törvény vagy az intézmény érdekei megkívánják.(...)”

A felhasználók kizárólag személyes felhasználás céljából böngészhetik a honlap tartalmát, másolhatják az egyes elemeket, menthetik és másolhatják a honlapokat és a dokumentumokat. A digitális dokumentumok és honlapok elektronikus továbbítása tilos az EDL Foundation, a szolgáltató partnerek és/vagy a jogtulajdonosok előzetes írásbeli engedélye nélkül.”

<http://www.europeana.eu/portal/termservice.html>

Magyarország EU-elnöksége

2011 meghatározó év lesz Magyarország európai uniós tagsága szempontjából: 2004 óta először állhat hazánk az EU élére, vagyis fél éven keresztül formálója lehet az uniós napirendnek. A feladatra a *Külügyminisztérium* már megkezdte a felkészülést, de a civil szféra és a közélet is egyre többet foglalkozik a témával – érdemes e rovat hasábjain is néhány sort szentelni neki.

2011. január 1-jétől tehát Magyarország viszi majd az *Európai Unió Tanácsának* félévente rotáló soros elnökségét. Bár az elnökség valójában a tanács intézményének a vezetését jelenti, a bizottságot és a parlamentet pedig intézményesen nem befolyásolja, hogy ki viszi az elnökséget, a közérthetőség kedvéért gyakran nevezik ezt az időszakot *EU-elnökségnek*.

Az elnökségi feladatok központi eleme az EU csúcstalálkozóinak megszervezése (Európai Tanács ülései), illetve a soros elnökséget vivő tagállam képviselőjének kell ellátnia az elnöki feladatokat a *Miniszterek Tanácsának* minden ülésén. Mivel ez utóbbi feladatkör tartalmazza az ülések napirendjének kialakítását, a soros elnökséget vivő tagállam lehetőséget kap arra, hogy lényegesen befolyásolja, mivel foglalkozik az Európai Unió abban a félévben. Vannak azonban olyan témakörök, jogszabály-alkotási folyamatok, amelyek több éven keresztül is eltartanak. Ezekkel az ügyekkel

az elnökséget adó tagállamnak szintén foglalkoznia kell. Ezért Magyarországon előre láthatóan Horvátország csatlakozása és a Lisszaboni Stratégia felülvizsgálata alkothatja az elnökségi program gerincét.

A magyar elnökség programja

A magyar elnökség programjának tartalma nagyrészt kötött. A már most előre látható témák az unió szokásos működéséből, a már zajló folyamatokból és a tárgyalás alatt álló jogszabályokból fakadnak. *Iván Gábor*, a Külügyminisztérium szakállamtitkára szerint Magyarországnak mintegy 15 százaléknyi mozgásteret marad, tehát nagyjából 85 százalékban kötött az elnökségi program. A tervek szerint Magyarország prioritásként kezeli majd a Lisszaboni Stratégia felülvizsgálatát, amely 2010-ben, közvetlenül a magyar uniós elnökség időszaka előtt fog lejárni; nagy horderejű kérdés lehet a nyugat-balkáni országok, elsősorban Horvátország és Macedónia csatlakozása; 2011 körül fognak a tagállamok dönteni arról, hogy Románia és Bulgária eléggé felkészült-e a schengeni övezethez való csatlakozáshoz; és 2011 elején fogják a tagállamok megindítani majd azt a vitát, ami a 2013-2020 közötti költségvetési keretekről szól. Az 1. táblázat

1. táblázat

Magyarország szerepe az EU-ban 2004–2011

Mérföldkövek

2004. május 1.: Magyarország az Európai Unió tagjává válik.

2008. május: A spanyol–belga–magyar európai ügyekért felelős államtitkárok találkozója Brüsszelben: egyeztetés a trió programról.

2008. szeptember: A spanyol–belga–magyar európai ügyekért felelős államtitkárok találkozója Madridban: egyeztetés a trió programról.

2009. eleje: A spanyol–belga–magyar európai ügyekért felelős államtitkárok találkozója Budapesten: a trió program véglegesítése.

2009. február: Kihirdetik a trió elnökség közös logópályázatának eredményét.

2009. június: EP-választások.

2009. november: Spanyolország, Belgium és Magyarország bemutatja a trió elnökség programját az Állandó Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsa (ÁKÜT) előtt.

2009. december: Az Európai Tanács ülésén szintén bemutatásra került a trió program.

2010. április: A magyar elnökség programjának tervezett bemutatása.

2010. május: A magyar elnökségi naptár bemutatásának tervezett ideje.

2010. A Lisszaboni Stratégia lejár.

2011. március: Románia és Bulgária céldátuma a schengeni övezethez való csatlakozásra.

2011. január–június: Magyarország viszi az Európai Unió soros elnökségét.

Magyarországnak az EU-ban betöltött szerepét foglalja össze fő vonalakban.

A magyar elnökségre való felkészülésért a *Külügyminisztérium EU Koordinációs és Jogi Főosztálya* felel, melyet dr. *Müller Adrienn* vezet. A közvetlen felügyeletet a Külügyminisztérium szakállamtitkára, *Iván Gábor* gyakorolja.

Az „elnökségi stáb” 800 főből fog állni (eddig 597 főt jelöltek ki). Az ő felkészítésük 2008 novemberében kezdődött meg. Mivel az uniós dokumentumok először általában angolul válnak elérhetővé, ez a nyelv prioritást élvez, de követelmény a francia nyelv ismerete is, mivel a legtöbb kommunikáció franciául zajlik. Az oktatás a nyelvi képzésen kívül elnökségi alapismereteket, tárgyalástechnikát és ún. „kompetenciaképzést” tartalmaz, vagyis felkészítik a jelölteket arra is, hogy „ne jöjjenek zavarba semmiféle váratlan helyzetben” az elnökségi munkacsoportokban zajló munka folyamán.

Az előzetes becslések szerint a soros elnökség vonatkozásában Magyarországnak közel 50 milliárd forintos költséggel kell számolnia. Ez az összeg az uniós átlag (40-80 milliárd Ft) alsó határán mozog.

Trió elnökség

A Lisszaboni Szerződésben a 27 tagállam rögzítette, hogy a hathavonta cserélődő elnöki rendszert ún. „trió elnökségre” kívánja felváltani. A módosítás nem érinti a tagállamok saját elnökségét, egy állam továbbra is hat hónapig áll majd a Tanács élén, de a három egymást követő tagállamnak a jövőben kötelessége lesz közös programot kialakítani. A változtatás célja, hogy megoldják az ügyek folyamatosságát. Bár a Lisszaboni Szerződés jövője egyelőre bizonytalan, a módosítás már most is érvényesül. Az első triót 2007. január 1-jétől Németország, Portugália és Szlovénia adta, jelenleg pedig a francia–cseh–svéd trió 18 hónapos periódusa zajlik.

Magyarország Spanyolországgal és Belgiummal alkot hármass csoportot, amelyet a Külügyminisztérium „különösen jó” elnökségi csoportnak tart, mivel két igen tapasztalt tagállamról van szó, illetve, mivel a spanyol és a belga érdekek nem térnek el gyökeresen azoktól a céloktól, amelyeket Magyarország az uniós szakpolitikákban képviselni szokott. A trióból elsőként Spanyolország foglalja el az elnöki posztot 2010 januárjában.

További információ:

- Elnökségi honlapok elérhetősége a Tanács oldaláról:
<http://www.consilium.europa.eu/showPage.asp?id=695&lang=HU&mode=g>
- A soros elnökség intézményéről:
<http://www.euractiv.hu/intezmenyek-jovo/linkdossziek/a-soros-elinkseg-intezmenye>
- Felkészülés a 2011. első félévi magyar EU-elnökségre. Tájékoztató a Külügyminisztérium honlapján:
http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/
- Az elnökségi program 15 százalékát adhatják hazai ötletek. EurActiv. 2008. dec. 17.
<http://www.euractiv.hu/belugyek/hirek/az-elinksegi-program-15-szazalekat-adhatjak-hazai-otletek-001314>
- Europe Direct Szeged: Magyarország felkészülése az EU soros elnöki feladataira (2007):
http://www2.u-szeged.hu/etk/rendezvenyek/fenykepek/2007/2007majus10/emlekezteto_vegleges.pdf

Forrás:

Magyarország EU-elnöksége. Euractiv.
<http://www.euractiv.hu/intezmenyek-jovo/linkdossziek/magyarorszag-eu-elnoksege-000086>

Internet-ajánló

- Eurobarometer 70. A legfrissebb, 2008. októberében és novemberében végzett uniós közvéleménykutatás első eredményei már olvashatók az Európa szerveren:
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_en.htm
- Új Eurobarometer felmérés: A gazdasági helyzet miatt aggódnak az uniós polgárok:
http://www.europarl.europa.eu/news/public/story_page/008-45485-005-01-02-901-20090106STO45484-2009-05-01-2009/default_hu.htm
- 2009 a kreativitás és az innováció éve Európában. Álmodj, alkoss, újíts! Tematikus honlap:
<http://www.create2009.europa.eu/>
- Európai Tavasz 2009 honlap:
<http://www.springday2009.net/ww/hu/pub/spring2009/homepage.htm>
- Euractiv Job Site. Az Euractiv álláskereső oldala. Uniós intézmények, európai témákkal foglalkozó jogi és tanácsadó cégek, nemzetközi szervezetek, civil szervezetek, kutatóközpontok állásajánlatai.
<http://jobs.euractiv.com/>
- Pécs Európa Kulturális Fővárosa lesz 2010-ben:
<http://www.pecs2010.hu/>
- Az Európa Kulturális Fővárosa projektről a bizottság honlapján:
http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc413_en.htm

Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes